

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**BEŞAR ESAD DÖNEMİNDE SURİYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK
POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi
SAMAGAN MYRZAİBRAİMOV

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**BEŞAR ESAD DÖNEMİNDE SURİYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK
POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi
SAMAGAN MYRZAİBRAİMOV

Danışman: Yrd. Doç. Dr. ESRA HATİPOĞLU

İstanbul, 2007

ÖZET

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Samagan Myrzaibraimov

Anabilim Dalı: Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Esra Hatipoğlu

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans – Mayıs 2007

Anahtar Kelimeler: Suriye, Rusya, Ortadoğu, dış politika, Beşar Esad

ÖZET

BEŞAR ESAD DÖNEMİNDE SURİYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK POLİTİKASI

Beşar Esad döneminin ilk yıllarında Suriye, geleneksel müttefiki olan Rusya ile sıradan bir ilişki kurmuştur. 2003 yılından itibaren Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlayan Beşar yönetimi, 2005’te Beşar’ın Rusya gezisiyle birlikte Rusya ile ilişkilerini üst düzeye çıkarmıştır. Bu gezi iki ülke arasındaki çok boyutlu ilişkilerin gelişmesini hızlandırmıştır. Suriye’nin Rusya’ya yakınlaşma politikasının baş nedenlerini, Suriye’nin rejim temelindeki ülke içi istikrarının korunması, Ortadoğu’daki gelişmeler temelindeki dış faktörler ve Rusya’nın bölgeye ve Suriye’ye bakış açısı oluşturmaktadır. Günümüzde Suriye’nin Rusya’ya karşı duyduğu ihtiyacın yanında Rusya’nın da Suriye’ye ihtiyacı bulunmaktadır. Bu karşılıklı gereksinim, iki ülkeyi geçmişte olduğu gibi gelecekte de iyi ilişkiler kurmasını gerektirecektir.

ABSTRACT

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Samagan Myrzaibraimov

Field: Economics: Political History and International Relations

Programme: International Relations

Supervisor: Assistant Professor. Dr. Esra Hatipoglu

Degree Awarded and Date: Master - May 2007

Keywords: Syria, Russia, Middle East, foreign politics, Bashar, Assad

ABSTRACT

THE POLITICS OF SYRIA TOWARD RUSSIA ANDER BASHAR ASSAD

In the early period of Bashar Assad, Syria established an ordinary relationship with Russia which has been its traditional ally. Administration of Bashar from the year of 2003, began to contact closer relations after Bashar's official visit to Russia. This visit accelerated multi dimensions relationships between two countries. Main reasons of Syria to approach to Russia can be summed as: Protect of Syria its domestic stability, external factors on the base of developments in the Middle East. Finally Russia's views of Syria. Nowadays besides need of Syria to Russia, also Russia needs to Syria. This mutual need will require to establish good relationship in the future as well as in the past

ÖNSÖZ

Ortadoğu'daki temel problemler olan Arap-İsrail sorunu, bölgedeki enerji kaynakları temelindeki gelişmeler, uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaşması gibi global nitelik taşıyan problemler devamlı gündemde olmaktadır. Türkiye'de de Ortadoğu'daki gelişmeler dikkatle izlenmekte ve daha çok Türkiye'yi yakından ilgilendiren bölgedeki global problemler dışında ülkelerin Türkiye ile ilişkileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin doğrudan Rusya veya başka bir üçüncü ülke ilişkileriyle ilgili çalışmalara az rastlanmaktadır. Buna örnek olarak son dönemlerdeki Suriye ile Rusya arasındaki ilişkileri gösterebiliriz.

Suriye'nin Rusya ile ilişkilerinin son dönemdeki seyrini ele alan çalışmalar çok sınırlı kalmaktadır. Özellikle Türkiye'de Suriye-Rusya ilişkileri, başka konuları açıklama ve gerekçelendirme amaçlı ele alınmaktadır. Bu konuyla ilgili Türkiye'de özel bir çalışma bulunmamaktadır. Rusya'nın Ortadoğu bölgesine ve bölge ülkelerinin (özelde Suriye'nin) de Rusya'ya bakış açısına ilgi duyan birisi olarak bu konuyu ele almak istedim.

Bu tezi hazırlamamda bana her zaman destek olan ve görüşleriyle katkıda bulunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU'na teşekkürlerimi belirtmek istiyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
I. SURİYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER	4
I.1. SURİYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINI BELİRLEYEN İÇ FAKTÖRLER	4
I.1.1. Ulusal İç Güvenlik ve Siyasi İstikrar.....	4
I.1.1.1. Rejim Karşıtı Muhalefet Gruplarının Yakınlaşması: Seküler-İslamcı ve Baasçı Gruplar	4
I.1.1.2. Rejim İçinde Hak Arayanlar: Kürt Muhalefeti	11
I.1.2. Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu.....	15
I.1.2.1. Suriye Ordusunun Askeri Yapılanması ve Kapasitesi	15
I.1.2.2. Suriye’nin Askeri Modernizasyonu	18
I.1.3. Suriye Ekonomisinde Rusya’nın Rolü.....	22
I.1.3.1. Rusya-Suriye Ekonomik İlişkilerinde Geçmişin Rolü.....	22
I.1.3.2. Dış Borçlar	28
I.1.3.3. Suriye’de Özelleştirme ve Özel Sermaye Sınıfı	29
I.1.4. Suriye’nin Karar Alma Mekanizması.....	33
I.1.4.1. Esad Rejimi ve Baas Partisi.....	33
I.1.4.2. Suriye’de Karar Alma Süreci	36
I.2. SURİYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK POLİTİKASINI BELİRLEYEN DIŞ FAKTÖRLER	40
I.2.1. Suriye-ABD İlişkileri.....	40
I.2.1.1. Irak Sorunu	40
I.2.1.2. Lübnan Sorunu	46
I.2.1.3. Suriye ve Direnişçi Örgütler.....	49
I.2.1.4. Kitle İmha Silahları: Biyolojik ve Kimyasal Silahlar	52
I.2.2. Suriye-İsrail İlişkileri.....	56
I.2.2.1. Suriye-İsrail Barış Süreci: Golan Tepeleri	56
I.2.2.2. Lübnan Sorunu	64
I.2.3. Suriye-AB İlişkileri	67
I.2.3.1. Ekonomik Kalkınma Projeleri: Batıya Yanaşma Çabaları.....	67
I.2.3.2. Suriye-Lübnan İlişkisi.....	71
I.2.3.3. Irak Sorunu	73
II. SURİYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ.....	74
II.1. RUSYA’NIN SURİYE’YLE İLİŞKİLERİNDEN BEKLENTİLERİ	74
II.1.1. Rusya’nın Suriye’ye Yaklaşmasının Stratejik Nedeni	74
II.1.1.1. Rusya’nın Dış Politika Stratejisinin Analizi	74
II.1.1.2. Rusya’nın Ulusal Güvenliği	84
II.1.1.3. Rusya’nın Dış Politika Doktrini ve Ortadoğu Politikası	88
II.1.2. Rusya’nın Suriye’ye Yaklaşmasının Ekonomik Nedeni	92

II.1.2.1. Rusya'nın Dış Politika Aracı Olarak Ekonomi ve Ticaretin Rolü	92
II.1.2.2. Enerji Sektörünün Rusya Dış Ekonomisindeki Rolü	96
II.1.2.3. Silah Satımının Rusya Dış Ekonomisindeki Rolü.....	100
II.2. SURİYE'NİN RUSYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ	104
II.2.1. Güç Dengesi Politikası	104
II.2.1.1. Güç Dengesi Oluşturma ve İnisiyatif Kullanma Kapasitelerini Artırma	104
II.2.1.2. Suriye'nin Ortadoğu Güç Dengelemesinde Rusya'ya Etkin (Dengeleyen) Taraf Olanağı Tanıma Eğilimi.....	110
II.2.2. Prestij Politikası	115
II.2.2.1. Suriye'nin Ortadoğu'daki Prestij politikası	115
II.2.2.2. Suriye'nin Bölgede Rusya'nın Prestijini Artırma Yetkinliği ve İsteği	118
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	128

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
bkz	Bakınız
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAMGM	Euro-Arab Mashreq Gas Market
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
IMF	International Monetary Fund
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MEPP	The Middle East Peace Process
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
No.	Numara
PKK	Partiya Karkerên Kurdistan
RAN	Rossiiskaya Akademia Nauk (Rusya İlimler Akademisi)
red.	Redaktör
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar

GİRİŞ

Tezimizde Beşar Esad dönemi içerisinde Suriye'nin Rusya'ya yönelik politikası ve bu politikasını gerekli kılan temel nedenler ele alınmıştır. Tezimizi önemli kılan diğer bir konu da, iki ülke arasındaki ilişkilerde Rusya'nın dış politika anlayışının rolü ve Rusya'nın dış politikasındaki önceliklerini Suriye'nin nasıl değerlendirmeye çalıştığı, bu doğrultuda nasıl bir strateji geliştirdiğidir.

Beşar Esad'ın yönetime gelmesinden ancak dört sene sonra Suriye'nin geleneksel müttefiki olan Rusya ile üst düzey ilişkilerin kurulmasının nedenleri tezimizin ana konusunu oluşturmaktadır. Geleneksel karakter taşıyan Suriye-Rusya ilişkileri Beşar yönetiminin ilk yıllarında düşük seviyede kalırken, ancak 2005'te Beşar'ın Moskova ziyaretinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bölgesel ve ülke içi gelişmeler Suriye'yi Rusya'yla yakınlaşmasına neden olduğu kadar, geline nokta Rusya'nın da Suriye'ye ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Suriye'nin Rusya'ya yönelik politikası tek taraflı açıklanmamakla birlikte, Rusya'nın dış politika anlayışı ve Suriye'ye karşı tavrı da aynı zamanda Suriye'nin dış politikasını etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın bölgeden ve uluslararası arenadan beklentilerini ve beklentilerine ulaşmak için belirlediği stratejilerini anlamak mümkündür.

Suriye'nin Rusya'ya karşı politikasını üç açıdan ele almak daha uygun olmaktadır. Birincisi, ülke içi faktörlerdir. Suriye'nin devlet yapısı, devletin elit tabakasını oluşturan kesimin siyasi, etnik ve mezhepsel özellikleri Suriye'nin Rusya'ya karşı politikasını etkileyen iç etkenlerin başında gelmektedir. Ülkenin ekonomik yapısı ve ekonomik durumu diğer bir iç etkidir. Arap-İsrail sorunlarının gittikçe karmaşık hale geldiği bölgede Arap Dünyasının İsrail ile komşu ülkesi olan Suriye'nin askeri gücü, Suriye ile Rusya ilişkilerinin en etkin ve belirleyici unsurlarının başında gelir. Dolayısıyla birinci bölümümüzde Suriye'nin ulusal iç güvenliği ve siyasi istikrarı, Suriye'nin Rusya'ya yönelik politikasında karar alma mekanizması, Suriye silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu, Suriye ordusunun askeri yapılanması ve kapasitesi, Suriye ekonomik durumu, ekonomik reform ve Rusya'nın Suriye ekonomisindeki rolü ele alınmıştır.

Suriye'nin Rusya'ya yönelik politikasını belirleyen etkenlerden ikincisi de, dış nedenlerdir. Bölgesel sorunlar ve dünya süper güçlerinin bölgedeki stratejileri Suriye'nin dış politikasında en önemli etkenlerdir. 1991'de Doğu Bloğunun dağılmasıyla, Amerika Birleşik Devletlerinin ekonomik, siyasi ve askeri gücünü kullanarak yürüttüğü Ortadoğu politikası, bölgesel güç olan Suriye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Arap-İsrail sorununda Suriye'nin İsrail'e karşı -Golan tepeleri başta olmak üzere Lübnan ve Filistin sorunlarından kaynaklanan- sert tavrı, bunun devamı olarak bölgedeki İsrail karşıtı direnişçi örgütlere verdiği destek, daha Beşar'ın ilk yıllarında ABD-Suriye ilişkilerini belirleyen unsurlardı. Suriye'nin ABD'nin 2003 Irak işgaline karşı çıkışı ve işgal sonrası ortaya çıkan Suriye-Irak sınırı konusu, Saddam rejiminin taraftarlarının Suriye'de barınması ile ilgili gelişmeler, Suriye'nin Rusya ile ilişkilerini etkilemiştir. Bunun yanında Suriye'nin AB ülkeleri ile ilişkilerindeki istikrarsızlık ve 2005 Hariri suikastı sonrası AB ülkelerinin Suriye'ye bakışı, Suriye'nin dış politikasını yeniden gözden geçirmesini gerekli kılmıştır. Diğer bir altbölümde bu konulara değinilmek üzere, Suriye'nin Rusya'ya yönelik dış politikasını belirleyen dış faktörler çerçevesinde Suriye-ABD ilişkileri, Suriye-İsrail ilişkileri ve Suriye-AB ilişkileri ele alınmıştır.

Rusya'nın dış politika stratejisi temelinde Ortadoğu ve Suriye politikası Suriye'nin Rusya'ya yönelik dış politikasını belirleyen diğer bir (üçüncü) etkidir. Rusya'nın bölgeye ve özelde Suriye'ye geliştirdiği stratejisini de üç temelde değerlendirmek mümkündür. (a) Rusya'nın geleneksel dış politika stratejisinin genel analizini yapmak bizi Rusya'nın bölgeye ve Suriye'ye karşı geliştirecek politikasını ana hatlarıyla anlamamızı sağlar. (b) Günümüzdeki dünya düzeninde Rusya'nın yeri ve Rusya'nın oluşmakta olan dünya düzeninin yapılaşma sürecini algılama biçimi, Rusya'nın bölgeye ve Suriye'ye karşı strateji belirlemede etkili olmaktadır. (c) Rusya'nın ekonomik-siyasi durumu da Rusya dış politikasında önemli bir etkidir. Rusya'nın ekonomik (özellikle enerji ve silah üretimi) potansiyeli ve bu potansiyelini değerlendirme stratejisi Rusya'nın dış politikasını belirlemektedir. Bu konuları da başka bir altbölümde; Rusya'nın Suriye'ye yaklaşmasının stratejik nedeni çerçevesinde, Rusya'nın dış politika stratejisinin genel bir analizini yaptıktan sonra Rusya'nın dış politika doktrini ve Ortadoğu politikasını, özelde de Suriye politikasını ele aldık.

Rusya'nın Suriye'ye yaklaşmasının ekonomik nedeni çerçevesinde ise, Rusya'nın dış politika aracı olarak ekonomi ve ticaretin önemine değindikten sonra enerji ve silah sektörünün Rusya dış ekonomisindeki rolünü açıklamaya çalıştık.

Rusya'nın beklentilerini doğru okumak ve bu doğrultuda Rusya'ya karşı politika geliştirmek Rusya'yla yakınlaşmak isteyen (bir) Suriye için stratejik bir zorunluluktur. Suriye bu konuda geçmişe dayalı ilişkileri ve bunun sonucunda Rusya'yı iyi tanması açısından büyük bir avantaja sahiptir ve bu avantajını Rusya politikasında değerlendirmektedir. Suriye'nin Rusya'ya yönelik stratejisi denge ve prestij politikası temelinde gelişmektedir. Suriye'nin Rusya'ya yönelik dış politika stratejisi, güç dengesi oluşturma ve inisiyatif kullanma kapasitelerini artırma, Suriye'nin Ortadoğu güç dengelemesinde Rusya'ya etkin ve dengeleyen taraf olanağı tanıma eğilimi çerçevesinde gelişmektedir. Diğer yandan Suriye'nin Ortadoğu'daki prestij politikası da, Suriye'nin bölgede kendi prestijini yükseltmenin yanında, Rusya'nın prestijini artırma yetkinliği ve isteğine dayalı olarak açıklanabilir.

Her ne kadar tez konumuzdan kaynaklanan bilimsel bir zorunluluk olarak sadece Beşar dönemini ele alsak da, Beşar'ın Hafız Esad'ın mirasçısı olmasından ve Beşar döneminde uygulanan birçok politikanın Baba Esad döneminin bir devamı olmasından kaynaklanan kronolojik zorunluluktan dolayı tezimizi temellendirmek için birçok yerde Esad dönemine değinme gereği hissettik.

Üzerinde çalıştığımız konu güncel gelişmeleri içerdiği için, tezimizle ilgili özellikle son zamanlarda gerçekleşmekte olan gelişmelere yönelik kaynak bulmada dergi ve gazetelerin yanında, daha çok internet kaynaklarına başvurma zorunluluğu doğmuştur. Dolayısıyla tezimizde kitaplardan çok, makale ve internet kaynaklarına ağırlık verilmiştir. Diğer yandan tez konumuz Suriye ve Rusya ile ilgili olduğu için Rusya'nın Suriye ve Ortadoğu'ya bakış açısı ve bu konudaki algılamaları bizim için önem arz ettiğinden, temelde Rusça kaynakları kullanmaya özen gösterdik. Suriye'nin haberleşme ve siyasi yorumlara yönelik yayıncılığı çok sınırlı olduğundan Suriye'de bulunduğumuz süre içerisinde bile tezimizle ilgili tatmin edici kaynak ve bilgilere ulaşmakta güçlük çektik. Dolayısıyla Türkçenin yanı sıra ağırlıklı olarak Rusça ve İngilizce kaynaklara başvurmak zorunda kaldık.

I. SURIYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

I.1. SURIYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASINI BELİRLEYEN İÇ FAKTÖRLER

I.1.1. Ulusal İç Güvenlik ve Siyasi İstikrar

I.1.1.1. Rejim Karşıtı Muhalefet Gruplarının Yakınlaşması: Seküler-İslamcı ve Baasçı Gruplar

Bir yandan seküler devlet yapısına muhalefet eden İhvan-ı Müslimin önderliğindeki İslamcı grubun büyük taraftar kitlesine sahip olması, diğer yandan seküler devlet yapısını savunmakla beraber Esad rejimine karşı olan örgütlerin kurumsallaşması, Suriye’de hem devletin, hem de hükümetin meşruiyeti açısından çok hassas konulardır. Siyasi özgürlüğe pek sıcak bakmayan Esad rejimi aynı zamanda kamuoyunu karşısına almamak ve uluslararası baskıyla karşı karşıya kalmamak için ‘kendilerine özgü’ bir demokrasinin taraftarı görüntüsü vermeye çalışmaktadır. Beşar Esad iktidara geçtikten sonra 17 Temmuz 2000’de halk meclisinde yaptığı konuşmada Suriye’nin kültürel ve tarihi özelliklerini dikkate almayan dışarıdan dayatılmış demokratik yapıları eleştirirken, ülkesi için ulusal değerlerini göz önünde bulunduran bir demokratik model öngörmektedir. Beşar’ın demokrasi getirme adına olumsuz deneyimler yaşayan ülkelerin incelenmesine vurgu yaparak, Suriye’nin ulusal bütünlüğü adına duyduğu güvenlik kaygılarını dile getirmesi, aynı zamanda rejim açısından hassas noktaların korunmasının önemine vurgu yapmaktaydı.¹

Suriye’de Esad ailesinin mensubu olduğu Aleviler nüfusun sadece 10-15’lik bölümünü oluşturmaktadır. 1970’lerdeki Esad’ın iktidara gelişinde yine kendisi gibi Alevi olan Salah Cedit ile mücadelesini hatırlayacak olursak, Aleviler arasında da bölünmüşlük fark edilmektedir. Bu da doğal olarak Esad’ın destek gücünü azaltmaktadır. Henüz aşiret yapılanmalarının aşılammış olduğu Suriye’de bu rakamın önemszenmesi gerekmektedir. Şu andaki statükonun Hafız Esad’ın ürünü olduğunu

¹ ‘President Bashar al-Assad’s Adress to People’s Council’, *Damascus online*, 17.07.00, <http://damascus-online.com/history/documents/bashar.htm>, (16. 02.07)

düşünürsek, ‘babasından ders almış bir mirasçı’ olarak Beşar Esad’ın izlediği politikaları sağlıklı değerlendirmek için Baba Esad’ın yönetime meşruiyet kazandırma adına izlediği politikayı kısaca gözden geçirmekte yarar bulunmaktadır.

Baba Esad’ın yönetime geldikten sonra muhalefete karşı politik stratejilerinin Beşar döneminde de yapısal olarak -daha yumuşak bir şekilde- tekrarlandığını görmek mümkündür. Yönetime geldiği ilk aylarda daha liberal bir çizgi çizen Beşar’ın bu ‘Şam Baharı’ uzun sürmemiştir. Buna benzer durum Hafız Esad için de geçerliydi. Hafız Esad, 1970 yılında rakibi Cedid’e karşı olan çıkışını “Hareketü’t Tashih”(Düzeltilme Hareketi) olarak lanse etmiş ve bu tanımlama, bir yönüyle mevcut yönetimin daha önceki Baas rejiminin tashih edilmiş bir devamı olduğunu ima ederken, diğer yönüyle de halkın istekleri doğrultusunda yönetimde bir tür reform eğilimini gösteriyordu. İktidarının ilk günlerinde siyasi tutuklulardan bazılarını serbest bırakarak muhalefete önemli bir jest yapan Esad, yürürlüğe soktuğu bazı yasalarla dönemin Suriye koşullarında oldukça ileri sayılabilecek adımlar atmıştır. Darbeyle iktidara gelmiş olan Esad’ın yönetimini siyasi anlamda meşrulaştırma çabaları, öncelikle 1971 yılı Mart ayında -kendisine rakip çıkmasının mümkün olmadığı bir atmosferde- yapılan başkanlık seçimlerinde aldığı %99 oy oranı ile Suriye’nin Devlet Başkanı seçilmesiyle paralel olarak gelişmiştir. Suriye’nin gelişimi için “ulusal birliğin” önemini vurgulayan Esad, Gelişmeci Ulusal Cephe’yi (National Progressive Front) kurarak, Baas karşıtı partiler de dâhil olmak üzere birçok siyasi partiyi tek bir çatı altında toplayıp, geniş tabanlı bir katılım öngörüyordu. İhvan-ı Muslimin’in adaylarına bile izin verilen 1972 Mart ayındaki belediye seçimleri, 1973 yılındaki Anayasa referandumu ve 1973 Mart ayındaki Parlamento seçimleri gibi siyasi adımlar, aynı zamanda Esad rejimini daha katılımcı ve bu oranda da yönetimini daha meşru kılma çabalarını yansıtmaktadır. İktidarının ilk yıllarındaki bu hızlı girişimlere karşın yenilikçi adımların arkası gelmemiştir. Nitekim sonraki yıllarda muhalefet karşısındaki tutumu sonucu, Suriye yönetimi yine tek adam yönetimi olmaktan kurtulamamış ve bireysel özgürlükleri kısıtlayan yapısını korumuştur. Esad’ın daha ilk günlerden uğraş verdiği sosyal meşruiyet çabaları her şeye rağmen gerektiği gibi sonuçlanmamış, bir yanda muhalif

Alevi fraksiyonlar, diğ er yanda ÷lkede güçlenen İhvan-ı Muslimin liderliğindeki Sünni muhalefet eleştirilerini giderek artırmıştır.²

Beşar Esad'ın, yönetime gelmesiyle Baba Esad'ın politikasına benzer uygulamalara gittiğı fark edilmiştir. Seçime gitmeden önce parti kararıyla Cumhurbaşkanı adayını gösterilmiş ve Halk Meclisi tarafından seçildikten sonra genel referandumla %97'lik yüksek bir oyla seçilmişti. Gerek dış politikada olsun, gerek iç politikada olsun, teknik açıdan babasının temel politik çizgisini benimseyen Beşar, tashih hareketine başlamış, yönetimi ele aldığı duruma göre daha liberal denilebilecek kararlar almıştır. İlk hamlede tutukluları serbest bırakarak işe başlamıştır. Beşar'ın emriyle ilk olarak 2000 Kasımında 600 siyasi tutuklu serbest bırakılmış, hemen ardından Şam'ın batısındaki Mazzeh Askeri Hapishanesi kapatılmıştır. Esad'ın ilk on sekiz haftasında genel af yoluyla 700'den fazla siyasi tutuklu serbest bırakılmıştır.³ Bunun yanında babasının döneminde toplumsal kurumlarda, özellikle üniversitelerde zorunlu olan açık/türbansız gezme kuralını kaldırmış ve her kesin istediğı gibi girebilmesine olanak sağlamıştır. Etnik, kültürel ve dini milliyetçiliğe ağırlık veren söylemleriyle dikkat çeken Beşar Esad, Cuma namazlarında halkla beraber görünmeyi de ihmal etmemektedir. Bu doğrultudaki en somut adımı da, 2006'da büyük bir projeye Şam'daki Emevi camii'nin bütün sanatsal özellikleri dikkate alınan benzerini Halep'te yaptırarak ve orada ilk Cuma namazını kılarak Müslüman, Hıristiyan ve Yahudiler tarafından büyük takdir toplamıştır.⁴

Özellikle reform yanlısı kesimlerin toplumsal alandaki girişimleri desteklenirken rejimin yapısından kaynaklanan sorunlar hafifletilmeye çalışılmıştır. Örneğ in Hafız Esad döneminde ÷lke dışına çıkarılan liberal-reformcu ekonomist Arif Dalila, Beşar Esad'ın kararıyla Şam Üniversitesi'ndeki görevine geri dönmüştür.⁵ 'Şam Baharı' olarak adlandırılan bu dönemde en dikkat çeken siyasi ve ekonomik forumlar, el-Kevakibi Forumu, Attasi Forumu ve Arşyad Seyyif'in Ulusal Diyalog forumudur. Daha sonra saydığımız forumlar başta olmak üzere bunun gibi siyasi oluşumların hepsi

² Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH Yayınları, 2004, ss.61-62.

³ Nicholas Blanford, 'Hopes for Political Eclipsed in Syria', *The Christian Science Monitor*, 20.05.02, <http://www.csmonitor.com/2002/0520/p09s01-wome.html>, (10.01.07)

⁴ Şam'daki Emevi camii'nin özelliğı üç büyük dinin dini sembollerinin bir arada bulunmasıdır.

⁵ 'Aref Dalila returns back to Damascus University', *Arabic News*, 20.09.00, <http://arabicnews.com/ansub/Daily/Day/000920/2000092020.html>, (12.01.07)

kapatılırken, ismini 2000’de ölen Nasiriyeli bir entelektüel olan Cemal Attasi’den alan Attasi Forumu ‘Şam Baharı’ndan sonra da bir süre varlığını sürdürmüştür. Bu forumun bir süre varlığını sürdürme bilmesinin temel nedenlerinin başında, o dönemde rejime karşı ciddi bir tehlike arz etmediği gibi, forumun daha çok Arap milliyetçiliğini savunması, İsrail devletinin varlığına sert bir dille karşı çıkması ve Filistinlileri yoğun bir şekilde desteklemesi olabilir. Bu aynı zamanda Beşar’ın dış ve iç politikalarıyla örtüşmekteydi.

Suriye’deki özgür tartışma ortamı ve reform beklentileri 2001 ilkbaharından itibaren yerini olumsuz siyasal gelişmeye bırakmıştır. Bu durumun gerçekleşmesini hızlandıran ve aynı zamanda bu durumdan memnun olan kesim çekirdek elit idi. Hafız Esad tarafından hassas dengeler üzerine kurulan rejimin içindeki çıkar gurupları ve eski kuşak siyasiler bu forumlardan oldukça rahatsızlık duyuyordu. Tartışma forumlarına yönetim tarafından kanunla sınırlamalar getirilirken özellikle devlet başkanına, orduya ve güvenlik güçlerine yönelik eleştiriler engellenmek istendi. Çekirdek elit hakkında “Onlar gerçek bir demokrasiye doğru ilerlemeyi reddediyorlar, çünkü onlar bunun çok erken olduğunu söylüyorlar”⁶ diyen bağımsız milletvekili Riyad Seyyif, 2001 Ağustos başından Eylül sonuna kadar olan dönemde yönetim tarafından tutuklanan 10 ünlü siyasi muhalif aydın ve eleştirmenin arasında bulunmaktaydı. ‘Şam Baharı’nın en önemli isimlerinden, bağımsız milletvekili olan, sanayici Riyad Seyyif, sivil toplum forumlarının öncülü sayılmaktaydı. Mecliste bazı konuların siyasal gündeme taşınmasını sağlamada etkili bir kişilik olarak tanınan Seyyif, 2001 Ocak ayında Sosyal Barış Hareketi adını taşıyan bir oluşumun partileşme aşamasına geldiğini açıklamıştı.⁷

Babası kadar sıkça başvurmasa da, Beşar Esad, ‘rejim devamlılığı ve ülke içi istikrar nedeniyle’ muhalefeti şiddetli bir şekilde cezalandırmaktadır. 2005 Mayıs’ta İhvan’ın dilekçesini okuduğu için Ali Abdullah ve Attasi Forumunun yedi üyesi güvenlik güçleri tarafından tutuklanmış ve Forum tamamen kapatılmıştır. Daha sonra Abdullah dışında diğer tutukluları -İhvan örgütüyle bağlantı kurmama sözü aldıktan sonra- serbest bırakmışlardır. Buna rağmen örgütün liderleri İhvan örgütüyle genel bir reform konusunda iddialı görünmektedir. Reform hareketlerinin kapatılmasının

⁶ Cameron W. Barr, ‘Syrian Test new signs of freedom’, *The Christian Science Monitor*, 13.02.01, <http://www.csmonitor.com/durable/2001/02/13/p1s4.htm>, (12.01.07)

⁷ Farid N. Ghadry, ‘Syrian Reform: What Lies Beneath’, *The Middle East Quarterly*, cilt 12, no.1, Kış 2005.

arkasında, reform savunucularının temel ana muhalefet örgütleriyle işbirliği yapma tehlikesi bulunmaktadır. Çünkü Suriye Baas rejimine muhalefet eden seküler ve İslamcı gruplar kendi temel politik görüşlerini korumakla beraber, 'ortak düşmanı'na karşı birleşme konusunda yapıcı adımlar atmaktadırlar. Bu birleşme sürecine -bu iki gruba ait olmamakla beraber- rejimle ters düşen ve sürgün edilen Baasçılar, hatta Alevi fraksiyonlar da katılmaktadırlar. Beşar Esad da gerek Sünni olsun gerekse Şii olsun, bütün siyasi İslam'ın Suriye için bir tehlike arz ettiğini birçok defa bölgesel ve uluslararası konferanslarda dile getirmiştir.⁸

Büyük taraftar kitlesine sahip olan İslamcı grupların en aktif faaliyetlerde bulunan Sünni Müslümanları temsil eden İhvan-ı Muslimin (Müslüman Kardeşler) olmakla beraber, Esad rejimine karşı Sünni İslamcı muhalefetin en önemli dönüm noktalarından biri Suriye İslam Cephesi'nin (el-Cebhetü'l İslamiyye fi Suriye) kurulmasıdır. Kuruluşunda Muhammed Ebu Nasr el-Beyanuni, Adnan Saadettin ve Said Havva gibi hareket önderlerinin önemli rol oynadığı Cephe'nin ilk doğuş tarihi kesin olarak açıklanamamakla birlikte -hareketin resmi yayın organı Nezir dergisinde yer alan ve Suriye'deki diğer grupları İhvan'la işbirliği yapmaya çağırın bildirilerdeki ifadelerle göre- 1980 yılı sonlarında kurulduğu anlaşılmaktadır. Cephe'nin kuruluş amacı, Esad rejimine karşı İhvan'ın tek başına üstesinden gelemediği zorlukları aşma konusunda ülkedeki tüm İslamcı grup ve kitleleri, İhvan'ın özel imtiyazının bulunmadığı bir çatı altında toplamaktı.⁹

⁸ V.M. Ahmedov, *Офицерство Как Особая Социально-Политическая Сила в Сирии* [ООСПС],

Офицерский Корпус Ближневосточных Государств, V.M. Ahmedov (editör) Москва: RAN, 2004, s.93.

⁹ Suriye'deki Sünni İslam'ın rejime muhalefetinin kökenleri 19. yüzyılın sonlarındaki İslami cemiyet ve sosyal dayanışma kurumlarına kadar uzanmakla beraber, ilk ciddi örgütlenmesi 1930'lu yılların sonunda Hama kentindeki bazı aydın ve tüccarların öncülüğünde kurulan Suriye İhvan-ı Muslimin Hareketi ile başlamış ve 1944 yılında Mustafa Sıbai'nin başkanlığa seçilmesiyle yeni bir örgütlenmeye gidilmiştir. 1970 yılında hareket üç büyük lider etrafında üç parçaya ayrılmış, bunlardan Halep grubunun başını Abulfettah Ebu Gudde, Şam grubunun İsam el-Attar ve Hama grubunun başını da Mervan Hadid çekiyordu. Mervan Hadid gibi genç neslin yöntem olarak silahlı mücadeleye ağırlık verilmesi konusundaki ısrarları sonucunda Suriye İhvanı içindeki bölünme daha da büyüyerek sürmüştür. Mervan Hadid ve beraberindeki Hama ekibi, bu tarihten itibaren silahlı mücadele hazırlıklarına başlayarak, 1968'den sonra Filistinli el-Fetih'le birlikte Ürdün topraklarında eğitim görmüştür. Esad döneminde devlet adamlarına yönelik suikast kampanyasını yoğunlaştıran Hadid, 1976 yılında yakalanarak, hapiste işkence ile öldürülmüştür. Esad, İhvan'ın öncülük ettiği ve giderek kitlesel bir boyut kazanan isyanların artması üzerine karşı bir hamleyle, anayasaya Cumhurbaşkanının Müslüman olması şartını koydurarak, 1974 yılında umre yapmış ve kitlenin göreceği şekilde düzenli olarak cuma namazlarına katılmıştır. Ama tüm bu imaj değişiklikleri, 1970'li yıllar boyunca İhvan'ın Şam, Hama, Humus ve Halep gibi kentlerde yönetime karşı şiddet eylemlerini önleyememiştir. Suikastlarda hedef, Suriyeli komünistler, Aleviler, Sovyet askeri uzmanları ve devlet görevlileriydi. Hafız Esad'a yönelik bir suikastın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine 8 Temmuz 1980 tarihinde İhvan'a üyeliğini idam cezası olarak öngören 49 no'lu yasa çıkarılmıştır.

Seküler ve İslamcı hareketlerin birleşme çabaları 1980'lere dayansa da somut bir başarı elde edilememiştir. 1980'lerin başında İhvan-ı Muslimin ile diyaloga geçmiş olan radikal solcu muhalefet taraftarları (özelde Riyad et-Türk) tutuklanmış ve uzun süreli olarak hapse atılmıştır. 1990'ların sonunda İhvan-ı Muslimin'in sürgündeki lideri Ali Sadruddin el-Kasım el-Bayanuni, örgütün politik programını yumuşatmış ve liberal demokratik reform isteğiyle seküler kesimle beraber iş yürütmüştür. Emekli Komünist lider ve seküler kesimin en tanınmış ve saygın ismi Riyad et-Türk, Bayanuni ile 2005 Haziranda Londra'da görüşmüştür. 2005 Ekim'de yayınlanan 'Şam Deklarasyonu' seküler kesim tarafından düzenlenmiş olup daha sonra Müslüman Kardeşler tarafından da onaylanmıştır.¹⁰

Bu iki hareketin yanında sürgündeki Baasçılar ve eski rejim taraftarları da bu hareketlerin yanında yer alma eğilimine girmiştir. Beşar yönetiminin ilk beş senesinde çekirdek elit içerisinde yer alan, siyasi reform girişimlerine karşı çıkanların başında gelen ve o dönemlerde bölücülükle suçladığı reformcu kesimin ülkeyi Cezayire veya Yugoslavya'ya benzetmesine izin vermeyeceğini dile getiren¹¹ eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Baasçı Halim Haddam, 2006'nın ilk aylarında yurtdışına kaçmış ve Brüksel'de Bayanuni ile görüşmüştür. Bu iki Sünni Arap temsilcisi sürgündeki bazı Kürt ve Sünnileri toplamayı başarmıştır. 2006'da Suriye Halk Meclisi tarafından 'vatan haini' ilan edilen Haddam, daha sonra Sünni İslam'ın kalesi olan Suudi Arabistan'ın kralı Abdullah ile görüşmüştür. İhvan'ın Haddam ile işbirliği yapması aynı zamanda diğer ülkelere diplomasi kapılarını açmış, özellikle Bayanuni Lübnan'da, Durzi lider

Şiddetin turmandığı 1979-1981 yılları arasında büyük kentlerde yüzlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan operasyonlar düzenlendi. İslamcı muhalefetin "Alevi rejim" olarak isimlendirdiği Esad yönetimi ile arasındaki silahlı çatışmaların artması Şubat 1982 tarihinde Hama'da yaklaşık 25.000 kişinin (1000 tanesi asker) öldüğü ve kentin büyük bölümünün yerle bir olduğu katliamla zirveye ulaştı. Daha sonraki günlerde, büyük kentlerin tümüne yayılan kanlı operasyonlarda binlerce insan hayatını kaybederken, delil olup olmadığına bakılmaksızın kendisinden şüphelenilen sayısız dindar insan, bir daha kendilerinden haber alınmamak üzere hapse atıldı. İnsan hakları kuruluşlarının da yoğun tepkisine yol açan sertlik politikası, 1980'li yıllar boyunca devam etti; Bkz: Umar F. Abdallah, **The Islamic Struggle in Syria**, Berkeley: Mizan Press, 1983, ss.17-19; Dağ, **Suriye**, ss.85-90.

¹⁰ Tony Bardan, 'Divided They Stand: The Syrian Opposition', *Mideast monitor*, cilt 1, no. 3, Eylül-Ekim 2006, http://www.mideastmonitor.org/issues/0609/0609_3.htm, (14.03.07)

¹¹ Khaddam warns the intellectuals: 'We will not allow to convert Syria in Algeria or Yugoslavia', *Arabic News*, 19.02.01, <http://arabicnews.com/ansub/Daily/Day/010219/2001021916.html>, (22.02.07)

Valid Cumblat başta olmak üzere yönetimdeki diğer koalisyon ortakları tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır.¹²

Hem devletin sürekliliği, hem de rejimin devamı ve ülke içi istikrarın sağlanması konusunda Suriye çok titiz davranmaktadır. Gün geçtikçe seslerini daha çok yükseltmeye başlayan bu oluşumu Beşar yönetiminin basit karşılaması mümkün değildir. Hafız Esad döneminde sıkça başvurulan askeri yöntem günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Bu açıdan bakıldığında babası döneminde olduğu gibi Beşar da Rusya ile ilişkilerini ileri düzeyde tutmak zorundadır. Bu zorunluluktan söz ederken doğal olarak Rus silahlarının kullanıldığı -1981 Ekim’de Şam’daki Sovyetlere ait bir uzmanlık merkezinin bombalanmasını da gerçekleştiren- muhalif hareketlere yönelik katliamlarda, Rus generallerin danışman olarak görev aldığı iddialarını belirtmede de yarar vardır.¹³ Hafız Esad’ın bir mirası olarak değerlendirebileceğimiz - Esad rejimini özellikle dış güçler açısından garantiye alma girişimi- günümüzde de uygulanmaktadır. O da Esad yönetiminin dış güçlerle özellikle Rusya ile ilişkilerini Esad rejimi temelinde gerçekleştirmesidir. İki ülke arasındaki bütün anlaşmalar ve uygulamalar Esad rejiminin kurumsal tercihi üzerinde gerçekleşmiş olup, rejimin yıkılması Rusya’nın Suriye’deki ve dolayısıyla da Ortadoğu’daki çıkarlarını zedeleyecek niteliktedir. Esad rejiminin yıkılması durumunda Rusya birçok anlaşmalarını, yatırımlarını ve stratejik planlarını (Tartus’taki askeri-deniz üssü dâhil) kaybeder. Bunun yanında bölgedeki en güvenilir ortağını kaybedeceği gibi yerine gelecek yönetimin Rusya’nın bir türlü çözemediği Çeçen başkaldırcıları başta olmak üzere İslamcı hareketlerin destek noktalarından biri haline gelebilir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve sürdürülmesi için Suriye’nin mevcut siyasi durumunun devam etmesi önemlidir. Beşar, Rusya’nın bu stratejik önceliğinin farkındadır. Rusya’nın Esad ile gelişmekte olan ilişkilerinin ve Esad rejiminin desteklenmesinin Rusya ile ABD/İsrail arasındaki ilişkileri soğutacağı da uzak bir

¹² Bardan, ‘Divided They Stand: The Syrian Opposition’, *Mideast monitor*, cilt 1, no. 3, Eylül-Ekim 2006, http://www.mideastmonitor.org/issues/0609/0609_3.htm, (14.03.07)

¹³ Nikolas Van Dam, **Suriye’de İktidar Mücadelesi[SİM]**, Semih İdiz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.178.

olasılık, çünkü her ne kadar bu ülkeler Esad'ı sevmeseler de onun yerine gelecek İslamcı köktendincilerden daha çok sakınmaktadırlar.¹⁴

Beşar bu gelişmeleri de iyi okur ve dış güçlerin, özellikle ABD ve taraftarlarının bu oluşuma tam destek vermemelerinden kaynaklanan avantajını da kullanır. Diğer taraftan Rusya'nın desteğini arkasına alarak uluslararası arenadaki konumunu da güçlendirmek zorundadır. Uluslararası baskı ve son zamanlardaki bölgede gerçekleşen olaylardan dolayı Esad rejiminin zayıflaması muhalefeti cesaretlendirir. Valid Cumblat ile koalisyon ortağı Said Hariri, Esad rejimine ve Lübnan'daki destekçisi Hizbullah'a karşı Ulusal Kurtuluş Cephesini (İhvan, Haddam kişiliğindeki Başçı gruplar ve Esad rejiminin sürgün ettiği kişiler) desteklemekle kalmaz, Cumblat bu konuda Amerika'ya da çağrıda bulunur. Amerika, İhvan ile Haddam'ın kişiliğindeki Baasçıların birleşmiş haliyle Esad muhalefetine sıcak bakmaz. Zaten İhvancılar Hamas'ı -2006 Filistin seçimini kazanmasının ardından- kutlayarak niyetlerini belirtmişlerdir. İhvan'ın temel niyetini geçmişteki faaliyetlerinden hareketle okuyup, bu iki grubun birleşmesine sıcak bakmayan Beşar muhalifleri de vardır. Bu iki grubun birleşmesine sıcak bakmayan Suriye Reform Partisi üyesi Farid Ghadry'ye göre hiçbir zaman İhvancılar Suriyeli olamaz, çünkü onlar Suriye'yi de aşan Mısır, Lübnan ve Yemeni de kapsayan İslam devletinden yanadır.¹⁵

I.1.1.2. Rejim İçinde Hak Arayanlar: Kürt Muhalefeti

Birkaç yıl öncesine kadar Suriyeli Kürtler -rejimi yıpratıcı faaliyetlerle- çok fazla gündeme gelmemekle beraber, Kürt toplumunun Esad rejimiyle uzaklaşmaya başlaması Suriye'nin 1998'de PKK'dan desteğini kesmesiyle başlamıştır. PKK'nın Suriye'de yoğun olarak faaliyet gösterdiği yıllarda bu ülkenin, içerdeki Kürt taleplerini Türkiye'ye yöneltme imkânı bulunuyordu. PKK lideri Abdullah Öcalan Şam'da yaşarken, yönetimle paralel olarak "kuzeydoğuda yaşayan Kürtlerin yerli olmadığını ve Türkiye'den geldiğini" savunuyordu. Bu da Kürtlerin rejime değil, Türkiye'ye yönelmesine yol açmış, PKK böylece, Şam rejiminin kendi Kürt azınlığını

¹⁴ Mark N. Katz, 'Mideast Watch: A Russian-Syrian Alliance?', *United Press International*, 06.09.05, <http://www.spacedaily.com/news/russia-05zg.html>, (19.02.07)

¹⁵ Farid Ghadry, 'Jumblatt Proposes the Muslim Brotherhood', *Washington DC*, 02.03.07, <http://www.reformsyria.org/blog/?p=27>, (18.03.07)

bastırmasının bir aracına dönüşmüş oluyordu. Öcalan'ın Suriye'den çıkartılmasıyla birlikte PKK Suriye Kürtlerine Baas rejimine karşı gelinmemesi için baskılarına son verdi. Bunun yanında, İran-Irak Savaşı sırasında bozulan Suriye-Irak ilişkilerinin 1997 sonrası gelişmeye yüz tutmasıyla, Iraklı Kürtler ile Suriye arasındaki çıkar birlikteliğinin sona ermesi sonucu -uzun yıllar Saddam'a karşı kendilerini destekleyen Suriye ile ilişkileri bozmamak için Suriyeli Kürtlere yönelmeyen- Irak'lı Kürt grupları (KDP ve KYB) Suriyeli kardeşlerine olan ilgisini ve desteğini artırmaya başlamıştı. Barzani Esad'a olan küskünlüğünü Suriye'de Kürtlerin siyasi katılımına destek vererek belirtmiştir. 2005'in 21 Mart Nevruz kutlamalarında özellikle PKK yanlısı Demokrat Birlik Partisinin sokaklarda “yaşasın başkan Apo, yaşasın Barzani” sloganları Barzani'nin gittikçe artan popülaritesinin sadece bir göstergesidir.¹⁶ 1999'da Kürt Demokrat parti grubu ve Yakiti Parti grubu Suriye'de Kürtçenin resmi dil olması, Kürt bölgelerinde Kürtler tarafından organize edilmesi, yönetilmesi ve bu bölgenin güvenliğinin bölge yerlileri tarafından karşılanması konusunda isteklerde bulunmuştur.¹⁷ Kamışlıdaki olaylarla ilgili, Suriye Kürtlerine yakınlığıyla bilinen KYB'nin ve Talabani'nin parmağı olduğu iddia edilse de,¹⁸ Suriyeli Kürt partilerinin başkanlarının hepsi bu olayların başlamasında Kürtlerin ilgisi olmadığını, ülkede Kürt-Arap ilişkisini bozmak isteyenlerin bir provokasyon girişimi olduğunu dile getirmektedirler.¹⁹

Araları açılmaya başlayan Hafız Esad'ın ölümü Kürt aktivistlere cesaret vermiş ve genç Kürt taraftarların katılımıyla çoğalma fırsatı tanınmıştır. Beşar Kürtçe kitap, dergi ve gazetelerin basılmasına izin vermiş ve en önemlisi “yabancı” ve “kayıtsız” statüsündeki Kürtlere vatandaşlık verilmesini gündeme getirmiştir. 2001'de Baas partisi üyeleri ve Kürt Demokratik Birliği üyeleriyle görüşme düzenlenmiştir. 2002 Ağustosta ABD'nin Irak'a saldırma olasılığı yükselmeye başladığında, Beşar 40 senelik aradan sonra Kürtlerin yaşadığı Hasaka bölgesini ziyaret eden ilk Cumhurbaşkanı olarak “Kürt halkının Suriye'nin bir parçası olduğunu” ifade etmiş, X. Baas Kongresinde Kürtlere yönelik bazı açılımlara ilişkin söz vermiştir. Fakat bu, Kürtlerin siyasi isteklerinin

¹⁶ Nevzat Bingöl, **Suriye'nin Kimliksizleri Kürtler[SKK]**, İstanbul: Elma Yayınları, 2004, s.119.

¹⁷ Gary C. Gambill, 'The Kurdish Reawakening in Syria', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 6, no. 4, Nisan 2004, http://www.meib.org/articles/0404_s1.htm, (13.03.07)

¹⁸ Oytun Orhan, 'ABD Suriye İçin Kürt Kartını Hazırlıyor', *Stratejik Analiz dergisi*, Nisan 2006, s.11.

¹⁹ Bingöl, **SKK**, ss.65, 69, 75, 81, 86, 92, 100, 106.

devamını engelleyememiştir. Aynı yılın aralık ayında Yakiti partisinin taraftarları parlamento binası önünde protesto gösterilerinde bulunmuş ve Kürt toplumuna tam vatandaşlık talebi, Kürt dilinin her alanda kullanılabilmesi gibi siyasi isteklerde bulunmuştur. Birkaç gün sonra Yakiti partisinin iki üyesi Marvan Osman ve Hasan Salih, -etnik ve dini ayrımcılığı körükleme suçundan- tutuklanmıştır. Daha sonra 2004'te serbest bırakılan bu iki üye rejim karşıtı faaliyetlerini Irak'ta devam ettirmekteler. Yun 2003'te Yakiti partisinin düzenlediği 200 çocuk ve anne-babalarıyla katıldığı gösteri Şam'da UNİCEF binasının önünde düzenlenmiş, bu olayda 7 parti üyesi tutuklanmıştır.²⁰

Kamışlıda bir futbol maçı sonrasında 2004 yılının Mart ayı içinde Araplarla Kürtler arasında başlayan çatışmaların tüm Suriye'ye yayılması, Kürtlerle Suriye yönetimi arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlatmıştır. İnsan hakları savunucusu Anvar el-Bunni'ye göre Kürtler hiçbir zaman Suriye politikasında siyasi rol oynamamış olup, Kürtler sadece yönetimden isteklerde bulunduğunu, diğer siyasi toplulukla diyalog içinde olmadığı iddia edilmektedir. Diğer yandan Kürt gruplar ile diğer seküler ve İslamcı gruplarla diyalogdan yana olan Kürt topluluğunun saygın dini liderlerinden Muhammed El-Kaznavi, Brüksel'de -Müslüman Kardeşlerin Kürt haklarını tanıdığını deklare etikten üç ay sonra- Bayanuni ile görüşmüştür. Kürtlerin rejimle arasının iyice açılmasını körükleyen el-Kaznavi'nin kaçırılması ve öldürülmesini dikkate alırsak, Esad rejiminin İhvan temelinde rejim karşıtı oluşumlara nasıl tepki vereceği öngörülebilir.

Tüm bu gelişmeler Batı'da "Suriyeli Kürtlerin uyanışı" olarak yorumlanırken dünyadaki Kürtler Suriye'deki kardeşlerini desteklemiştir. Atina'daki Kürt gruplar Suriye Büyükelçiliği binasına ellerinde mumlarla yürümüş, Brüksel'de ellerinde kerpiçlerle Büyükelçilik binasının camlarını kırmışlar, Jeneva'da Suriye'nin BM konsoloslugu binasını bir buçuk saatliğine işgal etmişlerdir. Diğer büyük gösteriler Washington, Londra, Paris, Berlin ve Prag'da gerçekleşmiştir.

Kürtler, 2006'da da Kamışlı olaylarının ikinci yıldönümünde Şam başta olmak üzere birçok şehirde gösterilerde bulunmuşlardır. Güvenlik güçleri bu mitinglere katılan

²⁰ Gambill, 'The Kurdish Reawakening in Syria', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 6, no. 4, Nisan 2004, http://www.meib.org/articles/0404_s1.htm, (13.03.07)

katılımcılardan Arap olanların mitingi terk etmesi konusunda uyarıda bulunmuştur. Mitinge katılanlardan Riyad Seyyif, yazar Muhammed Ganem başta olmak üzere bazı aydınlar da tutuklanmıştır. 4 Şubat 2006'da 12 Kürt 'isyana kalkışma ve yabancılarla işbirliği yapma' suçundan ötürü tutuklanmıştır.²¹

Kürtlerin taleplerini yerine getirmek rejim açısından da sakıncalı görülmektedir. Kürtçenin resmi dil olması ve Kürtlerin yoğun olduğu Kuzey-Doğu bölgelerine Kürtlerin yönetime getirilmesi, Arap milliyetçiliği üzerine kurulan Baas partisinin tüzüklerine aykırı olmaktadır. Bunun gibi aykırı uygulamalar parti içindeki birliğin bozulmasına ve taraftarların beklentilerini karşılayamayan duruma düşmesine neden olabilir.²²

Bunun yanında Irak savaşıyla beraber, Kuzey Irak'ta Kürtlerin elde ettiği kazanımlar, Suriyeli Kürtler açısından şu ana kadar siyasi arenada etkin olmayan hareketin Suriye rejimini tehdit eder hale gelmesine ve hedeflerinin Suriye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eder nitelikte gelişmesine neden olabileceği ve bunun yanında Mart 2006'da Washington'da düzenlenen "Suriye'de Demokrasi ve Kürt Hakları" başlıklı konferansın Suriyeli Kürtlerin gelecekteki rejim karşıtı hareketlerinin ilk aşaması olabileceği kaygısı, yönetimin, Kürt topluluğunun isteklerini sıradan siyasi bir istek olarak algılamayıp, daha ciddi tedbirler alabileceğini de düşünebiliriz.

Esad rejiminin Kürt muhalefetinden sakınmalarında haklı olabileceğini gösteren, Suriye Kürtleri Yurtsever Demokrat Partisi Başkanı Tahir Sifok'un Saddam'ı örnek gösteren şu demeci kayda değerdir: "Saddam İran ile savaşmasaydı Kuveyt'i işgal etmezdi. Kuveyt'i işgal etmeseydi Körfez savaşı çıkmaz, Irak Kürdistan'ı uçuşa yasak bölge ilan edilmezdi. Uçuşa yasak bölge olmasaydı Kürtler bu olumlu durumda olmazdı. Dışsal etkenlerin önemi büyüktür. Bizim tahminlerimize göre gelecekte öncü bir rol oynaya biliriz. Kürt sorunu ve insan hakları şimdi dünya gündemindedir... Suriye yönetimi akli ile davranmak zorunda..."²³

Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda Irak savaşı başta olmak üzere Suriye'yi ilgilendiren bölgesel sorunlar çerçevesinde Suriye'nin zayıflaması, diğer

²¹ 'Syrian Authorities sentence 12 Kurds to prison', 'Syrian Authorities arrest Intellectual for 13 hours', *Syria-today*, 26.02.06, http://www.syria-today.com/pkg05/index.php?page=show_cat&ex=2&dir=c&cat_id=26, (19.02.07)

²² Bardan, 'Divided They Stand: The Syrian Opposition', *Mideast monitor*, cilt 1, no. 3, Eylül-Ekim 2006, http://www.mideastmonitor.org/issues/0609/0609_3.htm, (14.03.07)

²³ Bingöl, **SKK**, 62, 66.

muhafif gruplar gibi Kürt gruplarını da cesaretlendirdiğinden, Suriye'nin özellikle uluslararası arenada ve bölgesel denklemde zayıf düşmemesi gerekmektedir. Özellikle Kürt sorununun alevlenmemesi açısından -önceleri PKK'ya destek sağlayan ve daha sonra Saddam'ı destekleyen Esad yönetimi, artık Türkiye ve Irak ile iyi ilişkiler kurmak zorunda olduğunun farkında olsa da stratejik anlamda bu iki ülke Suriye'nin siyasi ve güvenlik konusundaki önceliklerini karşılayacak güçte ve eğilimde değildir. Böyle bir durumda, ABD ile sorun yaşayan, AB'nin belli ölçüde desteğini çektiği Suriye'nin önüne yine tek alternatif olarak Rusya Federasyonu çıkmaktadır. Rusya da rejimin değişmesinden endişelenmektedir. Çünkü gelecekte Ortadoğu'ya dönme politikasını devamlı gündemde tutan ve bölgede Suriye dışında güvenilir bir ortağı kalmayan Rusya için Beşar yönetimi kaçınılmaz bir fırsat olarak algılanmaktadır.²⁴

I.1.2. Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu

I.1.2.1. Suriye Ordusunun Askeri Yapılanması ve Kapasitesi

Suriye Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı Devlet Başkanıdır. 1920 yılında Fransızlar tarafından oluşturulan gönüllüler ordusu ilk modern Suriye ordusu olarak kabul edilir. Suriye Arap Ordusu; Suriye Arap Kara Kuvvetleri, Suriye Arap Deniz Kuvvetleri, Suriye Arap Hava ve Hava Savunması Kuvvetlerinden oluşur. Bunun dışında Özel Kuvvetler de olup, bunlar: Savunma Bölükleri (Saraya ed-Difa), Cumhuriyet Muhafızları ve es-Sayka'dır.

Suriye Arap Kara Kuvvetleri, SSK içinde personel ve teçhizat açısından en büyük ve en iyi donatılmış kuvvettir. 2004 yılında aktif personel 2000 yılındaki rakam ile aynı kalırken (215,000), rezerv askeri sayısı 280,000'e inmiş ve Kara Kuvvetleri personel sayısının toplam asker personelindeki oranı %70 olarak belirtilmiştir.²⁵

²⁴ Dmitriy Trenin, 'Москва готовится вернуться на Ближний Восток' (Moskova Ortadoğu'ya Dönmeye Hazırlanıyor), (Dmitriy Trenin, Moskova 'Kornegi' Merkezi ilmi konseyi başkanı, güvenlik ve uluslararası ilişkiler uzmanı), 27.07.06, http://www.polit.ru/analytics/2006/07/27/G8_livan.html, (20.02.07)

²⁵ V.P. Yurçenko, **Сирия: Проблемы Национальной Безопасности**[СПНБ], Moskova: RAN, 2004, s.312; 1985 yılında 369,000'i silah altında, 300,000'i rezerv olmak üzere 669,000 personeli varken, sonraki yıllarda aktif durumdaki bir kısım personelin de ihtiyat statüsüne geçirildiği; 2000 yılında 215,000 aktif personele karşılık, 400,000 ihtiyat bulunduğu bildirilmektedir. SSK'nın yaklaşık %80'i Kara Kuvvetler personeldir. Bkz: Library of Congress Country Studies, "Syrian Regular Armed Forces-Army", *ABD Kongre Kütüphanesi*, <http://lcweb2.loc.gov>, (03.01.07), s.1.

Suriye Arap Hava Kuvvetleri (HK), 1948'de ilk İngiliz uçuş okulundan mezun olan Suriyeli pilotlar tarafından kurulmuştur. Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 40,000 aktif ve 10,000 ihtiyat personelden oluşmuştur. Hava Savunma Komutanlığının da 60,000 (70,000'i rezervde) personeli vardır.²⁶

Suriye Arap Deniz Kuvvetleri, 1950'de Fransa'dan temin edilen birkaç küçük gemi ve Fransız akademilerinde denizcilik eğitimi alan Suriye Hava Kuvvetleri personelinin girişimleriyle kurulmuştur.²⁷ 1985'te yaklaşık 4,000 silah altında ve 2,500 rezerv personele sahip iken, 2000'de ise rezerv personelin sayısını koruduğu, aktif görevdeki personel sayısının ise 6,000'e kadar çıktığı görülmüştür.

Savunma Bölükleri'nin (Saraya ed-Difa) personeli, düzenli ordudan ayrı bir şekilde, özel olarak seçilmektedir. Bu birliklerin personeli daha çok, Esad'a sadık olan Alevilerden oluşmaktadır. Eskiden çok inandığı daha sonra kendisine muhalefet ederek sürgün edilen kardeşi Rifat Esad'ın 1984'te görevden alınmasıyla yerine Esad'ın kayınbiraderi Yarbay Muin Nassif getirilmiştir. Savunma bölükleri Suriye ordusunda en modern silahlar olan T-72 tankları, satıhtan havaya füzeler ve taarruz helikopterleri ile donatılmış olup düzenli ordudan lojistik yardım ve askeri destek sağlayabilmektedir. Temel görevi merkezi hükümete yönelik tehditleri ve darbe girişimlerini bertaraf etmek olan bu kuvvetler Şam'ın hemen dışındaki bir garnizonda konuşlandırılmaktadır. Aktif görev yaptığı olaylar 1976 Suriye'nin ilk Lübnan silahlı müdahalesi olup, daha sonra 1980'de yasaklanmış olan İhvan-ı Muslimin Örgütü üyesi olmakla suçlanan ve Tadmur Hapishanesinde tutulan mahkumların başlattığı ve ülke geneline yayılarak 600-1,000 kişinin ölümüne sebep olan direnişlerdir. Bunun dışında 1982'de yine İhvan-ı Muslimin Örgütünün Hama'da gerçekleştirdiği başkaldırının 10,000-25,000 sivilin öldürülerek bastırılmasında aktif rol görev üstlenmiştir.

Esad ailesinin yakın akrabalarının yönettiği (kayın biraderi Adnan Makluf) Cumhuriyet Muhafızları ise devlet başkanının güvenliğinden sorumlu olup, bu birliğe gerektiğinde Savunma Bölüklerinden de personel tahsis edilebilmektedir. Üçüncü özel birlik olan es-Sayka 1966'da BAAS partisi tarafından kurulmuştur.

²⁶ Yurçenko, **СПНБ**, s.319.

²⁷ Library of Congress Country Studies, 'Developments of the Syrian Military', *ABD Kongre Kütüphanesi*, <http://lcweb2.loc.gov>, (03.01.07), s.2.

Suriye Silahlı Kuvvetlerinin askeri-teknik kapasitesi hakkında çeşitli kaynaklarda farklı değerlendirmeler olsa da sayı olarak birbirine yakın verilerde bulunmaktadır. Suriye Silahlı Kuvvetlerinde Askeri teknolojik dağılım şöyledir:

Suriye Kara Kuvvetlerinin 2004 yılı itibarıyla 26 R-17 ve Scud-B, 18 Luna-M, 18 Tochka, 1,200 adedi eski ve depoda korunan toplam 4,500 tank (1,500 adet T-72,T72M, 1000 adet T-62, T-62M, 2000 adet T-55, T-55MB), 3,550'den fazla tanksavar (3000 adet 'Malyutka', 150 adet 'Fagot', 200 adet 'Milan', 200 adet 'Konkurs', 'Metis' ve 'Kornet-E'), 1600 zırhlı araç, 450'si kundağı motorlu(50 adet 'Akatsiya', 400 adet 'Gvozdika'), 1630'u çekili (10 adet C-23, 20 adet Д-20, 50 adet 152-мм П, 800 adet 130-мм П М-46, 100 adet 122-мм П (depoda), 150 adet 122-мм Г М-30, 500 adet 122-мм Г Д-30) olmak üzere toplam 2,080 sahra topu, 480 çok namlulu roketatar (280 adet 'Grad', 200 adet 'Tip-63'), 55 yakın menzilli (35 adet 'Strela-10', 20 adet 'Strela-1'); 4000 orta menzilli ('Strela-2, Strela-3' ve 'İgla') uçaksavarları bulunmaktadır. Şu anda gelinen şartlarda çok sayıda bulunan Mig-21'lerin eskirmiş ve kullanılamaz hale gelmiş olması bir yana, Suriye Hava kuvvetlerinin en modern uçakları Su-24 ve Mig-29'ların bile onarımdan geçmesi gerekmektedir.²⁸

Suriye Arap Deniz Kuvvetlerinin (SDK) Latakiya, Tartus ve Mina el-Beyt üslerinden oluşan üç büyük üssü bulunmaktadır. SDK donanması, Rusya'dan transfer edilmiş 3 Romeo sınıfı klasik denizaltı, 2 firkateyn, 10 adet savaş gemisi, Rus yapımı OSA-II olmak üzere 18 hücum botu, 2 denizaltı avlama botu, 5 mayın tarama gemisi, 8 ganbot, 6 karakol gemisi, 4 güdümlü mermili korvet, 3 amfibi gemi, 5 çıkarma botu ve 1 torpido takip botundan oluşmaktadır. Donanmanın envanterinde ayrıca 24 deniz helikopteri ile 10 adet kıyı savunma sistemi dâhilinde bulunan füzeler bulunmaktadır.²⁹

²⁸ Yurçenko, **СПНБ**, s.315; Ha'aretz gazetesinin 1996'da verdiği rakam ve Library of Congress Country Studies'in 2000 yılı için verdiği rakam aşağı yukarı bizim verdiğimiz silah ve askeri teknoloji sayılarına yakındır. Bkz: Reuven Pedhatzur, 'A New Balance of Terror', *Ha'aretz gazetesini*, 15.08.1996, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Articles/1996/A%20NEW%20BALANCE%20OF%20TERROR%20-%2015-Aug-96>, (09.03.07); Library of Congress Country Studies, 'Syrian... Army', s.2.

²⁹ Yurçenko, **СПНБ**, s.326.

Suriye Arap Hava Kuvvetlerinde (HK), 2004 itibarıyla 478 savaş (Su-24, Su-22, Mig-29, Mig-25/25R/25S, Mig-23, Mig-21/21R ve pilotsuz casus uçaklar), 31 eğitim-savaş (Mig-25U, Mig-23U, Mig-21U), 106 adet eğitim (L-39ZA/ZO, 'Flamingo', 'Mushak'), 25 adet taşıma amaçlı uçak (İl-76, An-26, Tu-134, Yak-40, 'Falkon-20', 'Falkon 900') ve 87 adet savaş (Mi-25, SA-342L), 110 adet taşıma amaçlı (Mi88, Mi-17, Mi-2) helikopter bulunmaktadır.³⁰

I.1.2.2. Suriye'nin Askeri Modernizasyonu

Bilindiği gibi Suriye Silahlı Kuvvetlerinin teçhizatı ağırlıklı olarak Sovyet/Rus yapımı malzemelerden oluşmaktadır. Suriye'nin bölgesel konumu, ülke içi ve bölgedeki problemler, Suriye'nin silahlanma ve askeri yapılanmayı en önemli devlet politikası haline getirmesine neden olmuştur. Aynı bölgesel problemler ve uluslararası gelişmeler Hafız Esad'ı SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye itmiş, özellikle askeri-teknolojik alanda Doğu Bloğu çerçevesinde Rusya'nın Suriye'nin müttefiki olmasını sağlamıştır. Mart 1955'teki SSCB-Suriye anlaşmasına bağlı olarak, Suriye'ye ilk silahlar 1956'da Çekoslovakya'dan gelmiştir. Esad'ın yönetime gelmesiyle iki ülke arasında politik-askeri ilişkiler güçlenmiş, Temmuz 1972'de Mısır'ın SSCB askeri danışmanlarını aniden sınır dışı etmesi sonucunda SSCB'nin Suriye'ye ihtiyacı daha da artmış ve Ekim 1973 savaşı öncesinde Suriye'ye Sovyet silahlarının akışında belirgin bir artış kaydedilmiştir. Bu dönemdeki en belirgin destek hava yolu ile 4.000 ton, deniz yolu ile daha fazla miktarda askeri nakliyat gerçekleştirerek sağlanmıştır. Aralarının bozulduğu Suriye'nin 1976 Lübnan Müdahalesi sırasında bile SSCB Suriye'ye 12 adet MIG-27 uçağını satmıştır. 1979-1983 yılları arasında Suriye SSCB'nden 9.2 milyar, Çekoslovakya'dan 470 milyon, Çin'den 90 milyon, Polonya'dan 30 milyon, Romanya'dan 20 milyon dolar tutarında askeri yardım almıştır. 1983 ve 1984'te SSCB, SAM 5, SAM 6, SAM 9 ve SS 21 füze sistemlerini Suriye'ye konuşlandırmıştır. Esad'ın 1984 Moskova ziyaretinden sonra SSCB'nden T-72 tankları almıştır. Suriye aynı zamanda SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinden askeri danışmanlık yardımı almış, personelini askeri eğitim için bu ülkelere göndermiştir. 1985 yılına gelindiğinde Suriye'nin 6.600 askeri personeli SSCB'nde, 1.515 personeli de Doğu Avrupa

³⁰ Yurçenko, **СННБ**, ss.320-321.

lkelerinde eğitim görmüştür. Bu arada Esad SSCB'nin Suriye ordusu üzerindeki güçlü etkisinden çekinerek, silah sağlama çabalarını çeşitlendirmek için farklı girişimlerde bulunmuşsa da -özellikle Batı kaynaklı silah alma girişimlerinde- bir türlü başarılı olamamıştır. Örneğin Fransa'yla sık sık görüşmeler yapmasına rağmen -terörist gruplara destek vermesi dolayısıyla- bu ülkeden olumlu cevap alamamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bile AB'nin 1994'te Suriye'ye karşı silah ambargosunu kaldırmasına rağmen, özellikle Batı Avrupa lkeleri silah satımı ve transferi konusunda isteksiz davranmılardır.³¹

Soğuk Savaş sonrası silahlanma konusunda durgun bir döneme giren Suriye, 1990'lı yıllarda Ukrayna'dan 200 adet T55-M3 tank ile AT-24 Kornet güdümlü tanksavar füzelerini satın almış ve T55 tanklarının onarımını yapmıştır. Çin ve Kuzey Kore yapımı silahlar Suriye'nin istediği standartları büyük oranda sağlayamamı, ayrıca Rus teknolojisinin ürünü olan mevcut silah ve sistemler ile uyumu açısından da güçlükler yaamıtır. Soğuk savaş sonrası ilk yıllarda ekonomik sıkıntılar yaşayan Rusya Suriye'nin isteklerini karşılamakta -hem ekonomik olarak, hem de uluslararası gelişimin bir sonucu olarak- yetersiz kalmıştır. Bazı Rus analitiklere göre 1990'larda Suriye yer-yer tipi füzesavar, tank ve tanksavar eitleri satın alımına ağırlık vermiştir. 1991-2001 yılları arasında Suriye dış ülkelerle sadece 1,7 milyar dolar tutarında silah ve askeri teknoloji satın alımı için anlaşma imzalarken, bu rakam Rusya ile 0,8 milyar, Avrupa lkeleri ile 0,7 milyar ve diğer ülkelerle 0,2 milyar dolar şeklinde gelimitir. Suriye'nin Rusya ile anlaşmaları, Rusya'ya karşı borçlarını ödemek için yeni bir düzenlemeyi kabul etmesi ŗartıyla gerçekleşmiş ve bu dönemde Suriye Rusya'dan 1,3 milyar dolar tutarında silah transfer edebilmiştir. 1997'de Œam Rusya'dan Suriye askerinin modernizasyonu için araştırmacı-danışman göndermesi ve yeni silah transferi talebinde bulunmuştur. 1999'da Suriye'deki Rusya büyükelçisi R. Markaryan, Rusya'nın Suriye'ye sadece eski teknolojileri modernizasyonda değil, yeni modern savunma teknolojileriyle de donatağını

³¹ Yurçenko, **СПНБ**, s.221; Library of Congress Country Studies, 'Foreign Influences in the development of the Armed Forces', *ABD Kongre Kütüphanesi*, <http://lcweb2.loc.gov>, s.6.

belirttiyse de, bu Putin yönetiminin ilk dönemlerinde gerçekleşmemiştir ve 2000'de Suriye Silahlı Kuvvetlerinde sadece onaltı Rus askeri danışmanı çalışmaktaydı.³²

1991'de Çin'den satın aldığı 30 Kw.lik nükleer reaktör, nükleer silah üretme kapasitesi açısından ülkeye herhangi bir imkan sağlamamıştır. Bu konuda Suriye özellikle Rusya ve Çin ile işbirliği yapma eğiliminde olmuştur. 1995'te Çin Suriye'ye reaktör satmıştır. Rus hükümeti, 1997'de Suriye'ye bir nükleer satışı yapmak istediğini bildirmiş, 23 Şubat 1998'de de bu iki ülke arasında nükleer enerjinin barışçı kullanımı konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Her iki devlet Temmuz 1998'de, Rusya'nın Atomstroyeksport ve Nikiet firmalarının katılımıyla Suriye'de bir nükleer araştırma merkezi kurulması için anlaşmaya varmışlardır.³³

Füze satın alımı ve füze üretimi konusunda Suriye'nin başlıca ortakları Rusya, Çin ve Kuzey Kore olmakla birlikte, özellikle hava ve kara savunması konusunda ihtiyaçlarını karşılayacak tek seçenek olarak Rusya karşımıza çıkmaktadır. Sadece füze satımı konusunda değil diğer bütün askeri malzemelerin satımında Rusya -eskiden Suriye askerini silahlandıran, eğiten ve günümüzde de uluslararası baskılara belli bir ölçüde karşı koyabilen, bölgesel olarak da (Kuzey Kore ve Çin'e göre) yakın olan ve en önemlisi Suriye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasitede askeri malzeme çeşitlerini üretebilen bir ülke olarak, Suriye'nin ilk başvuracağı ülke durumundadır. Rusya Savunma Bakanının planına doğrultusunda 2004'te üretilen uzun menzilli 'İskender' roketi için ilk siparişi Suriye vermiştir. Suriye 2002'de 18 adet İskender-E tipi roket satın almak için Moskova'ya başvurmuştur. Bu roketin vurabilme uzaklığı 280 km olup, Golan tepelerinde İsrail'in her bölgesini vurabilecek niteliktedir. Fakat o zamanlarda daha bu roketlerin denemesi yapılmadığı için anlaşmanın olması mümkün değildi. Dolayısıyla o zamanlarda Suriye, sadece 65 milyon dolara 'Kornet-E' ve 73 milyon dolara 'Metis-M' tanksavarları satın almak için anlaşmışlardır. Ekim 2004'te Moskova Suriye'yi İskender roketinin denemesi hakkında bilgilendirmiş ve 2004 Aralıkta da Suriye sadece 'İskender-E' değil, aynı zamanda PVO C-300, PMU-2 'Favorit', 'Top-M1' roketlerine ve 'Kornet-E', 'Metis-M' tanksavarların satın alımına da ilgi

³² Yurçenko, СПНБ, ss.248-250.

³³ Serdar Çelebi, Suriye'nin Silahlı Kuvvetleri ve Silahlanma Faaliyetleri[SSK], **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Türel Yılmaz (editör), Ankara: Platin Yayınları, 2005, s.277.

duyduğunu bildirmiştir. Cumhurbaşkanlığına bağlı uluslararası Askeri-teknik ilişkiler kuruluşu 'Rosoboroneksport'un, bu tür (İskender-E satımı) anlaşma hakkında demeç vermekten kaçınmasına karşın bu tür bir anlaşmanın gerçekleşmesi çok zor olduğu Rus politik analistleri tarafından da vurgulanmaktadır. Çünkü Rusya bu tür bir anlaşmayı imzalamakla stratejik ortağı ABD'yi kızdıracak adım atmış sayılacaktır. ABD daha etkin bir cevap verme eğilimine girebilir.³⁴ Beşar Esad da bunu yalanlarken hava savunmasını sağlamlaştırmaya yönelik anlaşmaların olabileceğini, roket satın alımının iki ülke arasındaki askeri işbirliğiyle karıştırılmaması gerektiğini, bu tür işbirliğinin onlarca yıldan beri büyüyerek geliştiğini belirtmiş ve Suriye'nin -her ülkenin hakkı olan- kendi hava sahasını saldırılardan korumak için bazı askeri silahları alabileceğine vurgu yapmıştır.³⁵ İsrail yetkilileri, Suriye'nin 'İskender-E' tipi roketini alamayacağını fakat CA-18'e ilgi duyduğunu belirtmiştir. Daha önce Washington'da konferans veren Rusya Savunma Bakanı İvanov, Suriye'yle 'İskender-E'nin satımı konusunda görüşmelerin olduğunu fakat herhangi bir anlaşmanın söz konusu olmadığını, olsa bile Rusya'nın silah ihracatını sınırlandırma konusundaki uluslararası sorumluluklarına ters düşmeyeceğini bildirmiştir. Suriye'nin İsrail'in 2003 Ağustosunda Suriye sınırlarına düzenlediği saldırıdan sonra yoğunlaşan CA-18 ('İgla') roketini satın alma isteğine sıcak bakan Rusya'nın Suriye'ye - İskender-E roketi kadar kapasiteye sahip olmasa da, (İsrail'in isteği üzerine) ABD'nin satımına karşı çıktığı CA-18 roketini satacağı bildirilmiştir.³⁶ 17.02.07.'de BAE'de açılan IGEEEX-2007 uluslararası güvenlik-silah fuarına katılan Komersant gazetesi muhabiri emekli albay İvan Safronov'un, 1 Mart 2007'de yaşadığı evin merdiven penceresinden yere düşerek ölümü bazı soru işaretleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle füze ve uzay konusunda Rusya'da sayılı araştırmacılardan biri olan ve Rus Silahlı Kuvvetlerine yakınlığıyla bilinen Safronov'un, fuar dönüşü Rusya'nın Suriye ile birkaç gizli anlaşma imzaladığı haberini aldığını bu anlaşmaların Pansir-C1 roket sistemi, MİG-29 savaş uçağı ve en önemlisi de İskender-E'nin

³⁴ 'Израиль и РФ на грани разрыва отношений из-за взаимных обвинений в продаже оружия и финансировании оппозиции' (İsrail, RF ile -karşılarına silah satımı ve finansman sağlamadan kaynaklanan ilişkilerinin kopma noktasında), *Newsru Haber Ajansı*, 12.01.05, <http://www.newsru.com/russia/12jan2005/scandal.html>, (10.01.07)

³⁵ 'Вопрос о приобретении Сирией российских ракет не будет темой переговоров президентов Сирии и России' (Rus roketlerini Suriye'ye yerleştirme konusu Suriye ve Rusya devlet başkanları arasında gündeme gelmeyecek), *Newsru Haber Ajansı*, 14.01.05, <http://www.newsru.com/russia/14jan2005/nodeal.html>, (14.03.07)

³⁶ 'Россия может продать Сирии "модернизированные" ракетные комплексы, обойдя претензии США' (Rusya modern Suriye'ye roket komplekslerini -ABD'nin karşı çıkmasına rağmen- satacak), *Newsru Haber Ajansı*, 25.01.05, <http://www.newsru.com/russia/25jan2005/worry.html>, (14.03.07)

satımıyla ilgili olduğunu, bunların naklinin Beyazrusya aracılığıyla yapılacağını fakat bunun şu an gizli tutulması gerektiği, yoksa uluslararası bir skandala neden olacağını söylediği iddia edilmiştir.³⁷

Putin, İsrail birinci televizyon kanalı habercisi Ayale Hason'a verdiği röportajda, Rusya'nın Suriye'ye satacağı 'yer-hava' SA-18 (İgla) füzelerin Rusya-İsrail ilişkilerini etkilememesi gerektiğini, silah satımında bölgesel dengeyi gözettiklerini belirtirken, gülerken, bunların sadece Suriye topraklarında ve özellikle Cumhurbaşkanlığı binasının üzerinde İsrail uçaklarının uçuş yapmasını engelleme amaçlı olduğunu belirterek yanıt vermiştir. Rusya Savunma Bakanı Suriye'ye bir de 100 milyon dolar tutarında orta menzilli 'Strelets' füze sistemini satacaklarını ve bunun İsrail için tehlike arz etmeyeceğini ve bölgedeki dengeyi bozmayacağını açıklamıştır. Bakan, aynı zamanda bu nakliyatın İsrail'in silahlanma konusunda Suriye'nin önünde olduğunu ve bunun bir noktada dengelenmeye gidilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁸

Suriye Kara Kuvvetleri çerçevesinde diğer bir gelişme ise tank satın alımı ve modernizasyonu konusunda gerçekleşmiştir. Aşağı yukarı bütün tankları Rus malı olan Suriye'nin, bin adet T-72 marka tankın modernizasyonu için Rusya ile anlaşma imzaladığı ortaya çıkmıştır. ARMS-TASS haber ajansının belirttiğine göre T-90 tanklarının denemesi 'bir Ortadoğu ülkesi' olan Suriye'de başarıyla gerçekleşmiş ve Rosoboroneksport bu tankların satımıyla ilgili anlaşmaya varmıştır.³⁹

I.1.3. Suriye Ekonomisinde Rusya'nın Rolü

I.1.3.1. Rusya-Suriye Ekonomik İlişkilerinde Geçmişin Rolü

Francis Fukayama'nın iddia ettiği -otoriter rejimlerin meşruiyet sorununu ekonomik açıdan çözme biçimindeki- girişimlere benzer bir tavır Beşar yönetiminde de kendini göstermektedir. Diğer bir deyişle, Beşar yönetimi, meşruiyet sorunlarını ve ülkedeki siyasal istikrarın sağlanmasını ekonomik büyümeyi sağlama becerisiyle

³⁷ Sergey Dyupin, 'Ивана Сафронова довели до смерти' (İvan Safronov'u ölüme ittiler) , *Kommersant*, 06.03.07, <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=747802>, (12.04.07)

³⁸ 'Россия поставит в Сирию комплексы "Стрелец", которые не повредят Израилю' (Rusya Suriye'ye -İsrail'e zarar vermeyen- Sterelts kompleksini kuracak), *Newsru Haber Ajansı*, 26.04.05, <http://www.newsru.com/russia/26apr2005/streletz.html>, (14.03.07)

³⁹ İvan Safronov, 'Россия берет под охрану главного ближневосточного союзника' (Rusya Ortadoğu'daki baş-ortağını koruma altına alıyor), *Kommersant gazetesi*, <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=678771>, (18.02.07)

ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Otuz yıllık Esad rejimine bakılırsa rejim için tehdit eden güçlerin aktif faaliyetlerde bulunduğu dönemler Suriye’de ekonomik krizin ciddi bir şekilde hissedildiği dönemlerdir. Örneğin Suriye’nin 1980–1990 yılları arası ekonomik kriz dönemi aynı zamanda hem İslami hareketlerin hem etnik ayaklanmaların, hem de -Rıfat Esad kişiliğinde- Esad ailesinin kendi içindeki anlaşmazlıkların yaşandığı dönemdir.

Günümüzde Suriye’nin özellikle ekonomik reform konusunda AB ülkelerine daha bağımlı olmasının yanında, eskiden kalan ekonomik-ticari gelenek Suriye’yi günümüzde de Rusya ile ekonomik-ticari alanda ilişkilerini sürdürmesini gerekli kılmaktadır. Suriye’nin ekonomik açıdan bağımlı olduğu ülkelerin başında Rusya (SSCB) gelmekteydi. SSCB de Suriye’nin bu ihtiyacını belirli bir noktaya kadar karşılamıştır. Özellikle enerji üretimi, tarım ve sanayide birçok projelerde hem finansman sağlamış hem de uzman ve teknik konularda hizmet vermiştir. Suriye ve Rusya ile ekonomik ilişkilerin düzeyi devamlı değişkenlik arz etmekle beraber, 1957’den beri devam etmiştir. Esad döneminden beri Suriye’de faaliyet gösteren şirketler de yeniden bazı ihaleleri kazanmış durumda. Örneğin 1. POWER ENGINEERING CORPORATION, hidroloji, nükleer ve atom enerjisi araştırma ve yapımı konusunda Suriye’deki ilgili kurumlarla iş birliği yapmıştır. 2. STORY TRANS GAZ, su, gaz ve petrol boru hattı yapımı konusunda belli projeler çerçevesinde iş yürütmektedir. 3. INSTITUTE HYDROPROJECT. 4. OJSC TRANSSTROY- 2003’ten beri Tartus’ta yol ve köprü yapımını üstlenmiştir. 5. AEROFLOT-1976’dan beri hizmet veren şirket hava taşımacılığında faaliyette bulunmaktadır. 6. ALFA EKO-2001, petrol araştırma, çıkarma ve petrol taşımacılığında faaliyet göstermektedir. 7. HYDROMASH SERVICE -elektrik hatlarının kurulumu, elektrik envanterlerinin yapımı ve onarımı konusunda belli projeler üzerinde çalışmaktadır. 8. Jsc scientific research institute of energy structures ‘NIIES’, 1986-1988 yılında Tabka Barajının (Hidro-Enerji-Tesisinin) yapımını ve 1996’da da hacmini artırma ve modernizasyonunu üstlenmiş, 1992-1996’da el-Baas barajının, 1994-1995 yılında Tişrin Barajının kuruluşunda yer almıştır.⁴⁰ Bu

⁴⁰NIIES resmi sitesi, http://www.niies.ru/eng/en_forign.htm, (14.03.07)

kurum 2004'ten beri Suriye'de elektir enerji üretimi konusunda araştırma, onarım ve yapım faaliyetlerinde bulunmaktadır.⁴¹

Bunun yanında Suriye Rusya ilişkilerinin devamlılığını sağlayan önemli faktörlerden biri de eski bürokratlar olmuştur. 2000'de Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov Suriye'yi ziyaret etmiş ve hem Cumhurbaşkanıyla hem de Dışişleri Bakanı Faruk Şaraa ile görüşmüştür. 2001'de Faruk Şaraa (Nisanda), Savunma Bakanı Mareşal Mustafa Tlass (Mayısta) Moskova'yı ziyaret etmiştir.⁴² Hafız Esad'la uzun zaman beraber çalışan ve Beşar döneminde de Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak görev yapan Halim Haddam, 2003'te gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde Putin'le görüşmüş, Suriye-Rusya ilişkilerinin geliştirilmesinden yana olduğunu dile getirmiştir. Yine de üst düzeyde Suriye-Rusya ilişkileri Beşar'ın 2005 Moskova ziyaretini bekleyecektir.

Günümüzde Rusya, Suriye'nin dış ekonomi politikasında ilk sırada olmasa da, iki ülke arasında gün geçtikçe yükselen bir ekonomik ortaklık ilişkileri söz konusudur. Hafız Esad'ın 1990 sonrası batıya yaklaşma yönündeki ekonomik politikalarına ve oğlu Beşar'ın da yönetime gelmesiyle ekonomik reformlar çerçevesinde attığı adımlara bakıldığında Rusya'nın Suriye'nin ekonomik gelişmesinde belirleyici bir konumu olduğunu söylemek zordur. Suriye'nin hem ekonomik reform çerçevesinde öngördüğü projelere, hem de karşılıklı dış ticaret ilişkilerinin göstergesine dayanarak, Rusya-Suriye ilişkilerinin ekonomik nedenlerin ötesinde siyasi ve güvenlik nedenlerden kaynaklandığını ve ekonomik ilişkilerin de diğer konuların süsleyicisi ve destekleyicisi niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. İlk aşamada iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin, siyasi ve güvenlik temeline dayalı ilişkilerden sonra gelmesiyle birlikte her iki devlet de ticari-ekonomik ilişkilerini şartlar el verdiği sürece maksimum düzeyde geliştirmeye istekli olduklarını daha sonraki zamanlarda fark ettirmiştir. Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şaraa'nın Beşar'ın ilk gezisinden önce verdiği demeçte, Esad'ın bu gezisinin iki ülke arasındaki ekonomik ve toplumsal ilişkileri daha da güçlendireceğini, özellikle askeri-teknolojik işbirliğinin her iki ülkenin çıkarları doğrultusunda

⁴¹ *Suriye Ekonomi Bakanlığı resmi sitesi*, http://www.syrecon.org/index.php?req=trade_search&op=modload&name=Trade&file=index&kind=comp&sname=&sel_cat=&sel_country=%D1%E6%D3%ED%C7&Submit=Find#, (14.03.07)

⁴² Mark N. Katz, 'Putin's Foreign Policy Toward Syria', *MERİA (The Middle East Review of International Affairs)*, Gloria Center, cilt 10, no. 1, Mart 2006, <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue1/jv10no1a4.html>, (08.03.07)

genişletileceğini, bunun da Suriye'nin savunma politikası için çok önemli olduğunu belirtmesi bizim tezimizi doğrular niteliktedir.⁴³

Gezi sırasında iki ülke arasında varılan anlaşmalara ve daha sonraki anlaşma ve uygulamalara bakıldığında, ekonomik anlaşmaların, -hem borcunu sildirme beklentisi içerisinde olan hem de bölgesel sorunları nedeniyle askeri modernizasyon çerçevesinde Rusya'ya ihtiyaç duyan- Suriye'nin önceliklerinden çok, -borçlarından vazgeçen ve gelecekte bölgeye geri dönme amaçlarının yanında uluslararası arenada kendi kontrolü altında tutmak istediği bazı sektörlerin kendi çıkarına uygun şekilde düzenlenmesini isteyen- Rusya'nın beklentilerine uygun bir şekilde düzenlendiğini fark etmek mümkündür. 2005'te Beşar'ın Moskova gezisinde iki ülke arasında imzalanan deklarasyonda enerji, maden, petrol ve gaz taşımacılığı, demir yolu taşımacılığı, tarım, tarımsal-kimyasal ürünlerin üretilmesi, metalürji üretiminde işbirliğine önem verilmiştir.⁴⁴ Beşar'ın bu gezisinden sonra diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da ilişkiler hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Suriye-Rusya ekonomik ve ticari ilişkilerde -öncelik verilmesi kaçınılmaz olan askeri-teknik ilişkilerin dışında- Rus şirketleri Suriye'nin büyük ticari-ekonomik projelerinde, özellikle petrol-gaz sektöründe elektro-enerji sektörünün oluşturulması ve modernizasyonunda yer almaktadır.

İki lke arasındaki 1957'de başlayan ticari-ekonomik ilişkilerde, 90'lı yılların başında ani bir düşüş yaşanmıştır. SSCB'nin dağılması ile Rusya, dostluk satışlarını durdurmuş ve kredilerinin geri ödenmesini talep etmiştir. Daha sonraki yıllarda eski yakınlık tekrar düzelmeye başlamıştır. 2002'de iki ülke arasında ticari alış-veriş hacmi 182,7 milyon dolar olmuştur. Bunun 120,3 milyonu Suriye'ye ithal, 62,4 milyonu da ihracatı oluşturmuştur. Rusya'dan ithal edilen malların oluşumu řyledir⁴⁵: —Makine ve makine ekipmanları (oto-teknoloji, çeşitli ekipmanlar, araç-gereç ve yedek parçalar) yaklaşık 30%, —Kara metaller, pil-materyaller ve diğer hammadde malları 60%; İhraç

⁴³ 'Президент Сирии по приглашению Путина прибыл в Москву' (Suriye Cumhurbaşkanı Putin'in Daveti zerine Rusya'ya Geldi), *Newsru Haber Ajansı*, 18.12.06, <http://www.newsru.com/russia/18dec2006/visit.html>, (09.01.07)

⁴⁴ 'Россия спишет 73%сирийского долга' (Rusya Suriye'ye Karşı Borcunun %73'n Siliyor), *Newsru Haber Ajansı*, 25.01.05, <http://www.newsru.com/russia/25jan2005/asad.html>, (09.01.07)

⁴⁵ Fakat şu ana kadar bu toplantının gerçekleştiğine ilişkin habere rastlamadık. Bkz: 'Торгово-экономические отношения России и Сирийской Арабской Республики' (Rusya ve Suriye'nin Ticari-Ekonomik İlişkileri), *Rusya Dışışleri Bakanlığı*, 21.04.03, <http://mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256d110027ea6a?OpenDocument>, (17.01.07)

malları da şunlardan oluşmuştur: —Hafif tekstil ürünleri (hazır giyim, trikotaj, ayakkabı, v.s) yaklaşık 70%, —Tarım ürünleri (meyveler, sebzeler, konserve, un mamulleri v.s.) 18%, —Makine-teknoloji ürünleri ve hammaddeleri 7%, —Parfümeri-kozmetik ürünler 4%. 2000-2001-2002 senelerinde Suriye-Rusya mal alış veriş hacmi:

(kaynak: Rusya'nın Suriye'deki ticari temsilciliği) (milyon dolar olarak)

Yıl	2000	2001	2002
Toplam mal alışverişi	158,0	163,0	182,7
İhracat	78,0	68,0	62,4
İthalat	80,0	95,0	120,3

İki ülke arasındaki 2001–2005 yıllarında ticaret hacmi 152,7 milyondan 465,6 milyona yükselerek üçe katlanmıştır. 2006 yılının son dokuz ayında ise 360 milyon doları oluşturmuştur. İki ülke arasındaki ortak ticari-ekonomik komisyon başarılı çalışmakta olup 2007 Nisanda toplantı gerçekleştirilmesi planlanmıştır.⁴⁶

SASMO ve Rus Ajansı arasındaki anlaşma çerçevesinde, Yüksek Suriye-Rus Komitesinin Moskova'da gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda Standartlaştırma ve Meteoroloji anlaşması imzalanmıştır. Bu komite çerçevesindeki gerçekleştirilecek görüşmeler 2006 Nisan'da belirlenmiştir. Bu anlaşma taslağı Suriye-Rus devamlı çalışma grubunun standartlaştırma, meteoroloji ve vergilendirme uyumu konularıyla ilgili maddeleri açıklama ve desteklemeyi içermiştir.⁴⁷

İki ülke arasındaki ticari-ekonomik ve teknolojik ilişkileri iyileştirme ve bu çerçevede devamlı ticari-ekonomik ve bilimsel-teknolojik ortak komisyon oluşturma konusunda 1994'te bir protokol kabul edilmiştir. 1998'de bu komisyonun ilk oturumu, 2001'de ikinci toplantısı gerçekleştirilmiştir. Ama yine de ilişkiler gerektiğinden daha

⁴⁶ 'Президент Сирии по приглашению Путина прибыл в Москву' (Suriye Cumhurbaşkanı Putin'in Daveti Üzerine Rusya'ya Geldi), *Newsru Haber Ajansı*, 18.12.06, <http://www.newsru.com/russia/18dec2006/visit.html>, (09.01.07)

⁴⁷ 'Draft Agreement on Standardization in Moscow', *Suriye Endüstri Bakanlığı*, <http://www.syrianindustry.org/modules.php?op=modload&name=Subjects&file=index&req=viewpageext&pageid=1422>, (27.02.07)

yavaş bir şekilde gelişmiştir. 17 Eylül 2000'de Şam'da imzalanan iki ülke arasında gelir vergisinden iki taraflı vazgeçme konusundaki anlaşma ancak 23.06.2003'te Putin tarafından imzalanmıştır.⁴⁸ 2004 Eylülünde Şam'da Rus-Arap İş Birliği çerçevesinde Rusya Suriye arasında iki taraflı iş birliği oluşturulmuştur. Bu işbirliğinin eş-başkanı olarak Rusya 'Boru Metalurji Şirketi' başkanı Pumpyanski ile Suriye Ticaret Odası başkan yardımcısı, Halep ticaret odası başkanı S. Mallah atanmışlardır. Rusya Devlet Bakanı V.Y. Yakovlev ve Suriye Ticaret Bakanı A. Lütfi başkanlığında komisyonun üçüncü toplantısı 2005'te Şam'da düzenlenmiştir. Bu toplantıda temel ortak alanlar belirlenmiş ve bu alanlarda daha geniş ve kapsamlı karşılıklı ilişkiler öngörülmüştür. 2006 14-16 Martında dördüncü toplantısı Moskova'da gerçekleşmiştir. Bu toplantıda - daha önceden Suriye'yle işbirliği konusunda isteklerini dile getirmiş olan- Rus şirketleri ve kuruluşları (özellikle petrol ve gaz konusunda) karşılıklı anlaşmalara imza atmışlardır. 'Uralmaş' (2005 Ocak) 'Tatneft' (2005 Mart), 'Soyuzneftegaz' (2005), 'Stroytransgaz' (2005 Aralık) gibi şirketler bunların başında gelmiştir.⁴⁹ 2005 Martta Tatneft Suriye'de yeni petrol ve gaz yataklarının araştırması ve işletmesi konusunda Suriye ile anlaşma imzalamış, aynı yılın Aralık ayında Stroytransgaz ile 200 milyon dolar tutarında gaz işletme tesisi ve 160 milyon dolar tutarında gaz boru hattı için kontrat imzalamıştır. Aynı ayda Rusya'nın Suriye'de kurulacak 2,7 milyar dolarlık petrol arıtma ve petro-kimyasal kompleksi için ön anlaşma imzalanmıştır.⁵⁰

16 Ocak 2005'te Rusya Sanayi ve Enerji Bakanı Hristiyenko ile Suriye Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanı Haddad arasında görüşme gerçekleşmiştir. İki bakan Stroytransgaz'ın Kerkük-Banyas baru hattını, Merkez Magistral boru hattını, Suriye-Ürdün 'Pan-Arap' gaz boru hattının Suriye kısmını (Hums'a kadar) yapması konusunda

⁴⁸ 'ФЕДЕРАЛЬНЫЙ ЗАКОН, О ратификации Соглашения между Правительством Российской Федерации и Правительством Сирийской Арабской Республики об избежании двойного налогообложения в отношении налогов на доходы' (Rusya ve Suriye Hükümetlerinin Gelir Vergisinden İki Taraflı Vazgeçme Konusundaki Anlaşmayı Onaylayan FEDERAL KANUN), *Rusya Dışişleri Bakanlığı*, 30.06.03, <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256bdd002ca7fd?OpenDocument>, (11.03.07)

⁴⁹ 'Российско-сирийские отношения' (Rusya-Suriye İlişkileri), *Rusya Dışişleri Bakanlığı*, 16.06.06, <http://mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256cae00347159?OpenDocument>, (17.01.07)

⁵⁰ 'Russia's Stroytransgaz to Build Gas Processing Plant in Syria', *ITAR-TASS*, 5.12.05 (FBIS); 'Russia's Stroytransgaz to Build \$160 Mln Gas Pipe in Syria', *Prime-Tass*, 5.12.05 (FBIS); 'Russian Company, Syrian Government Sign Accord on Building Oil Refining Complex', *ITAR-TASS*, 28.12.05.

ön anlaşmaya varmışlardır. Rus tarafı ‘Gaz-Palmira’ projesi için de ilgilendiğini belirtmiştir.⁵¹

Belirtilen verilerden de görüldüğü gibi Suriye-Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler gün geçtikçe gelişmekle beraber, bu iki ülkeyi uzun yıllar iş birliği içinde tutacak şekilde uzun vadeli projelerin kabul edilmesi her iki tarafın da birbirine duyduğu ihtiyacın bir göstergesidir. Özellikle Saddam’dan ders aldığını düşünebileceğimiz Esad, anlaşmaları iki konuda: hem güncel anlaşmaların gecikmeden uygulamaya konulması, hem proje şeklinde uzun vadeli anlaşmaların gerçekleşmesi hususunda çok dikkatli davranmaktadır. Amerika’nın Irak’a müdahalesinden önce genel kanı, Irak-Rusya arasındaki anlaşmaların Saddam rejimiyle sıkı sıkıya bağlı olduğu ve Rusya’nın bu açıdan mevcut iktidarı desteklemek durumunda olduğu yönündeydi. Oysa bu anlaşmalar çoğunlukla şartlı/potansiyel nitelik taşımaktaydı ve Saddam sayesinde ortaya çıkan anlaşmalar paradoksal olarak, Saddam iktidarda kaldığı sürece gerçekleşmemekte ve potansiyel doğalarını korumaktaydı. Çünkü bu durumda, Rusya kendisinin değiştiremeyeceği BM kararlarına rağmen geniş çaplı ekonomik çalışmalarına başlayamamaktaydı. Bu mantıkla, Irak’ın eski lideri Saddam Hüseyin’in Rus şirketlerine verdiği öncelik sadece ortamı karmaşıklığa ve ABD’nin bölgeye yönelik politikalarını daha maliyetli hale getirmeye hizmet etmiştir. Böylece, tüm söylemlere rağmen Saddam’ın rejimi süresince Rusların ciddi anlaşmaları hayata geçirmesi neredeyse imkânsız olmuştur.⁵²

I.1.3.2. Dış Borçlar

Yabancı sermayenin, ekonomik alt yapı eksiklikleri dışında Suriye’ye yatırım konusunda en önemli tereddüdü Suriye’nin dış borçlarını ödememesinden dolayı uluslararası finans çevrelerinde ülkeye karşı oluşan güvensizlikti. Zaten AB ekonomik proje başarı şartlarının biri de dış borçların mümkün olduğu kadar aşağıya çekilmesi idi. Beşar ve ekibi, ilk olarak ülkenin büyük borçlarını ödemeye başlayarak bu konuda Suriye’nin imajını düzeltmeye çalıştı. Bu çerçevede özel sektör finansmanı için

⁵¹ ‘О российско-сирийском сотрудничестве в нефтегазовой сфере’ (Petrol ve Gaz Alanında Rus-Suriye İşbirliği Hakkında), *Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sitesi*, 26.01.05, <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985fc3256f95004fcef1?OpenDocument>, (17.01.07)

⁵² Nazim Cafersoy, Rusya’nın Ortadoğu Politikasında Irak[ROPI], **Irak Krizi (2002-2003)**, Ümit Özdağ (editör), Ankara: ASAM, 2003, s.160.

kapıların açılacağı beklenmekteydi. Reform sürecinin devamı için Suriye'nin kreditor ülkelerle iyi ilişkiler kurulması gerekmektedir.

Almanya, Fransa ve Rusya ile borç müzakerelerini tamamlayan Suriye'nin dış borcu 2003'te 9,6 milyar dolardı.⁵³ Suriye aynı zamanda İran ve Dünya Bankasına olan borçlarını da sildirdi. Suriye ile Polonya da Suriye'nin toplam 261,7 milyon dolar borcunun sadece 27 milyonunu ödemesi için anlaştılar. Rusya'nın toplam borcunun %73'ünden vazgeçmesinden sonra Slovakya ve Çek cumhuriyetleriyle toplam 1,6 milyar dolar borcun sadece 150 milyonunu ödemesi için anlaştılar. IMF'nin verilerine göre Suriye'nin şu anda toplam 6,8 milyar dolar borcu bulunmaktadır.⁵⁴

Ekonomik reformda büyük bir engel olan dış borcunun belli bir orana indirilmesi konusunda da en çok borcu olan ülke olan Rusya'yla ilişkilerin önemi daha da artmıştır ve bu konuda da Beşar yönetimi önemli bir başarı elde etmiştir. Suriye'nin bu beklentisine Rusya'nın cevabı olumlu olmuştur. Ortadoğu'da yeniden aktif bir aktör olarak yer almak isteyen Moskova'nın ilk adımı -2005 Ocakta Rusya Ekonomi ve Finans Bakanı Aleksey Kudrin ile Suriye Finans Bakanı Muhammed el-Huseyn'in görüşmesi sonucu- Suriye'nin Rusya'ya eskiden kalan 13,4 milyar dolar borcunun 9,78 milyarından vazgeçmek olmuştur. Kalan 3 milyar 618 milyonu da aralıklı olarak ödenmesi öngörülmüştür.⁵⁵ Bu anlaşmayı Putin, 'Borç konusunda -bizim uzun vadeli işbirliğimiz için uygun bir sonuca vardık' şeklinde yorumlamıştır. Kudrin, Suriye'nin 2005 yarıyılında 170 milyon dolar civarında borcun bir kısmını ödeyeceğini, sonraki yarıyıl da yaklaşık bu kadar doların Rusya bütçesine geleceğini belirtmiştir.

I.1.3.3. Suriye'de Özelleştirme ve Özel Sermaye Sınıfı

Suriye ekonomik liberalleştirme girişimini siyasi reformla orantılı gerçekleştirmeyi istememektedir. Suriye Danışmanlık ve Yatırım Bürosu İşletme direktörü Nebil Sukkar, bazı siyasi reformların yapılmakta olduğunu, ancak yavaş ilerlediğini belirterek "Durumu gayet iyi yöneten Çin gibi siyasi reformsuz ekonomik

⁵³ 'Suriye Ekonomisi ve Türkiye-Suriye Ekonomik-Ticari İlişkileri', *DEİK* (dış ekonomik ilişkiler kurulu), Mart 2003, s.4.

⁵⁴ 'Bureau of Near Eastern Affairs', *ABD Başkanlığı resmi sitesi*, Ekim 2006, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3580.htm#foreign>, (06.03.07)

⁵⁵ 'Россия спишет 73%сирийского долга' (Rusya Suriye'ye Karşı Borcunun %73'ünü Siliyor), *Newsru Haber Ajansı*, 25.01.05, <http://www.newsru.com/russia/25jan2005/asad.html>, (09.01.07)

reformlar yapabiliriz, ekonomiye öncelik veriyoruz” diyordu. Bağımsız milletvekili Riyad Seyyif de Suriye’nin Çin modelini denemekte olduğunu söylerken değişim ve reformların bahsedilmediği, değişim ve reformlardan hiç bahsetmeyen eski tüfek siyasilerin hâkim olduğu, dış dünyadan kopuk bir ülkede, Çin modeliyle bile reforma girişmenin zor görüldüğü belirtiliyordu.⁵⁶ Ekonomik reformun Çin modelinin temel özelliği de, özellikle stratejik öneme sahip sektörlerin devlet denetiminde yürütülmesi ve özelleştirmede kamu çıkarı çerçevesinde hareket edilmesidir. Suriye’de devlet denetimindeki ekonomik reformların gerçekleştirme zorluğunun açık örneği özelleştirme konusunda olmuştur. Özelleştirme, devletçi ekonomik yapıdaki güçlü çıkarları etkileyebilecek potansiyelden dolayı yönetici elit arasında çekişmelere neden olmuştur. Suriye’nin Hafız Esad döneminde hangi sektörlerin hangi oranda özelleştirildiğine bakılırsa, günümüzdeki elit tabakanın bugünlerde neden özelleştirmeye karşı olduğu konusunda bizi aydınlatacaktır.

Özel sektör ve liberalleşme politikaları, sınırlı da olsa daha 1970’lerden beri önem verilen bir konudur. Örneğin döviz üzerindeki sınırlamalar gevşetilirken, 1975 yılında özel sektöre yabancı şirketlerle yatırım sözleşmesi yapabilme yetkisi verilmiş, bu gelişmenin bir sonucu olarak özel yatırımlar ve özel sektör iki kat artmıştır. Fakat bu özelleştirme daha çok tarım, hayvancılık ve taşımacılık sektöründe uygulanmıştır. Hükümet bu alanda özel sektörü belirli vergilerden, gümrük yükümlülüklerinden, ithalat ve kambiyo kontrol düzenlemelerinden muaf tutmaktadır. Özel sektör meyve ve sebzelerin pazarlaması, fiyatlandırılması ve üretiminde tam bir kontrole sahiptir.⁵⁷

Bu sektördeki uygulama özellikle 1990’ların başında üst düzeye çıkmıştır. Tarım, hayvancılık ve ülke içi ticarete önemli mesafe kaydedildiği belirtilen özelleştirmelerin büyük bir kısmının Sünni Arapların elinde bulunmakla beraber, sebze, meyve ve günlük tüketim mallarının alım satımı Sünni Araplarla Kürt kökenli Suriye vatandaşlarının elinde bulunmaktadır. İşte bu gösterge özellikle Şam merkezli Sünni sermaye sınıfını, ekonomik sistemin -Nusayri’lerin yanında- diğer önemli güç odağı oluşturduğunu iddia etmelerini sağlamıştır. Bugünlerde sözü edilen reform hareketinin

⁵⁶ ‘Suriye’de Çin Modeli Reformu’, *NTVMSNBC*, 06.03.01, <http://ntvmsnbc.com/news/68773.asp>, (07.03.07)

⁵⁷ A.O. Filonik, ‘Госсектор и Бюрократия в Сирии’ [ГБС], *Арабские Страны*; Moskova: RAN, 1995, s.141; Kürşad Ağca, ‘Suriye’nin Ekonomik Durumu’ [SED], *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Türel Yılmaz (editör), Ankara: Platin Yayınları, 2005, s.302.

arkasındaki sosyal kesimi oluşturan özel sektör, 1991 yılında yatırım yasının yürürlüğe konmasıyla yaşanan ekonomik liberalleşmenin bir ürünüdür ve bu kesim devletten özerk olarak değil, onun yönlendirmesiyle gelişmiştir.⁵⁸ Tarım ve hayvancılık, hem Esad rejiminin planlı bir tarım plan-projesinin olmadığından, hem de Suriye'nin büyük bir toprak bölümünün tarıma uygun olmayan yapısından dolayı ülke nüfusuna göre yetersiz kalmaktadır.⁵⁹ Dolayısıyla bu sektördeki özelleştirmeler hem Esad rejimine pek fazla olumsuz etki yaratmamaktadır, hem de rejimin asıl sermaye sahiplerinin zararına bir denge bozulmasına götürmemektedir. Bununla beraber bu uygulama, Esad'ın ekonomik reformdaki adımlarının bir göstergesi olması, gerçekten de sıkıntı içerisinde olan halkın günlük tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve aynı zamanda Sünni Müslümanların dikkate alındığı görünümünün sergilenmesi açısından Esad yönetiminin istediği bir uygulamadır.

Diğer yandan tarıma elverişli bölgelerin Esad'a yakınlığıyla bilinen bazı Alevi azınlığa verildiği de tarihi bir gerçekliktir. Örneğin, Lazikiyye'de (Latakiya) ve Tartus'un deniz kıyılarına yakın yerleşim birimlerindeki yerli halk başka bölgelere göç edilip oralara Esad'a yakın Nusayriler yerleştirilmiştir. Suriye'de bunun gibi yapay yerleştirmenin sonucunda topraksız kalan Suriye vatandaşlarına rastlamak mümkündür. Bu tür uygulamalar yerlerini Araplara bırakmak zorunda kalan Kürtler için de söz konusudur.⁶⁰

Özelleştirme diğer stratejik açıdan önemli sayılan ve geliri yüksek sektörlerde tarım ve hayvancılığa göre çok aşağı düzeydedir. Tarımın aşağı yukarı %100'ü, iç ticaretin %90'ı özelleştirilmişken, sanayi üretiminin %25'i ancak özel sektöre aittir.⁶¹ Bunun dışında Özel bankalara daha 2004'te bazı sınırlamalar çerçevesinde izin verilirken, hala devlet ekonominin 2/3'ünü kontrol altında tutmaktadır. Sanayi üretiminin %70'i kamu sektöre ait olmakla beraber, %25 oranındaki özel sektörün oldukça büyük kısmı da rejim taraftarlarının elindedir. Siyasal iktidarın en önemli iki

⁵⁸ Hans Gunter Lohmeyer, 'Suriye: Leviathan'ın Diyarı', **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, Tanıl Bora (editör), Erol Özbek (çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1997, ss.104-108.

⁵⁹ Levent Özel, **Ortadoğu Ülkelerin Gıda Güvenliği ve Gıda Politikaları**, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: 2003, s.50.

⁶⁰ Bingöl, **SKK**, s.119.

⁶¹ Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sitesi, 16.06.06, <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/d48d796f6970779443256dcd00313e95?OpenDocument>, (05.03.07)

organı olan Baas Partisi ve Suriye Ordusu başta olmak üzere güvenlik birimlerini kontrol eden Nusayri kökenli yönetici sınıf, ekonomik sistem içinde de önemli bir yer işgal etmektedir. Örneğin Beşar'ın annesinin ailesi olan Makluflar ülkedeki en önemli sermaye gruplarından biri sayılmaktadır. Özellikle yüksek gelir getiren sektörler Esad'ın en yakın akrabalarının elinde bulunmaktadır. Örneğin, BM ambargosunu ihlal ederek, 2000–2003 yılları arasında Irak'a silah ve askeri teknoloji geçirdiğine ilişkin iddialara maruz kalan, uluslararası özel ticaret şirketi SES International Corporation'ın başında, Esad'ın amcaoğlu bulunmaktadır.⁶²

Rejimi tehlikeye atacak ve Suriye'deki sermaye dağılımını rejim taraftarlarının çıkarına karşı bozulmasını önleyen bir özelleştirme söz konusu olmakla birlikte, bu tür özelleştirmeye uygun alanlar daralmaktadır. Bundan sonraki özelleştirme alanları ve özelleştirmenin kamu sektörüyle orantısı rejim ve sermaye dengesi açısından tehlikeli görülmektedir. Dolayısıyla çekirdek elit artık özelleştirmeye sıcak bakmamaktadır.⁶³ Aynı zamanda kamu sektörü yönetici elit arasında yasal olmayan yollarla hızlı zenginleşme fırsatı sunmaktadır. Bu süreçte işten çıkarmalar, sosyal memnuniyetsizlik, stratejik ve güvenlikten kaynaklanan nedenler, yönetimdeki özelleştirme karşıtları tarafınca kamu sektörünün devamı için yeter-sebep olarak ileri sürülmekte ve bu konudaki tartışmalar, çekirdek yönetici elit içinde yer alan lider kadronun özelleştirmeye karşı tavır alması ile sonuçlanmıştır.⁶⁴

Eski bürokratların Rusya'ya karşı sempatisi özellikle özelleştirme konusundaki tavrıyla paralel gelişmektedir. Özelleştirme konusuna artık sıcak bakmayan çekirdek elit, hem yönettikleri resmi kurumlar, hem de kendi elinde bulundurdukları özel şirketler düzeyinde Rusya ve Rus şirketleriyle eskiden beri yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Rejim taraftarları bu ilişki düzeyini ve formunu kaybetmek istememektedir. Çünkü bu, rejim taraftarlarına önemli ölçüde gelir sağladığı gibi, rejimin korunması için de bir garanti unsuru kabul edilmektedir.

⁶² 'Главным каналом незаконных поставок запрещенного оружия в Ирак была Сирия' (Irak'a yasak silahları kanunsuz yoldan geçiren temel ülke Suriye idi), *Newsru Haber Ajansı* 30.12.03, <http://www.newsru.com/world/30dec2003/sirya.html>, (19.01.07)

⁶³ V.M. Ahmedov, *Сирия на рубеже столетий: Власть и политика*[СрсВи], Moskova: RAN, 2003, s.155.

⁶⁴ Perthes, 'Syria: Difficult Inheritance', ss.102-103.

I.1.4. Suriye'nin Karar Alma Mekanizması

I.1.4.1. Esad Rejimi ve Baas Partisi

Yönetim Hiyerarşisi: Devlet Başkanı Cumhurbaşkanı Beşar Esad (7 Temmuz 2000'den beri), Başkan Yardımcısı Faruk el-Şaraa (11. 02. 2006 den beri), Hükümet: Başbakan Muhammet Naci el-Utri (10 Eylül 2003 den beri), Başbakan Vekili Abdullah el-Dardari (14. 06. 2005), Dışişleri Bakanı B. Muallem, Savunma Bakanı H. Turkmeni'dir. Başkan Yardımcısı, Başbakan, Başbakan Vekili ve Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Cumhurbaşkanı 7 yıl süre için genel referandumla seçilir. Son referandum 10 Temmuz 2000'de olmuştur. 10 Temmuz 2000 Hafız Esad'ın ölümünden sonra 20 Temmuz 2000'de Baas partisi Beşar Esad'ı Cumhurbaşkanı adayı olarak göstermiş ve 25 Temmuzda Halk Meclisine sunmuştur. Beşar Esad, 10 Temmuzda referandumda 97,29 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Suriye'ye genel anlamda bakıldığında bu ülkenin otoriter bir devlet yapılanmasına sahip olduğu görülmektedir. Hafız Esad'ın yönetime geliştinden beri aşamalı olarak gerçekleştirdiği Esad rejiminin ülkedeki egemenliği Beşar döneminde de devam etmektedir. Nüfusu %77 Sünni, %10 Alevi, %6 Kürt, %3 Ermeni, %2 Türk, Çerkez ve Asuri, %2 Durzi'den meydana gelen Suriye'de Hafız Esad'ın kişiliği ve siyaset anlayışı, Suriye'yi yönetirken iki prensip temeline oturmaktadır. Bunlar: 1. Yönetimine yönelik tehditlere izin vermemek, 2. Politikalarına geniş bir kitle desteği sağlamak.⁶⁵ Yönetime geldikten beş ay sonra Baas Partisinin Genel Sekreterliği'ne seçilen Hafız Esad'ın bu başarısı, Alevilerin Suriye'nin siyasi hayatında geçirdikleri evrimin ve dikey hareketliliğin ulaştığı yüksek noktayı sembolize etmekle beraber, geleneksel Sünni egemenliğinin 1963 yılından itibaren yaşadığı gerileme sürecinin geldiği noktayı ifade etmesi açısından da önem taşımaktadır.

Hafız Esad'ın kurduğu yapıyla ülkede karar alma sürecinde çok sınırlı sayıdaki siyasi seçkin etkili olmaktadır. Resmi devlet yapısı üç kola ayrılmaktadır: parti (Baas partisi), yönetim (Hükümet) ve ordu (özelde Muhabarat). Anayasa'yı değiştirme ve anayasal kurumları yürütme hakkına sahip olan Baas partisi aynı zamanda toplumun,

⁶⁵ Patrick Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East*, California: University Colifornia Press, 1996, s.172.

devletin ve içinde bulunduğu Ulusal Cephe'nin liderliğini elinde bulundurmaktadır. Rejimi güçlendirmek ve potansiyel muhalefeti etkisiz hale getirmek için 7 Mart 1972'de Hafız Esad'ın başkanlığında kurulan ve toplam 18 üyesinden 9'unu Baasçıların oluşturduğu 'Ulusal Cephe', Suriye'deki en yüksek organ olmuş ve bu konumunu hala korumaktadır. Ulusal Cephe'nin genel sekreterliğini de Beşar Esad üstlenmektedir. Baas Partisi dışındaki dört siyasi parti⁶⁶; Mısır yanlısı 'Arap Sosyalist Birliği Partisi', Baas'tan ayrılan 'Sosyalist Birlikçiler Partisi', bağımsız Sosyalistlerin oluşturduğu 'Arap Sosyalist Hareketi' ve Komünistler bu cephe içinde yer almaktadır.⁶⁷

Baas partisinin ezici üstünlüğüyle oluşan Meclis⁶⁸ ve hükümet gibi esas politika belirleme organlarının temel işlevi, rejimin almış olduğu kararlara, uyguladığı politikalara karşı meşruiyet duygusunun yaratılması ve bunlara yasallık sağlanmasıdır. Meclisin güvenlik ve askeri politika, dış politika, insan hakları, yolsuzluk, bütçe gibi konular üzerinde kontrolü ve sorumluluğu bulunmazken, herkes tarafından bilinen ve ihlal edilmemesi gereken bir kırmızıçizgi bulunmaktadır. Hükümet ve bürokrasinin de, ordu ve güvenlik servislerinin işlerine karışmasına izin verilmemektedir. Hükümetin savunma bütçesi konusunda ve maliye bakanının da askeri harcamalar konusunda söz söyleme ve kontrol yetkisi yoktur.⁶⁹ Bu birimlerin bir diğer işlevi de rejimin sadık taraftarlarının çeşitli makamlara atanarak ödüllendirilmesi açısından da geniş olanak sağlamasıdır. Diğer yandan, Suriye'de resmi yapıyı oluşturan bu hiyerarşik düzen, Sünni veya Alevi toplumsal tabakanın tüm üyelerine açık bulunmakta ve tüm toplumsal kesim üyelerinin görev almasına imkân tanıyan geçişli bir yapıdadır. Genelkurmay Başkanı Hikmet Şihabi⁷⁰, Savunma Bakanı Mustafa Tlass⁷¹, Dışişleri Bakanı ve Devlet

⁶⁶ Suriye'deki Siyasi Partiler: Arap Sosyalist Birliği Hareketi (Ahmet el-Ahmet); Ulusal Cephe (Baas Partisini de kapsar, Beşar Esad: genel sekreteri); Sosyalist Birlikçi Demokrat Partisi (Fadlulla Nasruddin); Suriye Arap Sosyalist Parti (Safvan Kudsi); Suriye Komünist Partisi (Vissal Farhat Baktaş, Yusuf Raşid Faysal); Suriye Sosyal Ulusal Parti (Cubran Urayci), Birlikçi Sosyalist Parti (Fayez İsmail)

⁶⁷ Sabahattin Şen, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalm: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi[OİB]**, İstanbul: Birey Yayınları, 2004, s.274.

⁶⁸ Halk Meclisi (Maclisu'ş-Şaab) (başkan Muhammed el-Abraş) 250 koltuktan oluşmaktadır. Üyeler genel seçimle dört seneliğine seçilir. Son seçim 2-3 Mart 2003'te olmuştur. Seçimde oyun 67%ini Ulusal Gelişme Cephesi (UGC)(167 sandalye), 33%ünü de bağımsızlar (83) kazanmıştır. Anayasa garantörlüğü UGC birliğinin bir kolu olan Baas partisinin elindedir. Tüm oyun yarısından fazlasını elinde bulundurmaktadır.

⁶⁹ Şen, **OİB**, ss.275-276.

⁷⁰ Esad'ın 1970'teki darbesinde yanında bulunan ve yıllardır güvendiği bir isim olan 69 yaşındaki Şihabi, Sünni mezhebine mensup. Şihabi, 1971-1974 yıllarında Askeri İstihbarat Başkanı olduktan sonra, Temmuz 1998'de emekli oluncaya kadar Genelkurmay Başkanı olarak görev yaptı. Şihabi'nin kendisinin ölümünden sonra Beşar'a alternatif güç olarak çıkabileceğinden kuşkulanan Hafız Esad, onu erken emekliliğe ayrılmasını sağlamıştır. Bkz: Ahmedov, OOCIIC, s.91.

Başkan Yardımcılığı yapan Abdulhalim Haddam⁷² ve Başbakanlık yapanların tamamı Sünni kökenli kimselerdir.⁷³ Sünni kökenli kimselerin yüksek makamlara getirilmesinin temelinde Hafız Esad'a olan sadakati ve milliyetçi kişilikleri belirleyici faktör olmakla beraber prensip olarak Sünni komutanları tatmin etmek ve onların özellikle Alevi azınlığa yönelik güvensizlik duygularını azaltmaya yöneliktir. Tüm güvenlik ve ordu birimlerine atamalar devlet başkanı tarafından gerçekleştirildiğinden Sünni yöneticilerin mezhebe dayalı kadrolaşması imkânsız hale gelmekte ve tamamen Esad'ın kontrolü altında bulunmaktadır.⁷⁴ Kendi kardeşi Rıfat Esad'ın zamanında istihbaratın başında bulunmasına ve yönetimdeki en etkin kişilerden biri olmasına rağmen Hafız Esad'a karşı geldiğinde arkasında üst düzey kişilerden hiçbir şekilde destek bulamaması, istihbarat ve ordunun Hafız Esad'ın tam kontrolünde bulunduğunun bir kanıtıdır.

Esad, rejiminin konumunu güçlendirmek için ordu ve parti sisteminin değişimiyle beraber bu birimlerin üye ve görevli sayısı da arttırılmıştır. 1970'lerde Suriye'nin toplam asker sayısı 80.000 iken 1990'larda bu rakam 423.800'e çıkmış, sadece muhabarat örgütünde ise 100.000 kişi görev almıştır. Esad rejimi güç gereksinimini bu şekilde artırırken, toplumsal boyutta ise Baas Partisini araç olarak kullanmıştır. Üye sayısı 1974'te 163.000 olan Baas Partisi 1985'e geldiğinde 737.864'e (102.392 aktif üye, 435.472 taraftar üye) çıkmıştır.⁷⁵ Ordu ve Baas Partisi aracılığıyla toplum üzerinde politik egemenlik kurmayı başarmış olan Esad, özellikle ülke içindeki muhalefet taraftarlarının karşısına mezhepsel kimliğiyle değil etnik temele dayalı söylemleriyle çıkmıştır. Dolayısıyla 1980'lerin başından itibaren çoğalan İhvan-ı Muslimin muhalefeti görünürde -toplum içinde en iyi örgütlenmiş- Baas düzenine karşı bir hareket olarak algılanmış ve bütün sorunlar bu çerçevede çözülmeye çalışılmıştır. Suriye'nin gündeminde azınlık olan Nusayrilere karşı değil, milliyetçi Baasçılar ile köktendinci Sünni muhafazakârlar arasında bir mücadele söz konusudur. Dolayısıyla

⁷¹ Hafız Esad döneminde de karar alma mekanizmasında yer alan ve askeri kanadın üst düzey görevlisi olan Mustafa Tlass 1974'ten beri savunma bakanlığını sürdürmektedir.

⁷² 2005'te Baas Partisinden ihraç edilen ve şu anda Suriye dışında Esad yönetimine karşı faaliyetlerde bulunmakta olan Haddam, milliyetçi kimliğini öne çıkararak kendisini halen 'Baasçı' olarak nitelendirmektedir.

⁷³ Şen, **OİB**, s.276.

⁷⁴ Eyal Zisser, 'Appearance and Reality: Syria's Decisionmaking Structure', *MERİA Journal*, cilt 2, no. 2, Mayıs 1998, <http://meria.idc.ac.il/journal/1998/issue2/jv2n2a5.html>, (03.02.07)

⁷⁵ Volker Perthes, 'State Building, National Security and War Preparation in Syria', **War, Institutions and Social Change in the Middle East**, Steven Heydemann (editör), Berkeley: University of California Press, 2000, s. 152; Şen, **OİB**, s.276.

Esad rejimi Baas rejimiyle örtüşmüş gözükmektedir. Irak Baas Partisine Saddam'ın doğduğu bölgeden esinlenerek 'Tikriti Baas' denirken, 'Alevi Baas' olarak isimlendirilen Suriye Baas Partisi, görünüşte egemen bir güç olarak algılansa da Hafız Esad, bu partiyi Esad rejiminin direktifi doğrultusunda çalışan ve rejimin amaçlarını ulusal meşruiyet içerisinde yerine getiren bir araç haline dönüştürmüştür. Başka türlü Esad rejiminin kamuoyunu etkilemesi ve kendine çekmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla ülkede egemen olan Baas ideolojisi değil, Baas ideolojisini etkileme ve yönlendirme gücüne sahip Esad rejimidir. Dolayısıyla en önemli kararlar Baas ideolojisi çerçevesinde alınmamaktadır. Baas, alınan kararların meşrulaştırılması ve yerine getirilmesi konusunda kamuoyu yaratmak için bir araçtan başka bir şey değildir. Dini ve mezhepsel farklılıkların ötesinde etnik birliği temel alan bu parti rejimin devamı için yaşamsal öneme sahiptir. Dolayısıyla parti, rejimi destekleyecek şekilde güçlenmiş durumdadır.

I.1.4.2. Suriye'de Karar Alma Süreci

Araştırmacılar tarafından dile getirilen, Esad rejiminin birbirinden farklı işleyen iki kanadından biri olan denetime açık ve "görünen kurumsal yapı"nın yanında, dokunulmazlığı bulunan "görünmeyen yapı", yönetimin gerçek gücü olan özel güvenlik birimleri ve istihbarat kurumlarından oluşmaktadır. Bu "dokunulmaz" yapının üst düzey yöneticilerinin ezici çoğunluğu sadece Esad ailesine yakın Alevilerin girişine imkân tanımaktadır.⁷⁶ Bu açıdan bakıldığında Baas partisinin formalitenin ötesine geçemediği yönetim hiyerarşisinde, Suriye'de ülkeyi esas yöneten çekirdek elitin, güvenlik ve istihbarat birimlerinin başında bulunan kişilerle ordunun üst düzey askerlerinden oluştuğu görülmektedir. Devlet Başkanlığı ise bu iki kanadın da üstündedir. Beşar, partinin genel sekreteri sıfatıyla siyasi hiyerarşinin en üstünde yer alarak bu kanadı kontrol ederken aynı zamanda anayasaya bağlı olarak silahlı kuvvetlerin de başı konumundadır. 1973'te değişikliğe uğrayan anayasa, devlet başkanına ülkeyi kontrol altına tutmak için sınırsız güç sağlarken, aynı zamanda da yürütmenin başı olarak Başbakanı ve bakanları atama, görevden alma ve kanunları veto etme hakkını vermektedir.

⁷⁶ Dağ, Suriye, s.65.

Rejimin iki türlü yapısı, Baba Esad'ın Oğul Esad'a bıraktığı öğretisel bir miras olarak devam etmektedir. İstihbarat kuruluşu (el-Muhaberat) başta olmak üzere, tüm askeri birimlerine ve iç emniyet kadrolarına, kendine sadık Alevileri getiren Esad, şahsi koruması için 20.000 kişilik özel kuvvet oluşturmuş, bu birliğin başına da kendi köyü Kardaha'dan General Ali Haydar'ı getirmişti. Şam bölgesinin güvenliğinden sorumlu 5.000 kişilik kuvvetin başında kuzenleri Albay Adnan Esad ve Albay Muhammed Esad yerleştirilirken, başkanlık sarayının korunmasından sorumlu 2.000 kişilik Cumhuriyet muhafızlarına ise kayın biraderi Adnan Makluf komuta etmekteydi. Esad'ın en küçük kardeşi Cemil, doğum yerleri olan Lazkiye kentindeki Alevi topluluğu korumakla görevlendirilmiş bulunan 4.000 kişilik Murtaza Milisleri'nin komutanlığını yapmaktaydı. Lazkiye'de istihbarat çalışmalarını Cemil Esad'ın oğlu Feyyaz yönetirken, Hafız Esad'a karşı muhalefetin en güçlü olduğu kentlerin başında gelen Hama ve Halep şehirlerindeki üst düzey yöneticiler yine Esad'ın yakın akrabalarından oluşuyordu. Esad'ın bir başka akrabası, Yusuf Esad, Hama'daki Baas temsilciliğini, Muhammed Esad, Halep Savunma Müfrezesi'nin başkanlığını yürütmektedir. Yine Esad için çok önemli olan Lübnan'daki askeri istihbaratın başında akrabası Albay Gazi Kenan bulunmaktaydı. Bu isimler Beşar Esad'ın yönetiminde de büyük oranda yerlerini muhafaza etmekte. ⁷⁷ 1994'ten itibaren Baba Esad, kilit noktalardaki özel kuvvetler komutanı Ali Haydar, ordu istihbarat komutanlığı başkanı Macid Said, Suriye Silahlı Kuvvetler komutanı Ali Malahafci, gibi eski Alevi generalleri görevinden almıştı. Araştırmacılara göre Esad'ın bu girişimi, ağır figürlerin geleceğin Cumhurbaşkanı Beşar'ın kişiliğinde toplanacak otoritesini zedelemesini engellemek için idi. ⁷⁸ Ekonomide ve siyasi katılıma yönelik birçok konuda özgürlükçü reformlar uygulama çabasında olan Beşar Esad, askeri yapılanma, istihbarat ve bu çerçevede değerlendirilmesi gereken Alevi faktörünün değiştirilmesi konusunda herhangi bir reforma gitme niyetinde değildir. Askeri yapılanma konusunda uygulanmak istenen reformların içeriğine bakıldığında bu statükoyu değiştirmenin ötesinde sadece askeri kapasiteyle ilgili reformlar olduğu fark edilir. Suriye'nin silahlı kuvvetler günü dolayısıyla 1 Ağustos 2001'de düzenlenen törende konuşan Esad'ın, bölgenin –dikkatli ve düşmanın saldırılarına cevap

⁷⁷ Dağ, **Suriye**, s.68.

⁷⁸ A. İ. Aleksandrov, 'Политика Сирии: Долговременная Стабильность Или Затянувшаяся Неопределенность?' (Suriye Politikası: Uzun süreli istikrar mı, yoksa dayatılmış belirsizlik mi?), **Арабский Мир В Конце XX Века**, B.G. Seyranyan, A.O.Filonik (red.), Moskova: RAN, 1996, s.11.

verebilecek hazırlıkta olmayı gerektiren- kritik bir süreç geçirdiğini belirterek, bunun için hem asker sayısını hem de askeri silah sayısını ve kalitesini yükselteceğine ilişkin verdiği söz⁷⁹ bir önceki tespitimizi kanıtlar niteliktedir.

Suriye'nin sahip olduğu bu yapı ülkeye değişik güç odaklarının baskısı olmaksızın çabuk ve ani kararlar alabilme şansı ve çok geniş bir manevra alanı sağlamaktadır. Aynı şekilde, verilen bir karardan pratik fayda sağlanmadığı görüldüğü takdirde hemen yeni kararlar alarak uygulama (pragmatik tavır) fırsatı sağlamaktadır. Suriye'de sınırlı seçkin grubun da ötesinde Hafız Esad döneminde, siyasal yapının kendisine sağladığı imkânın yanında sahip olduğu lider nitelikleri nedeniyle de, karar alma sürecinde tek adamın, yani sadece Esad'ın etkili olduğu görülmektedir.

İktidar değişimiyle birlikte önceleri çekirdek elitin temel üyeleri, stratejik önemdeki kararlar üzerinde Hafız Esad döneminde olduğundan daha fazla etkili oldular. Böylece iktidar elit içindeki siyasal güç dağılımı, temel olarak Beşar'ı kapsayan kolektif bir liderlik şeklini ortaya çıkardı. Beşar iktidarının ilk zamanlarında kendisine karşı oluşan olumsuz siyasal yapıya rağmen iki yıl içinde siyasal iktidardaki elit dönüşümünü aşamalı olarak gerçekleştirdi. Beşar bu elit dönüşümünü güç kullanarak değil güçlü bir çekirdek elitin içinde yer alarak uzun süreli bir plan çerçevesinde gerçekleştirdi. 2003 yılından itibaren Beşar Suriye devletinin öncelikli karar vericisi olduğunu göstermeye başladı.

Ülkenin geleceğinin belirleyicisi, dönüşüme uğrayan yönetici elit sınıfıdır. Walker Perthes, Suriye siyasal sistemini analiz ederken Beşar dönemindeki yönetici eliti, etkinlik ve güç düzeylerine göre üç halka şeklinde sınıflandırmıştır. Perthes'e göre yönetici elit sınıfının merkezindeki birinci halkasını oluşturan grup, önemli iç ve dış politika kararlarını belirleyen resmi hükümet görevlileri, güvenlik güçleri yetkilileri ve Beşar'ın ailesinden olan kişilerden oluşmaktadır. Beşar'ın dışında Başkan Yardımcısı, Başbakan, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı, askeri istihbarat başkanı ve Baas'ın kabinedeki genel sekreteri bu grubun içindedir. Bunların yanında hiçbir siyasal ve askeri ünvanına sahip olmamasına rağmen Beşar'ın dayısı Muhammed Makluf'un da çekirdek

⁷⁹ 'Президент Сирии призвал армию противостоять "сионистскому врагу"' (Suriye Cumhurbaşkanı Orduyu 'Siyonist Düşmanlara' Karşı Koymaya Çağırıldı), *Newsru Haber Ajansı*, 01.08.01, http://www.newsru.com/world/01aug2001/asad_basar.html, (16.01.07)

elitin içinde yer aldığı kabul edilmektedir. Çekirdek elitin üyeleri mevki ve nüfuzlarını daha çok Hafız Esad'a borçlu olmakla birlikte Beşar'ın iktidarı altında sisteme dâhil olanlar da vardır. Bunların arasında kardeşi Mahir Esad ve eniştesi Asef Şevket başta gelmektedir. Yine Beşar'ın yakın danışmanları ve bazı bakanlar çekirdek elitin bir parçası olarak değerlendirilebilir.⁸⁰

Beşar'ın yönetici siyasi eliti dönüştürmesini sağlayan en önemli yöntem kabine değişiklikleridir.⁸¹ Beşar ilk kabinesini Aralık 2001'de kurdu. Hafız Esad'ın ölümünden önce Mart 2000'de kurulan ve bir buçuk yıl görev yapan kabine, Beşar'ın izlerini taşımakla birlikte daha çok iktidar değişimini sağlayan geçiş kabinesi özelliği taşımaktadır. Aralık 2001'de kurulan 33 üyeli kabinede 18 bakanın yerine yenileri atandı ve sadece altı bakan Mart 2000'de kabine değişiminden önce görev yapan kişilerden oluşuyordu. 2001 kabinesinin diğer atamaları daha çok nitelikleri olan genç kuşak içerisinden yapıldı. Yeni kabinede özellikle ekonomi, finans, iletişim, turizm, eğitim gibi bakanlıklara atanan Batıda eğitim görmüş genç kuşak bakanlar ve yardımcılardan halk arasında 'Beşar'ın Teknokratları' olarak söz edilmektedir. Yeni ekonomi ve dış ticaret bakanı Hasan Rifai, Dünya Bankasında ekonomist olarak üst düzeyde bulunmuştur. Endüstri bakanı Ahmed Hamo, sağlık bakanı Muhammed İyad Sati ve tarım bakanı Esad Mustafa, BM örgütünde danışman olarak çalışmışlardır.⁸²

Esad'ın çevresindeki bu değişikliklerin yanında en önemli konumdaki iki bakan eski kuşağın kabinedeki en önemli temsilcileri, 1971'den beri savunma bakanlığı yapan Mustafa Tlass ve 1984'ten beri dışişleri bakanlığı yapan Faruk el-Şaraa idi. Bu iki kıdemli yönetici, 2003'te kurulan kabinede görev yapmışlar ve tecrübelerini Beşar'la paylaşmışlardır. Dış politikada devlet ya da hükümet başkanından sonra en önemli

⁸⁰ Perthes'in sınıflandırmasına göre yönetici elitin ikinci halkası, kabinenin diğer üyelerini, alt ve orta düzey bürokratları ve güvenlik yetkilileri kapsamaktadır. Bu grubun üyeleri devletin stratejik önem arz eden kararlarında etkili değildir ve Beşar'ın gelişinden sonra büyük bir kısmının görevi değiştirilmiştir. Perthes'in sınıflandırmasının üçüncü halkasında diğer iki gruba göre daha az etkili ve dolaylı nüfuza sahip kişiler vardır. Bakan yardımcıları, valiler, Baas'ın eyalet idarecileri ve Beşar tarafından atanmış önemli fonksiyona sahip görevliler üçüncü halkadadır. Devlet dışında bağımsız ve bu halkaya dâhil olmak isteseler de başarılı olmamışlardır. Bkz: Perthes, 'Syria: Difficult Inheritance', 90; Alıntı: Yasin Atlıoğlu, **Beşar Esad'ın Siyasi ve Ekonomik Dış Açılım Politikaları**, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul: 2006, s.73.

⁸¹ Beşar iktidara geldiğinden beri 2001, 2003, 2004 ve 2006 yılları olmak üzere dört defa kabine kurmuştur.

⁸² Sadhna Shanker, 'Syria's Reforms-An Overview', *Syria Comment*, 21.11.04, http://faculty-staff.ou.edu/L/Joshua.M.Landis-1/syriablog/archives/2004_11_01_archive.htm, (23.02.07); Devletin sahip olduğu medya kurumlarının editörleri de Beşar'ın değiştirdiği ve doğrudan atadığı kişilerdi. Mart 2002'de Beşar, 60 yaş üzerindeki tüm devlet memurlarını emekli etti ve bu karar yaklaşık 80 bin kişiyi etkiledi. Bkz: Perthes, 'Syria: Difficult Inheritance', 96.

organlar dışışleri ve savunma bakanlıklarıdır. Başkanlık sisteminde başkan, kabinesini ve kendine yakın bürokratlarını yasama organının dışında, seçmen baskısı altında olmayan kişilerden oluşturduğundan dolayı, bu bürokratlar kendilerini seçmen çıkarları, parti çıkarı ve ülke çıkarları arasında bir uzlaşma arama durumunda kalmayabiliyor.⁸³ Dolayısıyla dış politikalarda kamuoyunun istek ve ihtiyaçlarının ötesinde Esad rejiminin önceliklerini gözetmek durumundalar. Kendisi Sünni olmasına rağmen Esad rejiminin en güvenilir adamlarından olan Mareşal Mustafa Tlass ve eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Haddam, Suriye'nin dış politikasında önemli rol oynamışlardır. Özellikle Şaraa, Mareşal Tlass ve Halim Haddam Suriye'nin Rusya'ya yönelik politikalarında da çok az sayıdaki etkin karar verici grubun başında gelmektedir. Eskiden de kişisel faktörün öne çıktığı SSCB ile ilişkilerinde⁸⁴ Baba Esad ile aynı politikayı benimseyen bu üç kişi Şaraa (2001 Nisanda), Tlass (2001 Mayıs) ve Haddam (2003'te) daha Beşar'dan önce Rusya'yı ziyaret etmişler ve Rusya ile işbirliğinin geliştirilmesinde büyük çaba göstermişlerdir. Bunların yanında Rusya-Suriye ilişkilerinin özelliği gereği, Suriye Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanı Haddad ve Suriye Ticaret bakanı A. Lütfi'nin de karar verme sürecinde yer aldığı söylenebilir.

I.2. SURİYE'NİN RUSYA'YA YÖNELİK POLİTİKASINI BELİRLEYEN DIŞ FAKTÖRLER

I.2.1. Suriye-ABD İlişkileri

I.2.1.1. Irak Sorunu

Her ne kadar Beşar, “Hafız Esad'ın, Bush'un değil Kuveyt'in egemenliğinin yanında yer aldığını” iddia etse de,⁸⁵ 1991'de patlak veren Körfez krizini akıllı manevralarıyla ABD ile ilişkilerini geliştirmek için bir şans olarak kullandığı ‘Irak sorunu’, 11 Eylül 2001 saldırının arkasından ABD’ni güvenlik tehdidi olarak algılamasının baş nedeni olmuştur. Irak operasyonunun ABD’ye, Suriye üzerinde

⁸³ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD[İİA]**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s.200.

⁸⁴ E.P. Pîr-Budagova, ‘Некоторые Особенности Межгосударственных Отношений России И Сирии На Современном Этапе’, **Арабский Мир В Конце XX Века**, B.G. Seyganyan (red.), Moskova: RAN, 1996, s.192.

⁸⁵ Christiane Amanpour, ‘President Bashar al-Assad’s interview with CNN’, 13.10.05, <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/051013/2005101306.html>, (06.03.07)

siyasal, askeri ve ekonomik baskı unsurlarını çok daha etkin bir biçimde kullanma imkânı sağlayacağı düşüncesi ile Suriye ABD'nin Irak operasyonuna karşı çıkmıştır.

Daha 2002'de 'Irak'a düzenlenecek saldırının geniş çaplı terörizmin temelini atacağını ve bunun sonucu sadece Irak'la sınırlı kalmayacağını'⁸⁶ dile getiren Beşar bir yandan ülke içerisindeki etnik ve mezhebe dayalı çatışmaların bölgeye olası yaygınlaşmasından endişelenirken, diğer yandan –zamanında destek verdiği Türkiye ve Irak'taki Kürt isyancı grupların kendilerini de tehdit edebileceğinin farkındaydı.⁸⁷ Bu endişelerin arka planında da özellikle Irak Kürtlerinin ABD ile işbirliği içinde olması, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması ve bunun Irak'a komşu ülkelerde yaşayan Kürtlere etkisi yatmaktaydı. Günümüzde bir Kürt devleti kurulmamış ise de Suriye'nin kendi içerisindeki Kürtler açısından endişelerinde haklı olduğu 2004 Kürt ayaklanmalarıyla başlayıp devam eden olaylarla kanıtlanmış oldu.

Suriye'nin bu operasyona karşı çıkmasının ekonomik boyutu da vardı. 1980 yılından sonra ilk kez 2000 yılı içinde yapılan görüşmeler sonucunda Irak-Suriye boru hattından petrol taşınmaya başlanmıştı. Suriye bu hattın BM yaptırımlarına aykırı olarak varili 10–15 dolardan petrol ithal etmekte ve bu petrolü kendi rafinelerinde rafine ederek yaklaşık 24 dolardan uluslararası pazarlara ihraç etmekteydi. Bu, iki ülkeye de yıllık yaklaşık olarak 1–1,5 milyar dolar civarında önemli bir gelir kaynağı sağlamaktaydı.⁸⁸

Bölgesel problemleri ekonomik çıkarı doğrultusunda kullanmayı bir devlet politikası haline getiren pozitivist Esad'ın mirasçısı Beşar'ın yönetimindeki Suriye'nin, 2000–2003 yıllarında Irak'a kanunsuz silah satımı ve aracılığı yaptığı tespit edilmiştir.⁸⁹

⁸⁶ 'Президент Сирии: война в Ираке создаст благодатную почву для терроризма' (Suriye Cumhurbaşkanı: 'Irak'ta savaş terörizmin yayılmasına neden olur') , *Newsru Haber Ajansı*, 13.12.02, <http://www.newsru.com/world/13dec2002/asad.html>, (16.01.07)

⁸⁷ Eyal Zisser, 'Syrian Foreign Policy Under Bashar al-Assad', *JERUSALEM ISSUE BRIEF*, cilt 4, no. 2, 29 Ağustos 2004, <http://www.jcpa.org/brief/brief4-2.htm>, (09.03.07)

⁸⁸ Oytun Orhan, 'Orta Doğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak', *Avrasya Dosyası-Irak Özel*, cilt 6, sayı 3, Sonbahar 2000, s.195.

⁸⁹ Suriye özellikle Esad'ın iktidara gelmesinden bu yana ekonomideki açığını dış yardımlarla kapatmaya çalışmıştır. Bunun gereği olarak da bölgesel problemlerde dış politikasını kendi çıkarı doğrultusunda kullanmayı bilmiştir. Suriye'nin 1960–1970 arasındaki yıllık büyüme hızı %7,7 iken, 1970–1979 arasında bu oran %9'a çıkmıştır. Esad'ın özel girişime serbestlik tanınması ve 1973 savaşından sonra Arap ülkelerinden büyük miktarda yardım alması, 1973–1976 arasında petrol fiyatlarının artması, ekonomideki bu gelişmenin temel nedeni olmakla beraber 1975'te başlayıp 1976'da Suriye'nin siyasi ve askeri girişimi ile sona eren Lübnan'daki iç savaş Esad'ın prestijini arttırmakla beraber, Suriye'ye de çeşitli ülkelere maddi yardımın gelmesi ekonomiye olumlu etki yaratmıştır. (Yoel Markus, 'Почто

Irak'ın önemli askeri gereksinimlerini karşılayan el-Bashair Trading Co. Şirketinin Bağdat'taki ofisinde 2000-2003 yılları arasında Esad'ın amcaoğlunun yönetimindeki uluslararası özel ticaret şirketi olan SES International Corporation, BM ambargosunu ihlal ederek, Irak'a silah ve askeri teknoloji geçirdiğine ilişkin belgeler bulunmuştur. SES'in onlarca milyon dolar tutarındaki -çeşitli silah ve askeri malzemeleri farklı ülkelerden getirdiğine yönelik- 50'den aşkın anlaşma imzalandığı, bununla beraber diğer şirketlerle de toplam 800'e yakın anlaşmalar imzalandığı tespit edilmiştir. Suriye aracılığıyla Irak'a Askeri malzemeler sokan ülkeler arasında Polonya (380 tane 'kara-hava' Volga/SA-2 roketler), Kuzey Kore (8 milyon dolar tutarında hava savunması için kullanılmak üzere telekomünikasyon malzemeleri), Rusya (9 milyon dolar tutarında Irak özel timi için gözetme ve iletişim malzemeleri) gibi ülkeler bulunmaktadır. Savaşın 1 ay önce Şam'da SES ofisinde el-Bashair yöneticilerinin, Güney Kore şirketlerine balistik roketler için ana parçalara 10 milyon dolar ödeyeceği konuşulmuştur. 2003'e kadar süren SES'in bu faaliyetlerini fark eden ABD'nin, Suriye yönetimine resmi şikâyeti üzerine Esad, BM kurallarını çiğnemediğini bildirmiştir.⁹⁰

сказать "да" Сирии' (Suriye'ye "evet" demek düşer), 19.12.06, <http://www.inosmi.ru/translation/231776.html>, (19.02.07.)

1973 savaşımdan sonra petrol üreten Arap ülkeleri Suriye'ye ciddi maddi destek sağlamıştır. Aynı dönemde SSCB'nin askeri yardımları ve silah hibe kampanyaları da ekonomiyi ayakta tutmaya yardımcı olmuştur. Esad yönetimi, 1967 yılından bu yana ABD ile kopuk olan ilişkilerini 1974 Haziranında, Batı Almanya ile aynı yılın Ağustos ayında yeniden kurmuştur. Bunun sonucunda, 6 Mart 1974 tarihinde Amerikan Senatosu tarafından kabul edilen bir kararla, Suriye'nin Ortadoğu'daki barış süreci konusunda oynadığı önemli role dikkat çekilerek, her yıl 90 milyon dolarlık bir yardım yapılması onaylanmıştır. Yine aynı yıl bölgedeki Amerikan müttefiki İran Şahı, yeni Şam yönetimine 150 milyon dolarlık bir yardımda bulunmuş, Libya lideri Albay Muammer Kaddafi, Şam'a gelerek yeni bir istikrar arayışı içindeki ülkeye 110 milyon doları hibe ve 38 milyon doları geri ödemeli olmak üzere toplam 148 milyon dolarlık yardım etmiştir. Esad, en çok ihtiyaç duyduğu sırada gelen bu parayı, yiyecek fiyatlarının düşürülmesi için sübvansiyon amacıyla kullanmış, halkın yaşam düzeyinin biraz da olsa iyileşmesi yönünde katkı sağlayan bu yardım, kendisine büyük puan kazandırmıştır.

1980'li yılların sonunda, Doğu Bloğu'nun çöküşü ile birlikte, Rusya'dan gelen para yardımlarının kesilmesi sırasında, ekonomik kriz bunalımı geçiren Esad Suriye'si, 1991'de patlak veren Körfez krizini akıllı manevraları ile karlı bir alışverişe dönüştürmeyi başarmıştır. Doğu Bloğu'nun dağılma süreci sırasında en önemli müttefikini kaybeden Suriye, Körfez Savaşı ile Batının yanında konumlanmayı tercih etmiş, bununla kendi halkı ve dış devletler önündeki otoritesini sarsmadan, "Batı karşıtı" bir konumdan "Batı yanlısı" bir çizgiye kaymayı kolaylaştırmayı öngörmüştü. Savaş sırasında 19.000 kişilik bir güçle batı ittifakına yardım eden ve Lübnan'daki rehinelere konusunda arabuluculuk yapan Suriye, savaşın sonuna yaklaşık 8 milyar dolarlık yardım almıştır. Batının ve Irak karşısında birleşen Arap devletlerinden yüklü miktarda kredi almıştır. Japonya, Avrupa ve Arap ülkelerinin 2,5 milyar dolar yardımının yanı sıra, Kuveyt Fonu'ndan 60,5 milyon dolarlık nakit bir ödenek sağlanmış, ayrıca, tamamlanmak üzere olan Şam kanalizasyon projesi için de 100 milyon dolarlık kredi kolayca verilmiştir. Mart 1991'de Avrupa Birliği Akdeniz Ülkeleri ile ilişkiler sorumlusu Abel Matutes ile 1986'dan beri askıya alınmış bulunan 200 milyon dolarlık AB yardımının serbest bırakılması konusunda masaya oturulmuştur. Bkz: Dağ, **Suriye**, s.80.

⁹⁰ 'Главным каналом незаконных поставок запрещенного оружия в Ирак была Сирия' (Irak'a kanunsuz silah nakleden ülke Suriye idi), *Newsru Haber Ajansı*, 30.12.03, <http://www.newsru.com/world/30dec2003/sirya.html>, (16.01.07)

Rusya'nın Suriye için 'dolaylı olarak' önemi burada da kendini göstermektedir. ABD'nin Irak'ı işgalinden önce, ABD'nin Irak'a saldırmasına sıcak bakmayan ve Irak ile ilişkilerinin kesilmesini istemeyen Rusya,⁹¹ -hem bölgede hem uluslararası arenada- Irak'ın bu durumundan ekonomik gelir sağlamakta olan Suriye'nin elini bir noktaya kadar güçlendirmekteydi. Diğer taraftan, böyle bir pozisyonuna rağmen, uluslararası ambargoya uymak zorunda kalan Rusya yönetiminin bilgisi doğrultusunda Irak'a Suriye aracılığıyla silah ve askeri malzemeler geçirmeye çalışan Rus şirketlerinin⁹² Suriye'ye, özellikle bu işlerle ilgilenen Esad ailesinin yakınlarına yüklü miktarda gelir sağlaması da önemli bir faktördür.

Suriye'nin Irak operasyonuna karşı çıkmasının ekonomik boyutundan daha önemli gördüğümüz başka bir neden de vardı. Suriye yönetimi içerisinde bu operasyonun Irak'la sınırlı kalmayacağı ve Orta Doğu'da yaşanacak rejim değişikliği dalgasının ilk adımı olacağı da Suriye'nin korkularının başında gelmekteydi. Bu korku Suriye'nin Irak'la olan ilişkilerini daha derinleştirdi ve bu ülkeyle beraber operasyonun önlenmesi amacıyla ortak hareket etti. Suriye'nin bu operasyondan duyduğu kaygıları gösteren en açık ifade ise Beşar Esad'ın bir Arap gazetesine verdiği röportajda söylediği sözlerdi. Esad ABD'nin Irak'ta başarılı olduktan sonra bu operasyonla sınırlı kalmayacağını bölgedeki diğer Arap devletlerinde de değişimin gündeme geleceğini ve Suriye'nin İsrail ve ABD'yle olan ilişkileri düşünüldüğünde kendi ülkesinin de sırada olduğunun şüphe götürmediğini söylüyordu.⁹³ Suriye yönetimi bu kaygıları kamuoyuna da yansıtarak ülke içinde ABD karşıtı gösteriler ve Amerikan mallarının boykot edilmesi şeklinde tepkileri destekledi. Suriye bu süreçte savaşı önleme gibi bir güce sahip olmadığı için BM aracılığıyla bu mücadeleyi yürütüyor, BM ilkelerine bağlı kalınarak bir çözüme ulaşılmasını savunuyordu. Dolayısıyla da BM Güvenlik Konseyi

⁹¹ Roy R. Andersen, **Politics and Change in the Middle East**, New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2004, s.314.

⁹² Esad'ın amcaoğlunun yönetimindeki SES International Corporation'ın Irak'la gizli ticari ilişkilerinde Rusya'nın iki şirketinin ismi geçmiştir. 14 Eylül 2002'de Millenium Co. Ltd, SES ile radyo malzemeler, alıcılar, mobile sistem dinleme cihazları v.s. yaptığı iddia edilmiş. Şirket yöneticileri bunu yalanlayan herhangi bir açıklama yapmamıştır. İkinci şirket ise, savaşa kadar 15 kez Irak yetkilileriyle görüşmüş olan ve uzay sinyallerini bozabilecek mini istasyon-sistemleri üreten Aviakonversiya şirkettir. Irak savaşı esnasında bu şirketin ürettiği malzemelere Irak'ta rastlanmıştır. Şirket yöneticileri de bu tür malzeme satımını gerçekleştirmediklerini söylemekle beraber, "yapsak bile doğrudan değil 'diğerlerinin yaptığı gibi' dolaylı yollardan yapardık. Ama yine de bizim malzemelere orda rastlanması bizim reklamımız açısından bizi sevindirirdi" demekle yetinmiştir. Bkz: "Главным каналом незаконных..."

⁹³ Talal Salman, "An Interview with Bashar Al-Assad", *al-Safir gazetesi*, 30.03.03, <http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Area=sd&ID=SP48803>, (06.03.07)

daimi üyelerinden Rusya ile de sıkı diyalog içine girmişti. Bu dönemlere baktığımızda özellikle Rusya ile Suriye dış işleri bakanlarının -Irak sorunu ile ilgili olarak- çok yoğun bir telefon trafiğine girdiğini görmekteyiz. Suriye'nin tavrına olumlu yaklaşan Rusya aynı zamanda Irak'la olan ilişkilerinden dolayı da ABD'nin Irak müdahalesine sıcak bakmıyordu. Bu gelişmeler Suriye ile Rusya arasındaki gelecekteki Ortadoğu sorunları konusunda ileri düzeye taşınacak olan işbirliğinin habercisi idi. Fakat bu girişimler AB'nin en önemli iki ülkesi olan Almanya ve Fransa'nın da karşı çıktığı ABD'nin Irak işgaline engel olamadı.⁹⁴

İlk başta Amerika'nın Irak işgalinde şoka uğrayan Suriye daha sonraları daha gerçekçi bir politika izlemeye başladı. Bunun nedeni de ABD'nin ilk aylardan itibaren Irak'taki güvenliğin sağlanmasında bir ilerleyiş gerçekleştirilememesi idi. Irak işgalinden bir süre sonra Beşar'ın, "Biz Amerikan'ın Irak'taki başarısızlığından cesaretlenmiş durumdayız. Demek biz Amerika'nın gündeminde yokuz ve Amerika bize saldırmayı düşünmüyor" iddiası Esad yönetiminin gelecekteki pozisyonunun nasıl olacağını belirlemiş nitelikteydi.⁹⁵

Beşar yönetimi ABD'nin Irak'ta kontrol sağlayamayacağını farkındaydı. Dolayısıyla hem Amerika'yı kritik kararlar alacak şekilde hareket etmedi, hem de ABD'nin baskılarını yerine getirmeye acele etmedi. Fakat yine de Amerika'da güçlü lobi faaliyetlerine sahip İsrail faktörü Suriye'nin gözünü korkutmaktaydı. ABD'nin Irak işgalinden önce Rusya'yla ve Beşar yönetime geldiğinde Moskova'yla iyi ilişkiler kurma yönelimi olmadığı gibi Amerika'nın 2003 Irak saldırısına kadar da herhangi bir gelişme görünmemişti. Irak işgalinden sonra Moskova'ya yüzünü çeviren Beşar, Lübnan olayları sonucu Batının baskısını -yönetim güvenliği açısından- üst düzeyde hissetti ve Moskova'yla ilişkilerini geliştirerek elini güçlendirmeye çalıştı ve bunu bir ölçüde başarmış oldu.⁹⁶

Irak sorunu, Esad yönetimindeki Suriye tarihinin en belirgin tehditlerden biri olsa da, Suriye'nin üstesinden gelebileceği ilk ve tek problem değildi. Suriye Irak'ın

⁹⁴ **Irak Krizi (2002-2003)**, Ümit Özdağ (editör), Ankara: ASAM Yayınları, 2003, s.158.

⁹⁵ Eyal Zisser, "Syrian Foreign Policy Under Bashar al-Assad", *JERUSALEM ISSUE BRIEF*, cilt 4, no. 2, 29 Ağustos 2004, <http://www.jcpa.org/brief/brief4-2.htm>, (09.03.07)

⁹⁶ Mark N. Katz, 'Mideast Watch: A Russian-Syrian Alliance?', *United Press International*, 06.09.05, <http://www.spacedaily.com/news/russia-05zg.html>, (19.02.07)

işgalinden sonra -baba Esad'ın kişisel karakterinden kaynaklanan bir politika olarak ABD ilişkilerinde radikal bir tavır sergilememiştir. Olayları soğukkanlılıkla karşılayıp, kendi çıkarına yarayabilecek anı beklemiştir. Bu yüzden Beşar, tehlikenin ve tehdidin üstesinden gelebileceğine inandığını, inancının/güveninin kendi pozisyonundan ve halkının haklılığına olan inancından ve tecrübelerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.⁹⁷

ABD'nin bölgedeki konumundan rahatsız olan Suriye, aynı zamanda belli konularda ABD'nin isteklerini yerine getirmiştir. 2003 Nisanında Powell'un Suriye ziyaretinde varılan anlaşma gereği Suriye, Irak'la sınırlarını (belli ölçüde) kapatmış, Lübnan sınırında geçişleri daha kontrollü hale getirmiş, Suriye'deki Irak muhalefetini de kontrol altına almış ve Amerika yönetimince aranan Irak yöneticilerini geri verme konusunda yardımcı olmuştur.⁹⁸ Ama yine de bu anlaşmaya Suriye'nin tam olarak uyduğu söylenemez. ABD'nin Suriye'ye karşı getirdiği eleştirilerin başında da bu anlaşmanın yerine getirilmemesi, Suriye'nin Irak'taki muhalefet gruplara destek vermesi, Saddam'ın kitle imha silahlarını gizlemesi, sınırdan vatandaşların geçip direnişçi gruplara katılmasına göz yumması gibi nedenler gelse de Suriye bu suçlamaları kabul etmemektedir. Sınır konusunda ise, çeşitli zorluklara rağmen sınırın korunması için çalıştıklarını, Irak tarafından bu konuda herhangi bir adım atılmadığını, gerekirse BM güçleri ile iş birliği yapabileceklerini belirtmiştir.

ABD'nin Irak'ta güvenliği sağlayamaması, etnik ve mezhebe dayalı çatışmaların artması, Suriye ve İran'ın desteği olmadan ne Irak'ta ne de bölgede barışın çok zor olduğu düşüncesini yine gündeme taşımıştır. Diğer yandan eski ABD genel sekreteri James Baker ve birçok önde gelen senatörler başta olmak üzere Irak'ta güvenliğin sağlanması için Suriye ile doğrudan diyaloga gidilmesi konusundaki baskılar da Suriye'nin pozisyonunu güçlendirmekle beraber Suriye'ye daha çok manevra alanı sağlamış gözükmektedir. Beşar, ABD'nin Irak'ta çözüm için kendileriyle işbirliği içinde olması gerektiğini, bunun için hazır olduklarını defalarca dile getirmektedir. Haziran 2007'de Condoleezza Rice'ın, Suriye'deki ABD büyükelçiliğine Irak'taki kaçkınlarla ilgili Suriye yönetimiyle görüşme talimatı vermesi Suriye'ye cesaret vermiş

⁹⁷ Talal Salman, 'An Interview with Bashar al-Assad', *al-Safir gazetesi*, 30.03.03, <http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Area=sd&ID=SP48803>, (06.03.07)

⁹⁸ Vladimir Ahmedov, 'Сирия – США: возможен ли конструктивный диалог?' (Suriye-ABD: Yarıcı Bir Diyalog Mümkün mü?), *Novosti Haber Ajansı*, 18.02.05, <http://www.rian.ru/world/20050218/34213990.html>, (19.02.07)

durumdadır. Irak sorununun dünya gündemine oturmasından itibaren Suriye'nin çıkarlarına uygun bir çizgide bulunan Putin ise ABD ile Irak konusunda aynı amacı güttüklerini belirtirken, Irak ve bölgede düzenin yerleşmesinde Suriye'nin yapıcı bir rolü olduğunu defalarca vurgulayarak Suriye'ye desteğini devam ettirmektedir. İngiltere Başbakanının dış ilişkiler danışmanı Nigel Sheinwald da, 30.10.06'da gerçekleştirdiği Şam ziyaretinde Suriye'ye stratejik bir karar vermesini istediğini ve Suriye'nin bölgede yapıcı bir rol üstleneceğini umduğunu belirterek Suriye'nin Irak meselesinde ve bölgedeki konumunun önemine değinmiştir.⁹⁹

Bütün bu gelişmelere baktığımızda hem Suriye'nin ulusal gücüne (özellikle askeri açıdan) destek verecek, hem de BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye zararına çıkacak kararları veto edebilecek bir ortağa gereksinim duyması son derece doğaldır. BM GK daimi üyelerinden Rusya ile Çin, Suriye'nin çıkarlarını belli bir noktaya kadar destekleme eğilimindedir. Dolayısıyla Suriye her iki ülke ile de iyi ilişkiler kurmak zorundadır. Özellikle Rusya, hem kendi çıkarları, hem Suriye ile arasındaki geçmişten beri devam eden ilişkileri gereği Suriye'nin ilk tercih edebileceği devlet konumundadır. Şam'ın 2004 sonunda Moskova'ya 2 milyar dolarlık silah için nakit ödeme girişimi, Suriye'nin çaresizliğinin bir göstergesi olmanın yanında, Rusya'nın Suriye'nin ilk başvurabileceği ülke olduğunun ispatıdır.¹⁰⁰

I.2.1.2. Lübnan Sorunu

Suriye ordusunun Lübnan'dan çekilmesine yönelik BM Güvenlik Konseyinin 1559 no'lu kararının kabul edildiği 2004'ten beri gittikçe yoğunlaşan uluslararası izolasyon ve diğer gelişmeler, Suriye'nin Moskova'yla ilişki kurmaya motive eden diğer bir nedendir.

ABD, Suriye'den Lübnan'daki tüm askeri gücünü ve diğer güvenlik birimlerini belli bir takvime bağlayarak geri çekmesini, aynı doğrultuda Lübnan Devleti'nin ülkenin her bölgesine kendi askeri güçlerini yerleştirmesini öngörmekteydi. Suriye özellikle İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesiyle beraber gerek ABD, gerekse İsrail

⁹⁹ 'Middle East Peace Process /Country Profile: Syria', *Foreign and Commonwealth Office*, <http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1007029394365&a=KCountryProfile&aid=1021373886647>, (08.03.07)

¹⁰⁰ Mikhail Zygar and Valery Yaremenko, 'A Friend in Need', *Kommersant gazetesini*, 4 Mart 2005.

tarafından artık bu ülke üzerindeki etkinliğine son vererek askeri güçlerini çekmesi yönünde baskı altındaydı. Hatta bu doğrultuda Lübnan'daki askeri gücünü yavaş da olsa azaltma yolunda adımlar atmaktaydı.¹⁰¹ Konunun önemi dolayısıyla Beşar, hem devlet başkanı olarak ilk yurt dışı resmi ziyaretini, hem de son 25 yıl içinde bir Suriye liderinin bu ülkeye düzenlediği ilk resmi ziyaretini Lübnan'a gerçekleştirmişti. Bu ziyaretin amacı da Lübnan'da artan Suriye karşıtlığına karşı harekete geçmek olarak yorumlanmıştı.¹⁰²

Lübnan krizi çerçevesinde Suriye'nin uluslararası prestijine ve konumuna en önemli darbe 14 Şubat 2005'te Beyrut'ta Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin ölümüyle sonuçlanan bombalı suikast ve sonraki gelişmeler nedeniyle geldi. Suikast sonrası ABD'nin öncülüğünü yaptığı uluslararası toplum, BM'in 1559 sayılı kararını neden göstererek Suriye'nin Lübnan'daki işgalini acil bir şekilde sona erdirmesi konusunda Suriye'ye karşı uluslararası baskı ve tehdit politikasına hız verdi. ABD yönetimi, Suriye'yi iki ülke arasındaki ilişkilerin kötüye gittiği yolunda uyardı ve Şam Büyükelçisi Margaret Scobey, Suriye yönetimine Hariri suikastıyla ilgili endişelerini dile getiren nota verdi. Daha sonra ABD Suriye büyük elçisini geri çağırdı. Böylece Suriye kendisini küresel ölçekli bir gerilimin ortasında buldu.¹⁰³ Lübnan krizi sırasında Suriyeli yetkililer, genel olarak diyalog ve işbirliği yanlısı bir profil çizdikleri gibi ortamı yumuşatıcı bir dış politika izlemeyi tercih ettiler. Hariri suikastını sert bir dille kınayan Beşar, uluslararası baskı karşısında Lübnan'daki Suriye askeri varlığını Nisan 2005 sonuna kadar geri çekmeyi kabul etti. Böylece Lübnan'daki Suriye işgali herhangi bir çatışma yaşanmadan Nisan ayında sona erdirildi. BM Güvenlik Konseyi 26 Nisan 2006'da –Lübnan eski Başbakanı Rafik Hariri'nin öldürülmesi konusunda BM'nin bağımsız araştırma komisyonuna izin vermezse- Suriye'ye karşı çok taraflı kısıtlama ve

¹⁰¹ Gary C. Gambill, 'Under Duress, Syria Pulls Troops out of Beirut', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 3, no. 6, Haziran 2001, http://www.meib.org/articles/0106_12.htm, (12.02.07)

¹⁰² Gary C. Gambill, 'Why Assad Stepped Foot in Beirut...Twice', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 4, no. 3, Mart/Nisan 2002, http://www.meib.org/articles/0203_11.htm, (12.02.07)

¹⁰³ Oytun Arhan, 'Suriye'de Gerçekleşen Kabine değişikliğinin Anlamı Ne?', *Levant Watch*, 6 Ekim 2004, <http://levantwatch.blogspot.com/2004/10/suriyede-gerekleen-kabine-deiikliinin.html>, (10.02.07); Bkz. 'More on New Syrian Ministers', *Syria Comment*, 8 Ekim 2004, <http://faculty-staff.ou.edu/L/Joshua.MLands-1/syriablog/2004/10/more-on-new-syrian-ministers.html>, (10.02.07)

yaptırım uygulamayı öngören kararı 15 üyenin hepsi onayladı. Her ne kadar önceden Rusya'nın karşı çıkacağı söylendiye de, Rusya olumlu oy kullandı.¹⁰⁴

Suriye için Lübnan'ın siyasi, ekonomik ve tarihsel önemi düşünüldüğünde Suriye askerinin çekilmesi iç politikada Beşar'ın zor günler geçireceğini düşündürmekteydi. Oysa Beşar Eylül 2004'ten beri Lübnan'daki gelişmeler karşısında hazırlıklı görünüyordu. 2004 içinde gündeme gelen Kamışlı olayları Suriye için bölgesel tehditlerin artmasına ve Beşar'ın daha güvenlikçi politikalara yönelmesine yol açmıştı. Örneğin Hafız Esad döneminden beri Sünnilere verilen İçişleri Bakanlığı koltuğunun 2004'te kurulan yeni kabinede eski bir Baasçı ve istihbaratçı olan Nusayri Gazi Kenan'a verilmesi bu değişimin bir göstergesi sayılabilir.

Suriye askeri gücünün Lübnan'dan geri çekilmesi, bölgede gergin olan ortamı bir süre sakinleştirse de Lübnan'da Mayıs sonunda başlayan parlamento seçimlerine paralel olarak artan siyasi suikastlar ve Hariri suikastının BM'in görevlendirdiği bir soruşturma komisyonu tarafından incelenmeye tabi tutulması, ABD ve Fransa'nın Lübnan üzerinden Beşar yönetimine baskı politikasını yoğunlaştırdı. Hariri suikastından kısa bir süre önce ilk Rusya gezisini gerçekleştiren Beşar, Moskova'yla birçok konuda anlaşarak dönmüştü. Bu gezi aynı zamanda iki ülke arasındaki güvenlik konularındaki karşılıklı güven ve işbirliği eğilimlerinin somutlaşma aşamasına geçmesinin başlangıcıydı. Beşar bu gezi sonrasında her konuda Rusya ile karşılıklı danışma içerisindeydi. Suriye'nin Lübnan'dan askerleri geri çekme konusunda ve Hariri suikastı soruşturmasında kamuoyunu karşısına almamak için esnek davranması ve Suriye'nin de bir komisyon oluşturması kararını Rusya ile danışarak aldığı belirtilmiştir.¹⁰⁵

Gerilimi tırmandıran diğer bir gelişme, Özellikle Askerî İstihbarat Başkanı Asıf Şevket isminin raporda geçmesi oldu. Rejimin önde gelen kişilerinden biri olan Asıf Şevket, Beşar Esad'ın ablası Büşra Esad'ın kocası olması nedeniyle Esad ailesi içinden

¹⁰⁴ Geniş bilgi için bkz: Adeed I. Dawisha, **Syria and the Lebanese Crisis**, London: The Macmillan Press, 1980, ss.185-194, 'Россия поставит в Сирию комплексы "Стрелец", которые не повредят Израилю' (Rusya Suriye'ye -İsrail'e zarar vermeyecek olan- 'strelets' roket kompleksini nakledecek), *Newsu haber Ajansı*, 26.04.5, <http://www.newsru.com/russia/26apr2005/streletz.html>, (20.01.07)

¹⁰⁵ 'Россия готова блокировать резолюцию по Сирии в Совбезе ООН' (Rusya BM'in Suriye'ye karşı kararını bloke etmeye hazır), *Newsru Haber Ajansı*, 31.10.05, <http://www.newsru.com/russia/31oct2005/syrya.html>, (10.02.07)

bir isimdir.¹⁰⁶ Bununla beraber BM soruşturma komisyonunun hedef kişilerinden biri olan istihbaratçı ve son dönemde İçişleri Bakanı olan Gazi Kenan'ın -daha soruşturma süreci devam ederken- ofisinde ölü bulunması, Hariri suikastında Suriye'nin parmak izi olduğuna ilişkin kuşkuları daha da artırmıştır.

Bütün bu gelişmeler gündemde olduğu sürece -özellikle İsrail ile mücadelede Esad'ın kavga ve siyaset alanı rolünü oynayan Lübnan'ın -askerleri geri çekmesiyle beraber, bölgede etkinliği ve manevra alanı azalan- Suriye açısından hem ulusal güvenliği, hem de rejimin devamı konusunda tehditler sürecektir. Lübnan krizinin özel olarak Suriye'nin Rusya'ya yaklaşmasını gerektiren bir neden belirtmek zordur. Rusya'nın Lübnan sorununun çözülmesini isteyip istemediği de tartışmalıdır. Bu ayrıntıya da Rusya'nın Suriye'den beklentilerini incelerken değinmeyi uygun gördüğümüz için burada üzerinde durmayacağız. Yine de, temelde -herhangi bir tehdit gibi- Lübnan sorununun da Suriye'yi Rusya'ya yaklaştıracaklarını belirtmeliyiz. Çünkü Suriye dünya arenasında zayıfladıkça Moskova'yla Şam arasındaki ilişkiler -özellikle Rusya'nın isteğine uygun olarak- daha da güçlenmektedir.

1.2.1.3. Suriye ve Direnişçi Örgütler

Suriye'nin uzun zamandır ABD'nin teröre destek veren ülkeler listesinde yer almasına, Hizbullah, Hamas ve diğer Filistinli örgütlerin Suriye ve Suriye kontrolündeki Lübnan topraklarında kampları ve büroları bulunmasına rağmen Suriye, ABD'nin sert tepki ve tehditlerini ABD'nin Irak saldırısı çerçevesinde hissetmiştir. Çünkü ABD için bölgedeki en önemli konu Irak sorunudur. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD Başkanı Bush 'Suriye terör kamplarını kapatarak ve terör örgütlerini ülkesinden çıkararak teröre karşı savaşta doğru tarafta seçimini yapmalıdır' diyerek bu konuda ülkesinin Suriye'den beklentisini ortaya koymuştur.¹⁰⁷ Suriye, terör konusunda özellikle el-Kaide örgütüne yönelik olarak ABD'yle işbirliği içinde olmuş ve el-Kaide örgütüyle bağı olan kişiler hakkında ABD'ye önemli bilgiler aktarmıştır.¹⁰⁸ El-Kaide militanlarını kendi

¹⁰⁶ Oytun Orhan, 'Fırtına yaklaşıyor: Suriye ve Mehlis Raporu', *Stratejik Analiz dergisi*, Aralık 2005, s.19.

¹⁰⁷ 'Bush Outlines Middle East Peace Plan', *CNN*, 24.07.02, <http://www.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/06/24/bush.mideast.speech/>, (07.02.07)

¹⁰⁸ Suriye'nin el-Kaide örgütüne karşı ABD'yle işbirliği içinde olduğuna ilişkin olarak ABD'li resmi yetkililer (David Satterfield) tarafından yapılan açıklamalar için bkz: Near Eastern Affairs, 18.09.02, <http://www.ciao.com/satterfield.pdf>, (11.03.07)

sınırlarında etkisiz hale getirme kararı alan Esad yönetimi, ilgili kişileri sorgulayabilmesi için FBI temsilcilerine Halep'e geçmesine izin vermiştir. Suriye kaynaklarına dayanan el-Kaide hakkındaki bilgiler sonucunda ABD'nin Körfezdeki askeri-deniz birliğine karşı düzenlenecek olan saldırı önlenmiştir. Suriye yetkilileri birçok defa ABD ile soğuk ilişki yaşama eğiliminde olmadıklarını belirtmişlerdir.¹⁰⁹ Fakat yine de sadece terör örgütü ile sınırlı olmayan iki ülke arasındaki ilişkiler iyi gitmemiştir.

ABD Suriye'nin teröre destek verdiği konusunda tepkilerinden vazgeçmiş değildir. Terör konusunda uluslararası hukuk çerçevesinde hareket ettiğini dile getiren Suriye'nin bu konuda samimiyeti tartışılır, fakat bu konuda samimi bile olsa Lübnan ve Filistin'deki, direnişçi örgütleri terör olarak algılamadığı için bu örgütlere desteğini sürdürmektedir. Suriye yönetimi İslami Cihat, Hamas gibi İslamcı Filistin örgütlerini desteklediklerini, onların arkasında milyonlarca topraklarından çıkartılmış Filistinlilerin bulunduğunu, aynı zamanda 300 milyon Arap'ın, bir milyardan fazla da Müslüman'ın ve milyonlarca insanın arkasında olduğunu belirterek bunların hepsinin terörist olamayacağını ifade etmektedir.¹¹⁰

Direnişçi örgütlere destek, Hafız Esad'ın Suriye'nin çıkarlarını ve -başka türlü (veya kendi potansiyeli ile) ulaşamadığı- siyasi amaçlarını elde etmek için direnişçi örgütleri kullanması çerçevesinde gelişmiş olup, babadan oğla kalan miraslardan biridir.¹¹¹ İslami ve etnik temele dayalı gruplara kendi ülkesinde acımasızca davranan Suriye, bölgedeki İslami hareketlerle işbirliği yapmaktadır. Mısır, Cezayir ve Yemen'deki İslami hareketler ve HAMAS bunların başında gelmektedir. Kendi ülkesindeki Kürtlerin çoğunluğunu siyasi ve vatandaşlık haklarından mahrum bırakan Suriye, zamanında Irak ve Türkiye'deki Kürt isyancı gruplara destek vermiştir.¹¹² Suriye'nin bu tür politikaları Esad yönetimini neredeyse bir terörist üreticisi ve

¹⁰⁹ Vladimir Ahmedov, 'Сирия – США: возможен ли конструктивный диалог?' (Suriye-ABD: Yarısıcı Bir Diyalog Mümkün mü?), *Novosti Haber Ajansı*, 18.02.05, <http://www.rian.ru/world/20050218/34213990.html>, (19.02.07)

¹¹⁰ 'Президент Сирии: война в Ираке создаст "благодатную почву для терроризма"' (Suriye Cumhurbaşkanı: 'Irak'ta savaş terörizmin yayılmasına neden olur') , *Newsru Haber Ajansı*, 13.12.02, <http://www.newsru.com/world/13dec2002/asad.html>, (16.01.07)

¹¹¹ Roy R. Andersen, **Politics and Change in the Middle East**, 5. baskı, New Jersey: Pearson Prentic Hall, 2004, s. 172.

¹¹² Eyal Zisser, 'Syrian Foreign Policy Under Bashar al-Assad', *JERUSALEM ISSUE BRIEF*, cilt 4, no. 2, 29 Ağustos 2004, <http://www.jcpa.org/brief/brief4-2.htm>, (09.03.07)

besleyicisi gibi algılanmasına ve ülke içindeki her türlü siyasi gelişmenin terör bazında değerlendirilmesine itmiştir. Örneğin, Suriye ile ilgisi olmayan birçok uluslararası terör örgütünün de Suriye ile ilişkisi olduğunu varsayıp, bu terör örgütlerinin Şam ve Paris'ten yönetildiği, Rıfat Esad'ın Hafız Esad ile kavgalarından dolayı değil de bu terör örgütlerini ve uyuşturucu trafiğini kontrol etmek için Fransa'ya özel olarak gönderildiği iddiaları da ortaya atılmıştır.¹¹³

Irak'taki gelişmeler sonucunda Suriye ABD için hedef ülkelerin başında gelmiş, uluslararası terörü desteklediği için de sert bir şekilde eleştirilmiştir. Şam için acilen etkin bir kurtarıcı arayışına girmiş olan Esad, ilk önce Avrupa'da girişimlerde bulunmuş, ancak çok geçmeden Suriye'nin petrol ve gaz zengini ülke olmadığı anlaşılmış ve gereken ilgiyi bulamamıştır. İşte böyle bir durumda yüzünü Rusya'ya çeviren Şam'a Moskova'nın gerektiği kadar Moskova'ya da Şam'ın gereksinim duyduğu anlaşılmıştır.¹¹⁴

Beşar yönetimi ise farkında olsun veya olmasın, şu andaki politikasıyla ABD'ye karşı risk almış durumdadır. Eğer ABD özellikle Irak sorununun çözümünde Suriye'nin katılımının gerekliliğine karar verip, Beşar ile masaya oturacaksa, bu Beşar'ın bir anlamda Amerika'ya karşı zaferi olarak görülebilir. Bu durumda Beşar ülkesindeki pozisyonunu güçlendirecek, bölgede daha etkin bir konuma geçecek ve bu kararlılığının haklı bir yaklaşım olduğu ispatlanmış olacaktır. Şu anda Bush yönetimi buna sıcak bakmasa da Amerika yönetiminin Suriye hakkında karar değiştirebileceği, en kötü ihtimal olarak da Beşar'ın ABD'nin bölgedeki politikasına karşı çıkarken, ABD'yi karar almaya zorlayacak hareketlerden uzak durarak, ABD'de yönetim değişikliğini bekleyeceği düşünülebilir. Buna ABD'de Kasım ayında düzenlenen seçimlerde Kongre'de çoğunluğu ele geçiren Demokratların, Bush yönetimiyle fikir çatışması yaşaması neden olmaktadır. Temsilciler meclisinin Demokrat Başkanı Nancy Pelosi 4 Nisan 2007'de Suriye'ye ziyarette bulunmuş ve Beşar Esad ile görüşmüştür. Pelosi'nin

¹¹³ **Suriye ve Uluslararası Terörizm**, Türk Demokrasi Vakfı Özel Yayını, Ankara: 1996, s.13.

¹¹⁴ 'Путин готов простить Сирии 10 млрд долларов долга в обмен на поддержку на Ближнем Востоке' (Putin, Suriye'nin Yakınoğu'da(Ortadoğu'da) kendine destek olmasına karşılık 10 Milyar Dolarlık Borcunu Silmeye Hazır), *Newsru Haber Ajansı*, 24.01.05, <http://www.newsru.com/russia/24jan2005/asad.html>, (12.03.07)

gezi sırasında, gelecekte ABD ile Suriye arasındaki ilişkilerin gelişeceğini umduğunu belirtmesi Beşar'ı cesaretlendireceği düşünülmektedir.¹¹⁵

Doğal olarak bu politik yaklaşımın da güçlü bir destekçisi olması gerekir. Bu konuda Rusya'dan başka bir alternatif de akla gelmemektedir. Günümüzdeki olaylara bakıldığında süreç bu doğrultuda gelişiyor gibi gözükmemektedir. Çünkü daha radikal çıkışlar yapan İran'ın yanında Suriye, daha anlaşma yapılabilir devlet profili çizerken, ABD Fransa'yla işbirliği yaparak, Suriye askerinin Lübnan'dan çekilmesini sağlamasına karşın Suriye rejiminin temel pozisyonunu değiştiremeyen ABD'nin Suriye ile yakın ilişki içinde bölgedeki problemleri çözme olasılığı daha da yüksektir. Bu nedenle Suriye'nin bölgedeki örgütlere desteğini -en azından Suriye-İsrail problemi masaya yatırılmadığı sürece- kınamaması gerekebilir.¹¹⁶

1.2.1.4. Kitle İmha Silahları: Biyolojik ve Kimyasal Silahlar

ABD, Suriye'nin hâlen kısa ve orta menzilli balistik füze geliştirdiği, ayrıca biyolojik ve kimyasal silah üretmeye devam ettiği gerekçesiyle 'Haydut Devletler' kategorisi içerisinde değerlendirmektedir.¹¹⁷ ABD ve İsrail'in eleştiri ve kınamalarına karşın, Suriye'nin İsrail endeksli bir askeri yapılanma ve silahlanmaya gittiği düşünülebilir. 1999 itibarıyla Suriye, 18 adet SS-21, 18 adet Frog-7 ve 26 adet Scud-B ve Sud-C satıhtan satha füze birlikleri ile SS-1B (Sepal) ve SSC-3'lerde oluşan kıyı savunma füze birliklerine sahiptir. Suriye aynı zamanda füze üretim tesisleri de kurmuştur. Şu anda, hedefte 300 metre yanlıgı olasılığı olan ve 260-300 km menzilli Scud-B'leri üretebilecek durumdadır. Şu anda Suriye'nin elinde 200 adet Scud-B füzesi mevcuttur. Suriye hem Çin ile hem Kuzey Kore ile füze imal tesisler için anlaşmalar imzalamıştır.¹¹⁸ Mart 1999'da Çin teknolojisi ile M-9 ve M-11 füzelerini imal edecek tesisin kurulumu başlamış olup günümüzde bu tesisin önemli bölümünün bittiği ve bazı parçaları üretecek şekilde kısmen çalıştığı belirtilmektedir. Hama'da biri katı yakıtlı, diğeri sıvı yakıtlı füze imali için Kuzey Kore'den teknoloji transfer edilmiştir. Bu tesis

¹¹⁵ Anderi Stepanov, 'Америка возвращается в Дамаск', *Rossiiskaya Gazeta*, 04.04.07, <http://www.rg.ru/2007/04/04/siria.html>, (04.04.07)

¹¹⁶ Eyal Zisser, 'Bashar al-Assad's Gamble', *Middle East Quarterly*, Sonbahar 2006, <http://www.meforum.org/article/1021>, (03.03.07)

¹¹⁷ Fouskas, **BOKS**, s.54.

¹¹⁸ Roy R. Andersen, **Politics and Change in the Middle East [PCM]**, New Jersey: Pearson Prentic Hall, 2004, s.250.

şu anda imalat yapabilir durumdadır. 29 Mayıs 2000 tarihli Ha'aretz gazetesi Kuzey Kore'nin Suriye'ye orta menzilli balistik Scud-D füzelerini sattığını yazmıştır. Suriye'ye kimyasal ve biyolojik silahları çok daha uzağa ve daha geniş alanlara yayma kabiliyeti veren, 700 km.lik menzile sahip bu füzeler, İsrail'in tamamını etki altına alabilecek niteliktedir. Bu nedenle bu kazanım büyük bir stratejik gelişme olarak kabul edilmektedir. Şu anda Ortadoğu'da Scud-D'lere sahip tek ülke durumundaki Suriye, Beşar Esad yönetime geldikten sonra, bu füzelerle bir deneme atışı gerçekleştirmiştir.¹¹⁹

Suriye'nin kalıcı olmayan sinir gazı üretmeyi başardığı ve birliklerine dağıtımını yaptığı konusundaki haberlerin yanı sıra, 1988–1989 yıllarında ülkenin üç yerinde kimyasal silah çalışmaları yaptığı bildirilmekteydi. Bunlardan birisi Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü'nde aynı zamanda biyolojik savaşla ilgili araştırmalar yapıldığı, diğer iki kimyasal silah üretme tesisi de Humus yakınlarında Halep'e bağlı Safirrah köyünde olduğu iddia edilmektedir. Suriye Hava Kuvvetlerine bağlı bir MIG–23 uçağı, bir atış alanında kimyasal silah atış denemesi gerçekleştirmiştir. 1980'lerde başlayan biyolojik silah üretimi araştırmaları günümüze kadar sürmektedir. Suriye'nin en az iki biyolojik savaş tesisi kurduğu, bunlardan birisinin Akdeniz sahillerine yakın bir bölgede olduğu, diğerinin de yeraltında bulunduğu varsayılmaktadır. Kimyasal ve biyolojik silah üretim teknolojilerini Suriye'ye Hollanda, İsviçre, Fransa, Avusturya ve Alman şirketleri sağlamıştır.¹²⁰ Ortadoğu'nun bütün kitle imha silahlarından arındırılması gerektiğini her fırsatta dile getiren Suriye'nin, nükleer teknolojiyi elde etmek için devam eden araştırma çabalarına rağmen, bu konuda somut bir sonuç aldığını söylemek zordur. Sahip olduğu 30 Kw.lik nükleer reaktör, nükleer silah üretme kapasitesi açısından ülkeye herhangi bir imkan sağlamamaktadır. ABD, 1995'te Çin'e, Suriye'ye

¹¹⁹ New York Times Gazetesi, Suriye'nin geçen hafta fırlattığı füzelerin, test amaçlı 3 Scud füzesi olduğunu bildirdi. Habere göre, İsraili yetkililer, Suriye'nin Kuzey Kore teknolojisi kullanarak bu füzeleri geliştirdiğini ve 2001 yılından sonra ilk kez böyle bir deneme yaptığını belirtti. İsraili yetkililere göre Suriye'nin füze projesi, kimyasal silahların füzelerle hedefe gönderilmesini de içeriyor. Fırlatılan üç füzeden birinin, Scud-B denilen ve 300 km menzilli eski tip füze olduğu, diğer ikisinin ise 700 km menzilli Scud-D olduğu kaydedildi. Suriye olayla ilgili olarak Türkiye'den özür dilemişti.

İsraili uzmanlar, Suriye'nin kuzeyindeki Halep kenti yakınlarında bulunan Minah'tan fırlatılan füzelerle yapılan denemelerin, Lübnan seçimlerine denk gelmesine dikkat çekerek, Suriye lideri Beşar Esad'ın büyük risk alarak 'ABD'ye meydan okuduğunu' savundu. ABD'nin sessiz kalmasına şaşırduklarını vurgulayan aynı yetkililer, Suriye ilk kez bir başka ülkenin toprakları üzerinden füze fırlattığını, üstelik bu, NATO üyesi bir ülke olduğunu, ayrıca istense basit önlemlerle bu sonuç engellenebileceğini, bununla bir mesaj verilmek istendiğini belirttiler. Bkz: Düşen füze Scud çıktı, Hürriyet gazetesi, 6 Nisan 2005; Serdar Çelebi, 'Suriye'nin Silahlı Kuvvetleri ve Silahlanma Faaliyetleri[SSK]', **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, ss.269–272.

¹²⁰ Çelebi, SSK, ss.274-276.

yapmayı düşündüğü bir reaktör satışından vazgeçmesi için baskı yapmıştır. Suriye, Temmuz 1998'de Rus hükümetiyle nükleer enerjinin barışçı kullanımı konusunda bir anlaşma imzalamıştır.

Saddam'ın tutuklanmasından ve Kaddafi'nin kitle imha silahları üretme programından vazgeçmesinden sonra Amerika'nın kara listesinin ilk sıralarında Suriye gelmektedir. ABD ve İngiltere'nin Suriye'nin kitle imha silah bulundurduğuna dair suçlamalarını kesin bir dille inkâr etmeyen Beşar Esad, İsrail'in Suriye sınırındaki Filistin askeri üslerini bombalamasını örnek vererek, İsrail'in böyle bir gelişmeye sebep olduğunu anımsatmıştır. Kaddafi'nin kararını doğru bir adım olarak değerlendiren Esad, uluslararası kamuoyunu Suriye'nin -kitle imha silahının bütün Ortadoğu'da yok edilmesi- sunuşunu desteklemeye çağırmıştır. Eğer bu çerçevede çözüme gidilmezse bütün girişimlerin boşuna olduğu ve boşuna zaman kaybı olduğunu söyleyen Esad'a göre; Suriye, kendini kendi kimyevi ve biyolojik silahlarıyla savunmak zorundadır ve Suriye'nin kimyevi ve biyolojik silahlarını yok etmeye yönelik her türlü girişim, ancak İsrail'in kendi kimyevi silahlarını yok etmesinden sonra gündeme gelebilir.¹²¹

Rusya'nın yeni geliştirdiği, Golan tepelerinden İsrail'in her bölgesini vurabilecek nitelikteki 'İskender-E' operatif-taktik roket kompleksini satma girişimi İsrail'de büyük yankı uyandırdı. 2 Ocak 2005'te Ariel Sharon Bakanlar kurulunda -Rus problemine yönelik-gizli toplantı düzenledi. İsrail'in Rusya büyükelçisi Mill Man acil olarak İsrail'e çağırıldı. 2003'te bu roketi üreten fabrika (Kolomensk Askeri Makine Fabrikası), Suriye ile -'İskender-E' kadar kapasiteye sahip olmayan- taşınabilir 'İgla' roket kompleksi için anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşmayı öğrenen İsrail yönetimi herhangi bir tepki sergilemeden doğrudan Washington'u arayıp bilgilendirmiş, Washington'un Moskova'yı araması sonucu Rus tarafı anlaşmayı tek taraflı feshetmiş ve Suriye'ye ceza ödemişti. Eğer İskender-E satım anlaşması gerçekleşseydi ABD buna doğrudan tepki gösterirdi. Çünkü bu tür roketler aynı zamanda Irak'taki ABD askerleri için de bir tehdit unsuru oluştururdu. Diğer yandan bu tür silahlar Suriye-İsrail dengesini kesin bir şekilde Suriye'nin yararına bozacaktır. Daha doğrusu şu andaki İsrail'in Ortadoğu'daki silah yapılanmasındaki öncülüğü Suriye'nin yararına

¹²¹ Yurçenko, СІІНБ, ss.293-295.

bozulacaktır. Buna ne ABD ne de İsrail izin verecektir. Ayrıca bu roketin fiyatı zaten Rusya'ya yüklü miktarda borç altında bulunan Suriye için ödenmesi çok zor olan yüksek bir miktarı oluşturur.¹²² Burada üzerinde durulması gereken diğer bir nokta, İsrail'in, iyi bir işbirliği içerisinde olan Rusya'nın Suriye'ye böyle bir silah satabileceği kuşkusunu kendinde bulundurmasıdır. Hem önceki denemede olduğu gibi bu roketin satımına yönelik söylentilerde İsrail'in ilk başvuracağı müttefiki ABD, şikayet konusu olan ülke ise Rusya'dır.

Bu gelişmeler doğrultusunda ABD Dışişleri Bakanlığı resmi temsilcisi Richard Boucher, 'Terörizme sponsorluk yapan Suriye'ye 'İskender-E'nin veya bu tür kitle imha silahlarının satılmasına ABD karşıdır ve bunu düşüncesiz bir davranış olarak görür. Rusya'nın bu tür bir anlaşmaya imza atacağını sanmıyoruz. Eğer bu gerçekleştirilirse bizim bu konudaki tavrımız nettir. Önce bekleyelim eğer yaparsa ona göre karar çıkarırız' ifadesiyle Rusya'ya gözdağı vermiştir.¹²³ Çeşitli kitle imha silahlarına sahip olan Suriye ve Hizbullah ile İran ve Iraklıların büyük bir konvansiyonel savaş hazırlığı içinde olabileceği algılamaları ABD ve İsrail'in bu konuya daha ciddi bir şekilde yaklaşmalarına yol açmaktadır.¹²⁴

Esad'ın Moskova'ya gezisinden önce 14 Aralık 2006'da Moskova'ya giden Suriye karşıtı oluşumun lideri, Lübnan Başbakanı Fuad Sinyora ve İsrail Dışişleri Genel Müdürü Aaron Abramoviç, Suriye konusundaki sakıncaları ve özellikle silah satın alımıyla ilgili sakıncalarıyla ilgili bilgi verdiler. Rusya tarafından satın alınan silahların Hizbullah'ın eline geçtiği iddialarına cevap olarak da Esad, bu tür iddiaların yalan olduğunu, iddia edenlerin bunu ispat etmeleri gerektiğini belirtti.¹²⁵

Yine de bu tür tehlikelere hazırlıklarını sürdüren İsrail, bilinen ilk-vuruş kapasitesinin ötesinde Alman Yunus Sınıfı denizaltılarını satın alarak ikinci-vuruş deniz

¹²² 'Если бы история с поставками Сирии ракет была правдой, США нашли бы способ разорвать этот контракт' (Suriye'ye roket nakli gerçek olsaydı, ABD bu anlaşmayı iptal edecek bir yol bulurdu), *Newsru Haber Ajansı*, 12.01.05, <http://www.newsru.com/background/12jan2005/pukhov.html>, (12.02.07)

¹²³ 'США угрожают России санкциями в случае поставок в Сирию российских ракет' (ABD Rusya'yı Suriye'ye roket satımı konusunda uyardı), *Newsru Haber Ajansı*, 13.01.05, <http://www.newsru.com/world/13jan2005/gosdep.html>, (12.02.07)

¹²⁴ Stephen Blank, 'Большой Ортодог и Стратегический Профиль'[BOSP], *Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu*, Bülent Aras (der.), İstanbul: TASAM Yayınları, 2004, s.45.

¹²⁵ 'В Кремле прошла встреча президентов России и Сирии' (Kremlin'de Rusya ve Suriye Cumhurbaşkanlarının görüşmesi oldu), *Newsru Haber Ajansı*, 13.01.05, http://www.newsru.com/russia/19dec2006/asad_putin.html, (12.02.07)

üssü nükleer kapasitesini artırmaya doğru gitmektedir. Tahmin edildiği gibi, İsrail düşmanlarının ilk-vuruş kapasiteleri edinmelerine karşılık ikinci-vuruş seçeneğini inşa etmektedir. İsrail aynı anda kendi toprakları veya güçlerine karşı yapılabilecek füze saldırılarını engellemek amacıyla “bütün olasılıkları kapsayan” saldırı kapasitesine sahip OK füzeleri geliştirmektedir.¹²⁶

I.2.2. Suriye-İsrail İlişkileri

I.2.2.1. Suriye-İsrail Barış Süreci: Golan Tepeleri

1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı sonrasında İsrail tarafından işgal edilen ve stratejik açıdan büyük önem taşıyan Golan Tepeleri'ne ilişkin olarak iki ülke arasında ortaya çıkan anlaşmazlık günümüze kadar taşınmıştır. Konu ABD'nin girişimleriyle iki ülke arasında çözülmeye çalışılmış, ancak 1991, 1996 ve 1999-2000 yıllarında yapılan görüşmelerden sonuç alınamamıştır.¹²⁷ Suriye'nin İsrail ile barış olasılığının temel şartı olan Golan tepeleri, tarım ve turizm açısından da önemlidir. Suriye'nin sadece %1 büyüklüğünde bir ülke parçası olmasına karşın, Suriye'nin %15'lik su rezervine sahip Golan tepeleri, diğer yandan Yarmuk nehriyle Hermon (Cebeli Şeyh) dağına kapsamakta ve askeri-stratejik öneme de sahip bulunmaktadır. Yarmuk nehri aynı zamanda silahlı zırhlı araçların geçişine doğal engel özelliğine sahip iken, şu an Golanı elinde bulunduran İsrail, Hermon dağından Şam'ın 60-70 km mesafelik iç kısmını denetleyebilmektedir. Hermon dağı ve diğer Golan tepeliklerinde İsrail'in elektronik denetleme cihazları bulunmaktadır. İsrail askeri uzmanlarına göre olası Suriye-İsrail savaşında, eğer Suriye Golan tepelerine yerleşirse, Ürdün nehrinin yataklarına girme şansı yüksek olacaktır. Golan ve Tiveriad gölü, İsrail'in su kullanımının %30-40'luk kısmını karşılarken, et üretiminin %40'ı, yüksek kaliteli şarabın %10'u, elma yetiştirme ve işletmenin %25'i bu bölgeden karşılanmakta ve bunların büyük bir kısmı ihracat amaçlı kullanılmaktadır. Ayrıca Hermon dağı, dağ turizmi ve dağcılık için de kullanılmakta olup, bu bölgede Yahudi nüfus'un %20'si yaşamakta ve optik,

¹²⁶ Gerald Steinberg, 'Israel and the United States: Can the Special Relationship Survive the New Strategic Environment?', *MERIA (Middle East Review of International Affairs)*, cilt 2, no.4, Kasım-Aralık 1998. Alıntı: Blank, BOSP, s.47.

¹²⁷ Oytun Orhan, 'Irak Operasyonu Gölgesinde Suriye-ABD İlişkileri', *Stratejik Analiz dergisi*, Mart 2003, s.36.

elektronik kimyasal endüstri merkezi olan Hazran yerleşim birimi bulunmaktadır.¹²⁸

Dolayısıyla Suriye açısından Golan Tepelerinin kaybı, ekonomik olduğu gibi özellikle stratejik öneme sahiptir. Tepelerde konuşlanan İsrail ordusu, Şam'ı ve Golan'a yakın yerleşim birimlerini kontrol olanağı elde etmiş, bu kontrol Suriye'nin İsrail'e karşı politikalarını sınırlandırmıştır. Golan tepesinin doğusundaki savunma hattı ise Tel Saki'den kuzeyde Hermon dağına kadar uzanan tepeler zinciri şeklinde biçimlenmiştir. Bu sayede İsrail Hermon'daki FKÖ'nün kamplarını da kontrol etmektedir. Esad yönetimi prestijini kötü etkileyen bu sorunu çözüme ulaştırmada da uluslararası destek bulma çabası içindedir.¹²⁹

Beşar Esad'ın yönetime geldiği ilk senelerde, İsrail ile barış görüşmelerinin gerçekleşmeyeceğini anlayınca, İsrail'e karşı daha sert çıkışlar yaptığı görülmüştür. İsrail ile barış konusunda babasının mirasını devam ettireceğini birkaç defa dile getiren Beşar, 2000'deki ikinci Filistin intifadanın başlamasıyla bu görüşünü destekler nitelikte İsrail karşıtı söylemlere ağırlık vermeye başlamıştır.¹³⁰ Suriye'nin silahlı kuvvetler günü dolayısıyla 1 Ağustos 2001'de düzenlenen törende konuşan Esad, Siyonist düşmanlara karşı her zaman askeri hazırlıkta olunması gerektiğini söylemiştir. Bölgenin -dikkatli ve düşmanın saldırılarına cevap verebilecek hazırlıkta olmayı gerektiren- kritik bir süreç geçirdiğini belirterek, bunun için hem asker sayısını hem de askeri silah sayısını ve kalitesini yükselteceğine söz vermiştir. 'Biz büyük ve yüksek şeyler varken, küçük şeylerle tatmin olmayız' sözünü gözlemciler, Golan tepelerini geri alabilme kararlılığının belirtisi olarak yorumlamışlardır.¹³¹ Bu aynı zamanda Baba Esad'ın ölümünden sonra uluslararası arenada Beşar'ın babasının mirasını taşıyamayacağı kuşkusuna karşı bir reaksiyon da olabilir. Çünkü İsrail de bu durumdan faydalanarak, Suriye yönetiminin zafiyetini kendi çıkarları için kullanabilirdi. Dolayısıyla Beşar daha sert çıkışlarla Suriye yönetiminin eskisi gibi tüm gücü ve duruma olan kontrolü ile iş

¹²⁸ Yurçenko, **СІПНБ**, ss.272-273.

¹²⁹ Yavuz Gökalp Yıldız, **Global Stratejide Ortadoğu**, İstanbul: Der Yayınları, 2000, ss.144, 145.

¹³⁰ Ahmedov, **СрєВн**, ss.121-122.

¹³¹ 'Президент Сирии призвал армию противостоять "сионистскому врагу"'(Suriye Cumhurbaşkanı Orduyu 'Siyonist Düşmanlara' Karşı Koymaya Çağırıldı), *Newsru Haber Ajansı*, 01.08.01, http://www.newsru.com/world/01aug2001/asad_basar.html, (16.01.07)

başında olduğunu, İsrail'den gelecek herhangi bir harekâta cevap verebilecek güç ve kararlılığa sahip bulunduğunu belirtmek istemiştir.

İsrail ile barış görüşmelerine yeniden başlamaya hazır olduklarını belirtirken, bu konuda İsrail'in samimiyetinden kuşku duyduklarını, görüşmelerin nasıl başlayacağı ve nasıl devam edeceğinin İsrail'in barışı isteyip istemediğine veya nasıl bir barış istediğine bağlı olduğunu dile getiren¹³² Suriye yönetimi, sert çıkışların yanında İsrail ile barış görüşmelerine kapılarını tamamen kapatmamıştır. Beşar, önceki İsrail-Suriye barış görüşmelerini yok sayan İsrail yönetiminin barış görüşmelerine ilişkin yaklaşımına paralel olarak daha kritik bir barış önerisiyle tezini ortaya koymuştur. 22 Haziran 2001'de Fransa gezisi öncesinde Fransız televizyonuna verdiği demeçte, diğer Arap ülkeleri gibi bölgede kalıcı bir barıştan yana olduğunu belirten Esad, bölgede kalıcı ve herkese hakkını tanıyan bir barışın sağlanmasından sonra İsrail'in tanınmasının olağan bir süreç olacağını belirtmiştir. Esad'ın barış konusundaki yaklaşımını belirten bu görüş, barış için İsrail'in tanınmasını değil, İsrail'in tanınması için kalıcı ve adil bir barışı şart koymaktaydı.¹³³

Mevcut şartlarda barış isteğinin ötesinde İsrail'i daha makul bir zeminde görüşmelere zorlayan açıklamalarının yanında, -İsrail'e karşı Arap dünyasının birlik içerisinde hareket etmesini gerekli gören- Esad yönetimi, Arap ülkelerine de İsrail ile ilişkilerini kesmesi konusunda baskı uygulama çabası içine girmiştir. 21 Ekim 2001'de Mısır'da gerçekleşen Arap Ülkeleri Liginde dönemin Lübnan Başbakanı Salim Hoss'un İsrail ile her türlü diplomatik ve ekonomik ilişkilerin durdurulması önerisine Suriye tam destek vermiştir. Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şaraa, bölgesel barış süreci temelinde İsrail ile ilişkilerin Arap çıkarlarına aykırı olduğunu, İsrail'in bu süreci Arap ülkeleri arasında bölünmelerin gerçekleşmesi için bir araç olarak kullandığını iddia etmiştir.¹³⁴

2002'de Bütün Arap ülkelerinin İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmesini, Arap ligi ülkeleri dışişleri bakanları toplantısına Suriye'nin katılımı için bir şart olarak

¹³² 'Сирия готова возобновить мирные переговоры с Израилем', *Newsru Haber Ajansı*, 15.05.03, http://www.newsru.com/world/15may2003/syria_israel_neg.html, (17.01.07)

¹³³ 'Сирия признает Израиль, когда на Ближнем Востоке будет установлен мир' (Suriye İsrail'i ancak bölgede barış yerleştikten sonra tanıyacak), *Newsru Haber Ajansı*, 22.06.01, <http://www.newsru.com/world/22jun2001/siria.html>, (17.01.07)

¹³⁴ 'Сирия хочет разорвать дипотношения с Израилем' (Suriye İsrail ile diplomatik ilişkilerin kesilmesini istiyor), *Newsru Haber Ajansı*, 01.09.01, <http://www.newsru.com/world/19oct2000/siriya.html>, (03.01.07)

koyan Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şaraa, özellikle Mısır ile Ürdün'ün ilişkilerini kesmesini diğer ülkelerin de gizli görüşmelerden vazgeçmesini istedi.¹³⁵ Suriye'nin bu tavrı aslında geçmişten alınan dersin tekrarlanması kuşkusundan kaynaklanıyordu ve tarihin tekerrür etmesi yine İsrail karşısında birlik içerisinde hareket edilmesi gerektiğini savunan Suriye'nin tezini uygulanamaz hale getirecekti. Bu da Arapların pazarlık gücünü zayıflatacaktı. Özellikle Hafız Esad döneminden itibaren İsrail-Arap ilişkilerinde bölgede kapsayıcı bir barıştan yana politika izleyen Suriye, Arap ülkelerinin birlik içerisinde hareket ettiğinde ancak kapsamlı bir barışın gerçekleşebileceğini savunmuştur. Fakat bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. 1977 tarihinde Enver Sedat'ın İsrail'i ziyaret ederek, işgal altındaki Kudüs'e gitmesi, Mısır-İsrail gizli görüşmelerinin 17 Eylül 1978 tarihinde ABD Başkanı Jimmy Carter'ın arabuluculuğunda Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında imzalanan Camp David Anlaşması, Arap dünyasında büyük tepkiye yol açmıştı. Bu anlaşmanın Suriye'yi yakından ilgilendiren diğer bir yanı, bu anlaşmada İsrail'in Sina'dan çekilmesini öngördüğü halde, ne işgal altındaki Golan'dan ve ne de Filistin'den söz edilmemesiydi. Hafız Esad, 20 Eylül tarihinde "Kararlılık ve Sertlik Cephesi"ne üye ülkeleri Şam'da toplayarak Mısır'a tepki gösteren oldukça sert bir bildiri yayınlattı. Hemen ardından, 5-6 Ekim tarihlerinde, Moskova'ya giderek Sovyet liderleri ile durum değerlendirmesinde bulunan Esad, görüşmeden sonra yayınlanan bildiride de Camp David anlaşmalarını reddettiğini duyurdu. 1990'larda ise Suriye'nin İsrail ile görüşme konusunda, daha önce ileri sürdüğü "Golan"dan ve "Güney Lübnan"dan çekilme ön koşullarında ısrar etmesine karşın, 1993'te FKÖ'nün ve daha sonra 1995'te Ürdün'ün de tek başına İsrail ile barışa yanaşma girişimleri de Suriye'nin 'birlik' düşüncesini olanaksız hale getirmekteydi.¹³⁶

2003 yılına gelindiğinde ABD'nin Irak işgali ve bunu izleyen süreçte ABD'nin Suriye'yi de hedef ülkeler listesine alması, uluslararası arenada Suriye'nin konumunu zayıflattığı gibi İsrail'in de Suriye'ye karşı rahat bir politika izleme zemin hazırlamıştır. Uzun yıllar Filistin ve Lübnan'daki direnişçi örgütlere destek sağlayan ve bunu da gizlemeyen Suriye ilk defa bu politikasının karşılığında doğrudan askeri harekâta maruz

¹³⁵ 'Сирия требует разрыва дипотношений между арабскими странами и Израилем', *Newsru Haber Ajansı*, 04.04.02, <http://www.newsru.com/world/04apr2002/siria.html>, (17.01.07)

¹³⁶ Şen, *OİB*, s.302.

kalmıştır. 4 Ekim 2003'te İslami Cihat grubunun üstlendiği Hayfa'daki patlamadan sonra İsrail, İslami Cihat grubunun Suriye'deki kampını bombalamıştır. Şam yakınında bulunan kampın bombalanması 1982 İsrail'in Lübnan çıkartmasından sonraki Suriye sınırları içerisindeki ilk askeri harekâtı idi. Suriye'nin ilk resmi tepkisi, BM Güvenlik konseyinin olağanüstü toplanması talebi olmuştur. İsrail'in Suriye'nin egemenliğine ve Toprak bütünlüğüne karşı askeri saldırısının ele alınması için Suriye'nin isteği üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi, katılımcıların çoğunluğunun hükümetleriyle danışma isteği gerekçesiyle bir sonuca varamamıştır. İsrail'in Suriye topraklarını bombalamasının ardından Ariel Sharon'la telefon konuşması yaptığını belirten Bush, İsrail'in kendini savunma hakkının olduğunu ve İsraililerin kendi ülkesinin güvenliği için hiç kimseden çekinmemesi gerektiğini ve her zaman İsrail'in arkasında olduğunu belirterek hem bölge ülkelerine hem bölgesel güçlere gözdağı vermiştir.¹³⁷ Bu gelişmeler karşısında güçlü bir destek bulamayan Esad yönetimi İsrail ile barış görüşmelerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmış ve koşulsuz görüşme teklifiyle atağa geçmiştir.¹³⁸

Artık Esad'ın söylemlerinde bölgede barışın İsrail'in tanınması için bir şart değil, İsrail'in tanınması mantıklı bir zorunluluk olmuştur. İsrail'in tanınmasının gündeme getirilmesini anlamsız gören Beşar, 'biz karşılıklı görüşmeden bahsediyoruz. Tanımadığın birisiyle barış görüşmeleri için masaya oturulmaz' demektedir. İsrail - 1991-1996 senelerinde olduğu gibi- daha avantajlı bir pozisyonda gözükmektedir. Ekim 2004'te BM'in Ortadoğu temsilcisi Terye Rod Larsen, Suriye Cumhurbaşkanı'nın İsrail ile barış için koşulsuz görüşmelere hazır olduklarını belirtti. İsrail yetkilileri ise bunun yeni bir şey olmadığını, Suriye'nin bu konuda samimi olmadığını, eğer samimi ise terör örgütlerinden desteğini çekmesi gerektiğini belirterek, barış için kendi tezlerini ortaya koymaktadır. İsrail yönetimi barıştan, kendi güvenlik kaygılarının gözetildiği "siyasi, ekonomik ve kültürel alanları içine alan çok yönlü bir işbirliği"nden yana tavır sergilemektedir. Aynı süreç soğuk savaş sonrası 1993 barış görüşmelerinde de gerçekleşmiştir.

¹³⁷ 'Американский президент считает, что Израиль имеет полное право на самооборону' (Amerika Cumhurbaşkanı İsrail'in kendini koruma hakkı olduğunu düşünüyor), *Newsru Haber Ajansı*, 06.10.03, <http://www.newsru.com/world/06oct2003/right.html>, (17.01.07)

¹³⁸ Yoel Markus, 'Просто сказать "да" Сирии' (Suriye'ye "evet" demek düşer), 19.12.06, <http://www.inosmi.ru/translation/231776.html>, (19.02.07)

1993 Ağustosunda dönemin ABD Dışişleri Bakanı Warren Cristopher'ın gezisi sırasında ulaşıldığı söylenen ve İsrail tarafı ile ABD yönetimini oldukça memnun eden 'İsrail'in güvenliğini tehlikeye atmayacak bir barış konusundaki "ortak anlayış" öncelikle iki taraf arasında kalıcı bir ateşkes sağlamakla kalmıyor aynı zamanda Suriye ve İsrail arasında yapılacak barışın güvenlik esaslarını da belirliyordu. Buna göre Suriye, İsrail'in kuzey bölgelerini tehdit eden Hizbullah saldırılarının durması konusunda nüfuzunu kullanacak, İsrail de, buna karşılık olarak Lübnan köylerini bombalamayı durduracaktı. Amerikan yönetimi ise Lübnan köylerinin imarı konusunda çaba harcayacaktı. Doğu bloğunun dağılımıyla güçlü bir müttefikini kaybeden ve Batı yanlısı bir çizgi çizen Esad'ın bu durumunu kullanmak isteyen İsrail yine barış görüşmelerini kendi isteği doğrultusunda sonuçlandıramamıştı. Çünkü Suriye'nin hiçbir zaman vazgeçmeyeceği ve BM tarafından da haklı bulunduğu bir konu vardı. O da İsrail işgalindeki Golan tepelerinin Suriye'ye geri iadesiydi. Golan tepeleri, Haziran 1974 tarihinde Amerikan Başkanı Richard Nixon'ın Şam'a gerçekleştireceği ziyaret öncesinde yaptığı bir açıklamada İsrail ile müzakerelere hazır olduğunu belirterek, "İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesini ve Filistin halkının haklarının korunmasını öngören 242 ve 338 sayılı BM kararlarını temel alan bir barışı benimsediğini" vurgulamasıyla gündeme gelen Esad yönetimi tarihindeki İsrail ile ilk barış görüşme eğiliminden beri her zaman barışın ön koşulu olmuştur.¹³⁹

Hafız Esad, 1994'te gerçekleşen Esad-Clinton Zirvesi ardından yaptığı açıklamada, iki tarafın (ABD ve Suriye) bölgeye "BM'nin 242 ve 338 sayılı kararları" ve "toprak karşılığı barış" ilkeleri çerçevesinde barışın getirilmesi konusunda aynı fikirde olduklarını belirtiyordu. İsrail'le normal ilişki kurmalarının bir tek koşulu olduğunu tekrarlayan Esad, barışın ancak İsrail'in 1967 savaşında elde ettiği Suriye

¹³⁹ İngiltere'nin 16 Kasım 1967 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu ve Konsey tarafından kabul edilen 242 sayılı kararı tanımamıştı. Hafız Esad, iktidarı ele geçirdiğinde kendisinden önceki Cedit hükümetinin sert tutumunun aksine pragmatist politikalar uygulayarak dış ilişkilerini dengeli götürmenin hesaplarını yaparken, en ciddi politika değişikliğini 242 sayılı BM kararını kabul ederek gerçekleştirdi. Her ne kadar karar, görüşmelere temel olarak kabul ediliyorsa da, İsrail'in meşru olarak tanınmasının "işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesine bağlı olduğu"nu bildiren yeni Şam yönetimi, kapsamlı ve adil (Es-Selamü'l-Adil ve 'ş-Şamil) bir barış için İsrail'in bu işgal politikasının sona erdirilmesi gerektiğini söylüyordu. Mısır ve Suriye yönetimlerinin, hem Sina'yı hem de Golan'ı geri almak amacıyla başlattıkları Ekim 1973 savaşı da tam bir fiyaskoya dönüşmüştü. Savaşın çıkmasının ardından toplanan BM Güvenlik Konseyi 22 Ekim 1973 tarihinde taraflar arasında güveni yeniden sağlamayı amaçlayan - Amerikan ve Rus ortak gözetiminde kabul edilen- 338 sayılı kararlar tarafların 12 saat içinde ateşi kesmeleri ve bölgede devamlı bir barış için -242 sayılı karar çerçevesinde- müzakerelere yeniden başlanması isteniyordu. Bkz: Ritchie Owendale, **The Origin of the Arab-Israel Wars**, 3. baskı, London: Longman, 1999, ss.210-212, 220-222.

topraklarından ve 1982 yılında işgal ettiği Güney Lübnan'dan çekilmesine bağlı olduğunu kaydetti. Esad'ın zirve konusundaki açıklamaları ve “Dünyada herhangi bir ülkenin kendi güvenliği konusundaki endişeleri başka bir ülke toprağını işgaline gerekçe olamaz.” şeklindeki sözleri, Clinton karşısında Golan şartı konusunda hiç geri adım atmadığını gösteriyordu.¹⁴⁰ Bütün bu gelişmeler karşısında kendi tezini ileri sürmekteki kararlılığını gösteren Esad'ın en önemli destekçisi Mısır yönetimi oldu. Hüsnü Mübarek Aralık 1994'te yaptığı Şam ziyaretinde, Suriye tezine verdiği desteği açıkça dile getirdi. Esad'a bir diğer destek, geleneksel müttefiki Rusya'dan geldi. Suriye yanlısı politikalarla barış sürecinde söz sahibi olmaya çalışan Rusya, uluslararası arenada Şam'ın tezlerine en çok destek veren önemli bir ortak olarak varlığını sürdürüyordu. Moskova'nın yanı sıra, AB ülkeleri Dışişleri Bakanları, 28 Kasım 1994 tarihinde aldıkları bir kararla, Suriye'ye uygulanan silah ambargosunu kaldırma ve Şam ile ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirme yönünde isteklerini ortaya koydular. Böylece İsrail-ABD dayanışmasına karşı Esad'a güçlü bir destek sağlandı. 26 Mart 2000'de de Esad-Clinton zirvesinde yine aynı gerekçelerle barış görüşmeleri konusunda sonuç elde edilememiştir.¹⁴¹

Beşar da, babası gibi kendini yalnız hissettiği bir dönemde bile koşulsuz barış görüşmelerine olumlu bakarken, koşulsuz barışa kesinlikle karşıdır. Beşar, 2005 Moskova gezisinde, İsrail ile barış görüşmelerine koşulsuz olarak hazır olduklarını, bu güne kadar üzerinde anlaşılan konular üzerinde durmaya gerek olmadığını, bırakılan yerden devam etmek gerektiğini, 1991 Madrid konferansında belirtilen “toprak karşısında barış” temelinde yürütülmesi gerektiğini, fakat İsrail'in sıfırdan başlama niyetinde olduğunu belirterek bu konudaki kararlılığını ortaya koymuştur.¹⁴² Rusya devlet başkanı Putin de Suriye'ye destek vermiş BM'in 242 ve 338 sayılı kararları temelinde barışın doğru olduğunu vurgulamıştır. Bir anlamda Suriye'nin bu konuda da Rusya'nın desteğini arkasına alması önemli idi. Aslında bu kararlar temelindeki barış düşüncesi genel uluslararası kamuoyu tarafından da kabul görmekteydi. AB ülkeleri de bu görüşü desteklemektedir. Hariri suikastından sonra Fransa'nın da Suriye'ye karşı

¹⁴⁰ Dağ, **Suriye**, s.82.

¹⁴¹ Ahron Bregman, **A History of Israel**, 1. baskı, London: Palgrave Macmillan, 2003, ss.266-267.

¹⁴² ‘Сирия стремится возобновить переговоры с Израилем без предварительных условий’ (Suriye, İsrail ile ön koşul olmadan barış görüşmelerine başlama çabasında), *Newsru Haber Ajansı*, 25.01.05, <http://www.newsru.com/world/25jan2005/syria.html>, (17.01.07)

cephe almasıyla AB gündemine pek fazla gelmeyen bu görüş, Solana'nın AB'nin Suriye'nin barış kampanyası çerçevesinde Golan tepelerini geri alma çabalarını desteklediğini belirtmesiyle yinelenmiştir.¹⁴³

İsrail'in 2003'te ve 2006'da Suriye topraklarına saldırı düzenlemesi, İsrail'in Suriye'ye karşı askeri operasyon düzenleyeceği kuşkusunu yoğunlaştırdı. Esad İslam İşçi Cephesi delegeleriyle görüşmesinde, bölgede yeni savaş olasılığının yüksek olduğunu, İsrail'in barış karşıtı arayışlarını sürdürdükçe bölge savaş olasılığının daha da yükseleceğini ifade ederek, böyle bir durumda Suriye halkının karşılık göstereceğini ve boyun eğmeyeceğini belirtti.¹⁴⁴ ABD desteğini arkasına alan İsrail'in saldırılarını hep olası gören Suriye, barış konusunda ciddi olduğunu defalarca dile getirdi. Beşar Esad bir İtalyan gazetesine verdiği demeçte, 2003'ten beri devam eden İsrail'le koşulsuz görüşme teklifinde çok ciddi olduklarını, bu konuda Olmert karar veremeyecek durumda ise, onun adına ABD'nin bunu yapabileceğini dile getirerek aynı zamanda Suriye'nin ABD ile olan ilişkilerinde de değişikliğe gidebileceği sinyallerini verdi.¹⁴⁵

Suriye'nin Golan tepelerini barış için koşul olarak ileri sürmesi bu konuda İsrail ile gizli görüşmelerin önünü de kesmektedir. Eskiden de karşı olduğu fakat zaman zaman gizli görüşmelerin gerçekleştirildiği ileri sürülmesine rağmen gizli görüşmelere sıcak bakmamaktadır. Ulusal bir dava olan Golan tepeleri, Suriye'nin herhangi bir gizli görüşmeye yer verilmeyecek kadar önemli bir konudur. Suriyeli kaçkınlar kurultayında konuşan Esad, Suriye'nin İsrail ile gizli görüşmelere başvurmayacağını, barış sürecinin sadece hükümetin imzalarıyla gerçekleşmeyeceğini, aynı zamanda halkın da bunu onaylaması gerektiğini ve Suriye'nin anlaşmalar çerçevesinde uluslararası ortamda ve 'toprak karşılığında barış' temelinde açık bir barışa hazır olduğunu açıklaması, zaten Golan'ın 'verilmesinde' birçok spekülasyonlara konu olan

¹⁴³ EU urges Syria's help on Iraq and Lebanon, *Reuters*, Şam, 15.03.07.

¹⁴⁴ 'Президент Сирии не исключает новой войны на Ближнем Востоке' (Suriye Cumhurbaşkanı Ortadoğu'da yeni savaşın olmayacağını dışlamıyor), *Newsru Haber Ajansı*, 21.09.06, <http://www.newsru.com/world/21sep2006/syria.html>, (17.01.07)

¹⁴⁵ Yoel Markus, 'Просто сказать "да" Сирии' (Suriye'ye "evet" demek düşer), 19.12.06, <http://www.inosmi.ru/translation/231776.html>, (19.02.07)

Esad yönetiminin, Golan konusunda halkın beklentisinin farkında olduğunu göstermektedir.¹⁴⁶

I.2.2.2. Lübnan Sorunu

Suriye-İsrail ilişkilerinde Lübnan sorunu çok boyutlu konuma sahiptir. Baba Esad döneminde, özellikle Güney Lübnan, İsrail ile barış için ön-koşul olarak ileri sürülmüştür ve bu konuda Lübnan hükümetinden de destek görmüştür. FKÖ'den sonra Ürdün'ün de tek başına İsrail ile barışa yanaşmasının ardından, 1993 yılı Ekim ayının sonlarına doğru dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, Lübnan Başbakanı Refik Hariri ile yaptığı görüşmede, İsrail'in Lübnan'a ait Cizeyn bölgesinden tek yanlı çekilmesini öngören "Önce Cizeyn" projesini kabul etmeyen Lübnan yönetimi, kısmen Suriye'nin baskılarından kısmen de, tek başına İsrail karşısına çıkma konusunda kendine güvenemediğinden "Barış sürecinde Suriye ve Lübnan'ın ortak hareket edeceklerini" açık bir dille ifade etti. İsrail'in Lübnan'dan geri çekilmesinden sonra bu şart önemini kaybetti. Lübnan'ın asıl Suriye için önemi yüz yüze gelemediği ve olası savaşın kendi topraklarını tehlikeye atacağından kuşkulandığı İsrail'e Lübnan topraklarında mücadele etmesi idi. Biri 1967'de, diğeri 1973'de olmak üzere İsrail ile iki büyük savaş ve 1975 yılından sonra Lübnan topraklarında sayısız küçük ve orta boyutlu savaş meydana gelmiştir.¹⁴⁷ Yaklaşık 20 bin askerinin Lübnan'da bulunması Suriye için bu konuda büyük bir avantaj olduğu gibi İsrail'i rahatsız eden ve Suriye'ye karşı güvensizliğini üst düzeyde hissetmesine neden olan unsurlardan biri idi. 2005 Hariri suikastından sonra askerlerini geri çekinceye kadar Lübnan'daki Suriye ordusu, İsrail ve ABD'nin Suriye'ye karşı baskı unsurlarının başında gelmekteydi. İsrail'in sert bir şekilde karşı çıkmasına neden olan ve Suriye'nin Lübnan'da askerlerini bulundurmasıyla da yakından ilişkili olan Hizbullah başta olmak üzere İsrail karşıtı örgütlerin Suriye tarafından kontrol edilmesi ve desteklenmesi Lübnan sorununun diğeri bir önemli boyutudur.

Şiilerin temsil ettiği Hizbullah, İsrail 1982 yılında Güney Lübnan'ı işgal ettikten sonra İran tarafından kurdurulmuştur. Örgüt halen İran'dan mali ve askerî

¹⁴⁶ 'Сирия отказалась от секретных переговоров о мире с Израилем' (Suriye İsrail İle Gizli Görüşmeleri Reddetti), *Newsru Haber Ajansı*, 19.09.04, <http://www.newsru.com/world/09oct2004/asad.html>, (22.02.07)

¹⁴⁷ Bregman, *History*, ss.196-204.

yardım almaktadır. Karar alma konseyinde iki İranlı bulunmaktadır. Hizbullah'ın İran'la yakınlığı çıkar birlikteliğinden öte ideolojiktir. Örgütün ideolojisi İran'ın teokratik sistemine dayanmaktadır. İran da örgüte desteğini gizlememekte ve "meşru direniş örgütü" olarak tanımlamaktadır. Esad döneminde Esad tarafından kullanıldığı iddia edilen bu örgüt, günümüzde Beşar tarafından da desteklenmekle beraber, eskisi gibi Esad'ın kontrolü altında değildir. Suriye'nin bu ilişki içindeki konumu, İran ve Hizbullah arasında köprü vazifesi görmektedir. Suriye, Tahran ve Hizbullah'ı birleştiren stratejik halkadır. İran'ın yaptığı tüm yardımlar Suriye üzerinden gerçekleşmektedir. Tahran ve Şam, Hizbullah'ın karar alma süreçlerinde etkili iki devlettir.¹⁴⁸

Rusya'nın Suriye ve İran'a silah satımı, özellikle İsrail ile ABD'nin Rus silahlarının İran ve Suriye aracılığıyla Lübnan'daki Hizbullah başta olmak üzere direnişçi gruplara geçtiği gerekçesiyle tepkilerine yol açmaktadır. Suriye'nin Lübnan'dan askerini çekmesiyle etkin rolünün zayıflamasına karşın hala etkili olabilmektedir. Suriye'nin Hizbullah aracılığıyla İsrail'e tehlike yaratacak girişimlerde bulunma olasılığı vardır. Bu tehlikenin önüne geçebilmek için 2006'daki İsrail'in Lübnan'a saldırısının ardından Lübnan'a yerleşen BM uluslararası barış gücü, Lübnan'ı silahlı örgütlerden arındırma hareketini başlatmıştır. Buna sıcak bakmayan Esad'a göre BM uluslararası barış gücünün Lübnan'a yerleştirilmesi -Bosna'da olduğu gibi- yerini NATO'ya bırakacaktır.¹⁴⁹ ABD'ni ve İsrail'i kuşkulandıran diğer bir konu Suriye'nin Filistin direnişçi örgütleriyle ilişkisidir.

Beşar'ın Filistin direnişçi örgütlere desteği babasının izlediği politikaya benzemektedir. Hafız Esad bölgesel konumunu güçlendirmek amacıyla radikal Filistinli grupları desteklemeye iktidara geldiği tarihlerde başlamıştır. Suriye'nin bu yolla ulaşmak istediği bazı amaçları vardı: 1) İsrail'le yürütülen barış görüşmelerinde Filistin kartını oynamak. 2) İsrail'e karşı yürütülen mücadelede Arap Dünyası'nın liderliğine ulaşmak. 3) Dünya kamuoyunda İsrail'e karşı uygulanacak baskıyı artırmak. 4) İsrail üzerinde gerilla savaşı yoluyla askeri baskıyı artırmak. Bu amaçlar doğrultusunda

¹⁴⁸ Oytun ORHAN, 'İsrail-Lübnan "Savaşı": Taraflar, Çıkarlar, Stratejiler', ASAM, 26 Temmuz 2006, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1055&kat1=33&kat2>, (01.03.07)

¹⁴⁹ 'Президент Сирии не исключает новой войны на Ближнем Востоке' (Suriye Cumhurbaşkanı Ortadoğu'da yeni savaşın olmayacağını dışlamıyor), *Newsru Haber Ajansı*, 21.09.06, <http://www.newsru.com/world/21sep2006/syria.html>, (17.01.07)

Suriye bazı radikal Filistinli grupları desteklemiş, kontrol etmiş ve silahlandırmıştır.¹⁵⁰ Suriye’de halen yedi adet silahlı örgütün bürosu bulunmaktadır. Suriye terör örgütleri üzerinde sahip olduğu etki dolayısıyla bölgede istikrar üzerinde etkin bir ülkedir. Özellikle Hamas ve İslami Cihat örgütleriyle yakın bağlantı içindedir. Önceleri Hamas militanlarına finansman sağlayan Suudi Arabistan daha sonra ABD ile yapılan görüşmeler sonrası Hamas’ın özellikle intihar komandolarını kullanarak yapılan saldırılarını durdurmasını istemesine karşın, Şarm el-Şeyh’te yapılan zirvede konuşan Esad, Hamas ve İslami Cihat gruplarına daha aktif hareket etmelerini ve intihar komandolarını kullanmasını talep etmiştir. İslami Cihat bunu hemen kabul ederken, Suriye bu örgütlere maddi destek sağlayacağı sözünü vermiştir. Suriye’nin bu girişimlerinin nedeni olarak, Suriye’nin İsrail ile karşı karşıya savaşmaktan kaçınması, diğer taraftan da İsrail’e karşı sert politika izleyerek yönünü İran ile koordine etmek istediği yorumu yapılmıştır.¹⁵¹

4 Ekim 2003’te Filistinli kadın intihar komandosunun patlayıcılarla intiharı sonucu Hayfa’daki Maksim restoranında meydana gelen olayda 19 kişinin ölmüş, bu olayın ertesi günü İsrail hava kuvvetlerine bağlı savaş uçakları İslami Cihat grubunun Suriye’deki kampını bombalamıştır. Şam yakınında bulunan kampın bombalanmasında olayın büyümemesi için karşı atağa geçemediklerini belirten Faruk Şaraa’ya karşın İsrail hükümeti bunun son olmadığını, Suriye teröristlere destek verdiği sürece yine saldırı olasılığının saklı bulunduğunu belirtmiştir.¹⁵²

Rusya da Suriye’nin Lübnan ve Filistin’deki direnişçi gruplara silah temin ettiğinin farkındadır. İsrail’in Rusya’ya Suriye’ye sattığı ‘Strelets’ roketlerinin Hizbullah ve diğer örgütlerin eline geçtiği iddiasına karşılık olarak roketlerinin tekerlekli araçlara ayarlı olarak yapıldığını dolayısıyla bu tür roketleri Hizbullah’ın eline geçmesinin söz konusu olmayacağını belirterek, Hizbullah’a silah teminini silahların teknik özellikleri açısından değerlendirmiştir. Bu yaklaşımdan tekerlekli

¹⁵⁰ Owendale, **OAIW**, ss.128-129.

¹⁵¹ ‘Сирия требует от "Хамас" новых терактов’ (Suriye Hamas’tan yeni saldırılar düzenlemesini talep etti), *Nesru Haber Ajansı*, 20.05.02, <http://www.newsru.com/world/20may2002/siriya.html>, (08.02.07)

¹⁵² ‘Израильские военные атаковали тренировочную базу "Исламского джихада" в Сирии’ (İsrail askeri Suriye’deki İslami Cihat kampını bombaladı), *Newsru Haber Ajansı*, 05.10.03, <http://www.newsru.com/world/05oct2003/syria.html>, (17.01.07)

araçlara ayarlı olmayan veya hafif silahların Hizbullah'a aktarılabileceği akla gelmektedir.

I.2.3. Suriye-AB İlişkileri

I.2.3.1. Ekonomik Kalkınma Projeleri: Batıya Yanaşma Çabaları

Ekonomi ve dış ticarete Batı yanlısı bürokratları yanında toplamaya başlayan Beşar, Batı ülkeleriyle daha aktif bir şekilde iletişim kuruyordu. Baba Esad'ın sıkça başvurduğu ekonomik açıkları dış yardımlarla kapatma politikası mevcut durumu kurtarmakla beraber, kalıcı bir çözüm olmaması bir yana ülkenin ekonomik altyapısının oluşmasını engelleme, yatırım ve girişimci ruhunu öldüren bir tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Bu tehlike özellikle Doğu Bloğunun çökmesiyle kendini iyice hissettirmiştir. Bunun farkında olan Hafız Esad aynı zamanda ekonomik reformlar gerçekleştirme yolunda sınırlı da olsa adımlar atmıştır. Beşar'ın yönetimdeki ilk girişimleri, onun hem bu tarihi serüvenin getirdiklerinin farkında olarak hem Batıda eğitim görmüş birisi olarak özellikle ekonomide altyapısal reformlara gitmenin kaçınılmazlığı ve bu reformların da Batı ülkeleriyle ancak mümkün olacağı düşüncesinde olduğunu göstermiştir.

Suriye'de ekonomide liberalleşme Beşar'la başlamamakla beraber, önceki girişimlere göre daha ileri düzeyde olduğunu belirtmekte yarar vardır. Oysa Suriye'de ekonomik reformlar Hafız Esad döneminde kendisinin kontrollü olarak başlattığı bir sürecin devamı niteliğindedir. Devletin uzun yıllar sosyalist ekonomik politikalar uyguladığı Suriye'de 1990'lı yıllardan günümüze serbest piyasa ekonomisine geçiş konusunda önemli adımlar atılmıştır. Ekonomik sürecin kötü seyretmesi ve kendisine ideolojik önderlik yapan sosyalist ekonomilerin yerini liberal ekonomi programlarına bırakması Esad yönetimini liberal uygulamaları benimsemeye itmiştir. Yönetici elitin öncelikli amacı, yabancı sermayeyi ülke içine çekmek ve yerli özel sektörü teşvik etmektir. Bu çerçevede 1991 yılında çıkarılan 10 numaralı yeni yatırım yasası ülke içindeki yatırımların artması ve döviz girdisi konusunda nispi faydalar sağladı. 1991-93 arası dönemde planlanan 374 projeden 263'üne fiilen başlanırken, bunların %76'sı AB

ülkeleri temelinde oluşan yabancı kaynaklardan finanse edildi.¹⁵³ Suriye'nin ekonomideki reform projelerine AB ülkelerinin finansman sağlama yüzdesi Beşar yönetiminin ilk dönemlerinde daha da yükselerek devam etti. 1995'te kurulan ancak Barselona deklarasyonu çerçevesinde resmi olarak 2000 de imzalanan MEDA'ya kuruluş tarihinden beri üye olan¹⁵⁴ Suriye, AB ile birçok proje üzerinde anlaşmaya varmıştır.¹⁵⁵ Beşar'ın AB ülkelere ilk ziyareti 2001'de İspanya gezisi idi. Üç günlük Madrid gezisinde Beşar ekonomi başta olmak üzere, bölgesel meseleleri de gündeme getirdi ve bölgedeki barışın sağlanmasında AB'nin büyük katkısı olacağını umduğunu belirtti. Suriye başta olmak üzere bütün Arap Ülkeleri AB'nin bölgesel sorunlarda aktif bir şekilde yer alması gerektiği ve bunun ABD destekli İsrail politikalarını sınırlandıracağı görüşünde olduğunu vurguladı.¹⁵⁶

¹⁵³ Dağ, **Suriye**, s.83.

¹⁵⁴ 'Financial assistance programs of the EU', AB resmi sitesi, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/syria/intro/index.htm, (27.02.07)

¹⁵⁵ (1) 2002-2007'yi kapsayan 3,11 milyon avro tutarında Şam ve Palmir'de iki tarihi yerleşim birimi için turizmi geliştirme projesi. (2) Avrupa-Arap Maşrik Gaz Pazarı (Euro-Arab Mashreq Gas Market, EAMGM): Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan ve AB ile koordineli olan ortak gaz pazarını oluşturmak. Neft ve doğal kaynaklar bakanlığı, 2006-2008, 6 milyon Euro. (3) EIB (European Investment Bank)'ın Suriye faaliyetleri: EIB'nin 2000-2006 kredileri:

Proje	İmza	Konu	Milyon/ Euro
Elektir enerji akımı	16.06.1980	Elektir akımını güçlendirmek	75
Elektir enerji dağıtımı	05.02.01	Modernizasyon	115
Sağlık	15.06.02	Bölgelere Hastane Kurmak	100
Tartus sahili	05.02.02	Modernizasyon	50
Vakıflara destek	10.09.03	Orta ve küçük şirketleri ortak finanse etmek için	40
Deyr-Ali elektir İstasyonu	01.11.04	Doğal Gazlı İstasyonun Kurulması	200
Deyr-Ali elektir İstasyonu	16.12.05	Doğal Gazlı İstasyonun Kurulması	200
Köylere telekomünikasyon	16.12.05	Köy bölgelerine telefon bağlantılarının çoğaltılması	100
Şam'da su sağlanması ve temizlenmesi	31.05.06	Kanalizasyon ve su gereksinimini karşılama	45
		Toplam	925

(4) Higher Institute of Business Administration(HIBA): Yüksek Eğitim Bakanlığı, Şam, 2001-2007, 14 milyon Eur.

(5) Health Sector Modernization Program(HSMP): Sağlık Bakanlığı, Şam, Daraa, Lattakiya, 2004-2009, 30 milyon Eur. (6) Suriye'deki Filistinli Kaçkınları geliştirme ve iş bulma: BM Filistinlilere yardım amaçlı Ortadoğu kürsüsü, Şam, Halep 2006-2010, 2,5 milyon Eur. (7) Institutional and Sector Modernisation Facility(ISMF), kurum ve sektörler için kolaylıkların modernizasyonu: 2003-2008, 22,5 milyon Eur. (8) Municipal Administration Modernization(MAM): 2005-2008, 20,5 milyon Eur. (9) MED-ENEC Energy Efficiency in the Construction Sector: 2006-2008, 4 milyon Eur. (10) Power Sector Action Plan (PSAP) Enerji Sektörü Eylem Planı, 2001-2006, 11 milyon Eur. (11) Trans-European Mobility Scheme for University Studies(TEMPUS), 2003-2006, 9,5 milyon Eur. Bkz: 'EU Projects in Syria', AB Suriye temsilciliği resmi sitesi, http://www.delsyr.cec.eu.int/en/eu_and_syria/euro_projects.htm, (27.02.07)

¹⁵⁶ 'Syria seeks European support', *BBS News*, 02.05.01, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1309014.stm, (17.02.07)

Beşar bir taraftan siyasal istikrarla reformlar arasında denge kurmaya çalışırken diğer taraftan uygulamaya koyduğu dışa açılma politikasıyla Suriye ekonomik sisteminde önemli değişiklikleri gerçekleştirmeyi başardı. 2000 Temmuz ayından itibaren ekonomik reform programı ve ticari liberalizasyon politikası uygulamaya konuldu. Ekonomik reformlar özellikle -1961’de Suriye-Mısır Birliğinde ulusallaşan daha sonra 1964’te ulusallaştırılmaktan vazgeçilen, fakat yine devletin kontrolü altında kalan¹⁵⁷- bankacılık sisteminin kurulması, yeni kur politikaları, menkul kıymetler borsası kurulması ve ülkeye yabancı sermaye girişini hızlandırarak ülke ekonomisini daha verimli hale getirmeyi amaçlıyordu. Reform programına paralel olarak, Suriye ilk kez 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üyelik için başvuruda bulundu, ancak ABD’nin muhalefeti nedeniyle örgüte üyeliği kabul edilmezken, Suriye hükümetinin beş yıllık süre içinde gerçekleştirmeyi planladığı “Ekonomik Reform Programında” kâr oranlarının serbestleşmesi, fon transferinin serbestleşmesi, döviz kurlarının birliği, Merkez Bankasının bağımsızlığı, gelir vergilerinin revizyonu, ticaret hukukunun revizyonu, gümrük tarifelerinin modifikasyonu gibi finansal reformlar yer aldı.¹⁵⁸

Suriye’nin ekonomik reformlarına bakıldığında, reform projeleri temelde AB direktiflerine uygunluk sağlama girişimini göz önüne sermektedir. Avrupa-Akdeniz Ülkeleri Ortaklığı’nın başarı için öngördüğü temel şartları, Suriye’nin reform sürecinde öne çıkardığı konularla uyumaktadır. Bunlar: 1. Makroekonomik istikrar, yani ithalattaki engelleri kaldırarak dövizdeki reel devalüasyonla mücadele etmek, yabancı yatırımcıları çekmek için güven sağlamak, düşük ve istikrarlı enflasyon, ticaretin açıklığı. 2. Alım-satım vergilerinin aşağıya çekilmesi. 3. Dış borcun mümkün olduğu kadar en aza indirilmesi olup, yabancı yatırımcıların güvenini kazanmak ve vergi konusunda zamlara gidilmeyeceği inancını vermek açısından önemlidir. 4. Ticarete açıklık (tarafsızlık) ve serbest ekonomik bölgeye geçtikten sonra yapısal reform gerekliliği. 5. Ticaretin liberalleşmesi sonucu elde edilen kaynakların etkin bir şekilde yeniden dağıtımını sağlamak için serbest düzenleyici sistem. 6. Zararın geçişini

¹⁵⁷ David Cobham, **Financial systems for developing countries, with particular reference to Egypt, Iraq, Jordan, Lebanon and Syria**, Scotland: Department of Economics, 1994, s.17.

¹⁵⁸ Sathna Shanker, ‘Syria’s Reforms-An Overview’, 21.11.04, <http://faculty-staff.ou.edu/L/Joshua.M.Landis-1/syriablog/2004/11/syrias-reforms-overview-by-sathna.htm>, (26.02.07)

minimize etmek ve savunmasız grupları korumak için kapsamlı sosyal güvenlik ağının oluşturulması.¹⁵⁹

Diğer yandan AB sadece reform ve gelişme programlarını desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda Şam yönetimi için en önemli ekonomik ortaklarının başında gelmektedir. 1992 yılından bu yana Esad ailesinin uyguladığı yeni ekonomi politikaları, Suriye ile Batılı ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli değişiklikler getirdi. Doğu Avrupa'nın çöküşü, Suriye ihracat mallarının pazarının da Batı Avrupa'ya kaymasına yol açtı. 1990'da Doğu Bloğu ülkelerine olan 1,84 milyar dolarlık ihracat iki yıl gibi kısa bir sürede 658 milyon dolara düşerken, karşılıklı ticaret hacminin oranı %34'den %5,6'ya kadar indi. Buna karşın Batı Avrupa ülkeleriyle olan ticaret hacmi %43'ten, %64,2'ye çıktı.¹⁶⁰ İtalya, Almanya ve Fransa, Suriye'nin dış ticaret ortaklarının başında gelirken Rusya ilk on arasına bile girememektedir.¹⁶¹ 2002'de Suriye-Rusya ticari hacmi 182,7 milyon dolar, Suriye-ABD arasında ticaret hacmi 300 milyon dolar iken, Suriye-Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 7,2 milyar doları bulmuştur.¹⁶² Fakat 2003'ten sonra AB'nin -İngiltere cephesinde daha çok hissedildiği üzere- Suriye ile ilişkileri soğumaya başlamıştır. Daha sonraki Hariri suikastı nedeniyle Fransa'nın açıkça muhalefeti ve Suriye'ye ekonomik destek konusunda yardımların durdurulması konusundaki baskısı Suriye'yi AB'nin güvenilir ve çok etkin bir ekonomik ortak olma konusunda kuşkulandırmaktadır. Suriye, AB arasında Ekim 2004'te ekonomik ve ticari işbirliği ortaklığı konusunda anlaşmaya varılmasına rağmen günümüze kadar bu anlaşma işlerlik kazanamamıştır.¹⁶³ 'Olağanüstü karmaşıklıkta bir politik yapıda olan, dış ilişkilerde çok yüzlü bir 'değişken geometri' oyuncusu'¹⁶⁴ olan AB'ne duyulan bu güvensizlik Suriye'nin yüzünü ister istemez Rusya'ya çevirmesine neden olmuştur. Günümüzde de AB ülkelerinin Suriye ekonomisinde en etkin konumda

¹⁵⁹ Saleh M. Nsouli, 'The Euro-Mediterranean Partnership Ten Years On: Reassessing Readiness and Prospects', *IMF resmi sitesi*, 23.06.06, <http://www.imf.org/external/np/speeches/2006/062306.htm>, (06.03.07)

¹⁶⁰ Qadhaya Dowaliyah, 'Political Weekly Report', *IPS (The Institute of Policy Studies)*, İslamabad: 17 Temmuz 1995, sayı 289, s.16.

¹⁶¹ A. V. Arhipov, 'Сирия: Факторы Политико-Экономических Изменений' (Suriye: politik-Ekonomik Değişim Faktörleri), *Ближний Восток и Современность*, M.P. Agunova (red.), Moskova: RAN, 16. Baskı, 2002, s.14.

¹⁶² 'Сирия-США: по разные стороны 'оси зла'', *Newsru Haber Ajansı*, 12.09.06, <http://www.newsru.com/background/12sep2006/oszla.html>, (06.03.07)

¹⁶³ Bkz: Saleh M. Nsouli, 'The Euro-Mediterranean Partnership Ten Years On: Reassessing Readiness and Prospects', *IMF resmi sitesi*, 23.06.06, <http://www.imf.org/external/np/speeches/2006/062306.htm>, (06.03.07)

¹⁶⁴ Vassilis K. Fouskas, *Balkanlar Ortadoğu Kafkasya: Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları*[BOKS], Ali Çakıroğlu (çev.) İstanbul: Aykırı Yayınları, 2004, s.158.

olmasının yanında ilk senelerde sıradan ekonomik ilişkilerin ötesinde gelişme kaydetmeyen Rusya ile ilişkilerin daha ileri düzeye getirilmeye çalışıldığı görülmüştür.

I.2.3.2. Suriye-Lübnan İlişkisi

Suriye-AB ülkeleri ilişkilerinin Lübnan boyutu, özellikle Fransa göz önünde bulundurularak ele alındığında, Lübnan'da yaşayan Hıristiyanlar temelinde önem arz etmektedir. Fransa için Lübnan'ın özel bir konumu olduğu hem bölgede hem de uluslararası arenada iyi bilinmektedir. Ülkenin dağlık bölgelerinde yaşayan Hıristiyanlar, daha Osmanlı Devleti zamanında bile Fransa'nın himayesi altında idi. Lübnan'ın kendi içinde var olan Suriye karşıtlığının toplumsal temelini ülkede genel olarak ekonomik yapıya hâkim olan Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Özellikle dış güçlerin Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi konusundaki baskıları bu grupların ülke içindeki muhalefetinin artmasına neden olmuş ve bu grupları daha etkin mücadele konusunda cesaretlendirmiştir.¹⁶⁵

Hariri suikastıyla gelişen Lübnan'daki olaylara kadar, Suriye askerinin Lübnan'dan çekilmesi konusu daha çok İsrail ile ABD'nin önemseydiği konular idi. Hariri suikastı ile Fransa sadece bölgedeki çıkarları açısından değil aynı zamanda prestijinin zedelenmesi açısından da büyük darbe yedi. Dolayısıyla ABD ile birçok konuda uyuşamayan Fransa, daha önceleri Suriye'ye önemli miktarda maddi destek sağlayan ülke olmasına rağmen, bu defa Amerika'yla birlikte hareket etti.¹⁶⁶

Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac Suriye'ye yönelik kendi yaklaşımını – bu ülkeyle görüşme veya anlaşma yapılamayacağını belirterek- bildirdi ve Suriye ile ilişkilerini kesti. Avrupa devlet adamlarıyla görüşmesinde, Suriye'nin Çin'den daha kötü, tehlikeli totaliter katiller ülkesi olduğunu, düşünmeden siyasi cinayetleri gerçekleştirebileceğini, onlarla herhangi bir şekilde görüşmelerin yapılmaması gerektiğini belirten Chirac, aynı zamanda Lübnan'daki siyasi gerginliklerden de Suriye'yi sorumlu tuttu. Esad'ın Lübnan'da iç savaş başlatmak için Fuad Sinyora hükümetini devirmeye çalıştığını, bu yolla da Hariri suikastının gerektiği gibi

¹⁶⁵ Ziad K. Abdelnour, 'The Syria Accountability Act and Lebanon', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 4, no. 10, Ekim 2002, http://www.meib.org/articles/0210_13.htm, (02.03.07)

¹⁶⁶ Yevgeniy Satanovskiy, 'Ближний Восток на пороге большой войны' (Yakın Doğu Savaşın Eşiğinde), *Novosti Haber Ajanstı*, 15.03.05, <http://www.rian.ru/analytics/20050315/39522353.html>, (19.02.07)

araştırılmasını durdurmaya umduğunu ifade etti. Ayrıca Suriye'ye askeri güç potansiyelini büyütmeden sakınılması gerektiğini vurgulayan Chirac, Suriye'yle ilişkileri konusunda taviz vermediği için de İsrail'i övdü.¹⁶⁷ 1998'de ABD-İsrail dayanışmasına karşı Suriye ile işbirliği anlaşması imzalayan ve AB'nin en etkin üyelerinden olan Fransa da artık Suriye'nin karşısında etkin olarak yer alıyordu. MEPP (The Middle East Peace Process)'te ABD'ye değil AB'ne daha çok eğilim göstermekte olan¹⁶⁸ Beşar'ın, -uluslararası arenada yalnız kaldıktan sonra- daha Hariri suikastından önce gittiği ve birçok önemli konularda anlaşma imzaladığı Rusya'nın desteğine ihtiyacı vardı. Rusya da Suriye'nin bu beklentisini boşa çıkarmadı ve Suriye'ye siyasi destek sağladı. BM'nin bağımsız komisyon kurulmasını desteklemekle beraber, komisyonun kararlarının inandırıcı olmadığını, daha fazla kanıtlara gerek duyulduğunu ifade ederek Suriye'yi destekledi.

Irak'ta güvenliğin sağlanmasındaki başarısızlık ve Lübnan'daki durum AB ile Suriye'yi tekrar görüşmeye itmiştir. 14 Mart 2007'de -iki senedir 2005 Hariri suikastında Suriye yönetiminin karıştığı iddiasına dayanarak dondurulmuş durumda olan AB üst düzey ilişkilerini sona erdirerek- ziyaret ettiği Şam'da Esad ile de görüşen Javier Solana Suriye'nin Lübnan sınırından kaçak silah geçirmeyi durdurmaya ve BM'nin Hizbullah'ı silahsızlaştırma kararına uymak için maksimum çaba göstermeye çağırdı. Suriye ise Hizbullah'ın direnişçi örgüt olduğunu ve -İsrail, Şam ve Beyrut'un işgal edilmiş Lübnan topraklarına önem verdiğini kavrayıncaya kadar- silah kullanma hakkı olduğunu tekrarladı. AB Suriye'ye tekrar Hariri suikastı çerçevesinde yargı sürecinin başlatılmasını istedi. Dışişleri Bakanı Muallem, yargı sürecine karşı olmadıklarını fakat Lübnan tarafında yargı sürecinin statüsüne yönelik görüş birliğine varılamadığını vurguladı. Suikasta yönelik suçlamaları reddeden Suriye, Lübnan'daki Suriye karşıtı çoğunluk ile Hizbullah'ı da kapsayan rakipleri arasındaki çıkmazın kilit noktası olarak algılanıyor. Şam ABD'nin desteğiyle Golan tepelerini geri almayı da kapsayan bir işbirliğine sıcak bakıyor. Bu sürecin başlatılmasında Rusya'nın Suriye'ye

¹⁶⁷ 'Президент Сирии по приглашению Путина прибыл в Москву' (Suriye Cumhurbaşkanı Putin'in daveti üzerine Moskova'ya geldi), *Newsru Haber Ajansı*, 18.12.06, <http://www.newsru.com/russia/18dec2006/visit.html>, (22.01.07)

¹⁶⁸ 'Syria's International Relations/Country Profile: Syria', *Foreign and Commonwealth Office*, <http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1007029394365&a=KCountryProfile&aid=1021373886647>, (08.03.07)

verdiği siyasi destek ve bundan sonraki süreçte vereceği düşünülen destekler Suriye için Rusya'yı kaçınılmaz kılan nedenlerdir.

I.2.3.3. Irak Sorunu

ABD'nin Irak işgaline çok sıcak bakmayan Fransa ve Almanya'nın başını çektiği bazı AB ülkeleri, Irak sorunu temelinde Suriye'ye karşı önemli bir baskı veya Suriye'yi yıpratıcı politika içerisine girmemiştir. Hariri suikastından sonra Irak sorunu da AB ülkeleri tarafından Suriye'ye karşı baskı unsuru haline gelmiştir. Özellikle Fransa Suriye'nin Irak sınırlarından direnişçi gruplara destek vermesini kınamıştır. Almanya da bu konuda Suriye'yi eleştiren söylemlerde bulunmuştur. Son zamanlardaki Irak sorununun çözülememesi, bunun aksine yeni bir iç savaş olasılığını güçlendirmesi sonucu, AB ülkeleri Suriye'yi gündeme getirmişlerdir. AB dış ilişkiler şefi Solana'nın, Suriye'yi Lübnan ve Irak konusunda yardımdan daha fazlasını yapmaya çağırmasını kendileri açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendiren Suriye yönetimi, sorunların çözümünde etkin rol almak için hazır olduklarını defalarca belirtmiştir. Bu konuda da Rusya'nın siyasi desteğinin yanında Irak ve diğer bölgesel sorunlar için Suriye'nin kaçınılmazlığına vurgu yapan propaganda faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Suriye'nin ekonomik açıdan özellikle gaz ve enerji konusunda Rusya ile işbirliği içine girmesi, gaz konusunda Rusya'ya önemli ölçüde bağlı olan Suriye'nin Irak sorununda gelecekte Rusya'nın çıkarına bazı girişimlerde bulunabileceği düşüncesi de etkili olmuştur. Belki de böyle bir kaygıdan dolayı, 2006–2008 süresi için 6 milyon Euro tutarında, Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan ve AB ile koordineli olan Avrupa-Arap Maşrik Gaz Pazarı (Euro-Arab Mashreq Gas Market, EAMGM) oluşturma projesi işleme konulmuştur. Rusya ise zaten bu tavrını bölgedeki ülkelerle olan ilişkilerine yansıtılmaktadır. Bu da dolaylı olarak Rusya temelinde AB'nin Suriye'ye karşı politikasına olumlu yansımaktadır. Çünkü kendini yalnız hissettiğinde ve ülke açısından tehlike algıladığında Rusya'ya yaklaşan Suriye'nin AB tarafından dışlanmaması AB ülkelerinin çıkarıdır.

II. SURİYE’NİN RUSYA’YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ

II.1. RUSYA’NIN SURİYE’YLE İLİŞKİLERİNDEN BEKLENTİLERİ

II.1.1. Rusya’nın Suriye’ye Yaklaşmasının Stratejik Nedeni

II.1.1.1. Rusya’nın Dış Politika Stratejisinin Analizi

Rusya’nın dış politikasındaki tarihi serüvene bakıldığında Rusya’nın - ekonomik durumuna ve uluslararası ortama bağlı olarak Rusya’nın dış politikasındaki önceliklerinin sıralanması temelinde- belli dönemlerde birbirine benzer strateji geliştirdiği anlaşılmaktadır. Bu öncelikler genelde üç kategoride değerlendirilebilir. 1. Güvenlik temelindeki öncelikler, 2. Ekonomik çıkar temeline dayanan öncelikler. 3. Yayılmacı veya süper güç olma temeline dayalı öncelikler. Bu önceliklerin sıralaması, Rusya’nın belli dönemlerdeki ekonomik, ideolojik ve uluslararası düzenin yapısına göre değişmiş ve Rusya ona göre strateji belirlemiştir. Rusya’nın ulusal gücü çerçevesinde jeopolitik ve ekonomik konumu, uluslararası sistemin yapılaşması Rusya’nın stratejisini belirleyen temel faktörlerdir. Bu faktörler çerçevesinde Rusya belli dönemlerde geçici olarak bile olsa savunmacı ve pasif konuma geçmiş, gereken şartların oluştuğunu hissettiği anda da yayılmacı, aktif ve süper güç olma eğilimini gerçekleştirmeye koyulmuştur. Rusya ekonomik açıdan güçsüz durumda olduğu dönemlerde özellikle güvenlik öncelikleri ilk plana çıkmıştır. Bunu arkasından ekonomik öncelikler takip etmiştir. Zayıfladığı durumlarda hep barış ve sorunların beraber karşılıklı anlayış içerisinde çözülmesine yönelik söylemler geliştirmişlerdir. Bunlara örnek olarak Sovyet devriminden sonraki Rusya’nın stratejisi, Sovyetler Birliğinin ekonomik açıdan zayıfladığı ve dağılma süreci, bunu takip eden SSCB sonrası Yeltsin ve Putin döneminin ilk yılları verilebilir.¹⁶⁹ Ekonomik açıdan iyi olduğu dönemde veya ekonomik olarak iyi olmasa da kendilerine ekonomik olarak çok da üstünlük sağlayacak bir devlet bulunmadığı dönemlerde yine yayılmacı politikası

¹⁶⁹ Bobo Lo, *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*, Oxford: Blackwell Publishing, 2003, ss.51-53.

güvenlikten sonra ekonomik çıkarları da gözeterik uygulamaya konulmuştur. Ortadoğu politikasında ise, Rusya'nın ulusal gücünün daha yayılmacı politikaya uygun hale geldiğini fark etmesiyle Rus stratejisinin, güvenlik önceliğinin yanı sıra Arap-İsrail çatışma alanı temelinde Arap dünyası ile de ilişki kurarak Ortadoğu'ya aktif güç olma girişimiyle yayılmacı karakter sergilediği fark edilmektedir. Buna Hruşev-Brejnev dönemi (1953-1982), Yeltsin döneminin Dışişleri Bakanı (ve sonra Başbakan olan) Primakov dönemi ve Putin'in ikinci cumhurbaşkanlık dönemi örnek olarak verilebilir. Uluslararası arenada süper güç olarak iki kutuplu dünya düzeninin Doğu bloğunun liderliğini yapan Sovyet Rusya'nın böyle bir zirveye ulaşması ise, sadece Hruşev dönemiyle başlayıp Gorbaçev dönemine kadar süre içerisinde görülmektedir.

Ortadoğu bölgesi de Rusya'nın ekonomik durumuna göre tanımlanmış ve Ortadoğu bölgelere ayrılarak öncelikli ülkeler tespit edilmiştir. Coğrafi açıdan Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kavşağında bulunan stratejik konuma ve zengin petrol kaynaklarına sahip Ortadoğu'ya yönelik Rus politikalarının tarihini Sovyet öncesine, Çarlık Rusya'sına kadar götürmek mümkündür. O zamanlarda bölgesel güç olan Osmanlı devletiyle bölgeye egemenlik kurma arzusunda olan İngiltere ve Fransa'yla güç dengesi oluşturamayan Rusya stratejisini birinci öncelik olan kendi güvenliğini sağlama alma ve ikinci öncelik olan ekonomik çıkar çerçevesinde belirlemiştir. 1677 ile 1917 arasında Osmanlı Devleti ile Karadeniz ve Kafkas bölgelerini kontrol etmek adına on üç defa savaşa giren ve 1872'de kısa süreli de olsa Beyrut'u ele geçiren Rusya'nın Ortadoğu politikasını ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk boğazlarının kontrolünü almak için İngiltere ve Fransa ile yaptığı, fakat sosyalist devrimin gerçekleşmesi ile engellenen gizli diplomatik anlaşmayı Ortadoğu'ya yönelik Rus ilgisinin güvenlik ve ekonomik çıkar temelindeki bir yansıması olarak göre biliriz.¹⁷⁰

Ekonomik ve siyasi olarak zayıfladığı dönemlerde Rusya stratejisinde güvenliğin ilk sıralarda yer aldığını görmek mümkündür. Örneğin Sosyalist devrimin gerçekleşmesinin hemen ardından ekonomik kriz nedeniyle savunma pozisyonu içerisinde olan Moskova, 1919-1945 yılları arasındaki dönemde güvenlik kaygılarıyla

¹⁷⁰ Andrej Kreutz, 'The geopolitics of post-Soviet Russia and the Middle East', *ASQ (Arab Studies Quarterly)*, 01.01.02, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-93458168.html>, (10.04.07); Nazim Cafersoy, Rusya'nın Ortadoğu Politikasında Irak[ROPI], *Irak Krizi (2002-2003)*, Ümit Özdağ (editör), Ankara: ASAM, 2003, ss.145-146.

güney komşularıyla ilişkilerde belli bir düzeyi koruduğu gibi, emperyalistlere karşı Yakınoğu'da Türkiye, İıan ve Afganistan gibi ölkelerle iyi ilişkiler kurma çabası içine girmiştir.¹⁷¹ Sosyalist Devrimin ve Birinci Dünya Savaşının ardından Rus askeri gücünün dönemsel bir güçsüzlük içinde olması, zayıfladığı durumlarda hep barış ve sorunların beraber karşılıklı anlayış içerisinde çözölmesine yönelik kendine özgü söylemler geliştiren Rusya'nın yeni Komünist rejimini 'barış içinde bir arada yaşamak' söylemlerini vurgulamaya itmiştir. Ortadoğu'ya yönelik Sovyet stratejisi üç temel bölge üzerinde yoğunlaşmıştır. 1. SSCB'nin Güney sınırlarında yerleşen ve Arap olmayan Türkiye, İıan ve Afganistan; 2. Arap dünyasının Arap-İsrail çatışma alanı ve Akdeniz'in doğu kıyısı; 3. İıan Körfezi-Arap yarımadası bölgesi. Bu bölgelere ilişkin Sovyet ilgisi İkinci Dünya Savaşının hemen ardından artmıştır. Stalin de Ortadoğu'yu Sovyet dış politikasında ikinci hedefler sırasına yerleştiren ve bu bölgeye ilgisini de esasen komşuları Türkiye ve İıan'la sınırlayan ve Ortadoğu'yu temelde Batı çıkar alanı içinde gören bir yaklaşım içindeydi. Hatta Stalin bir kez Mısır Kralı Faruk'un askeri yardım isteğini, Yakınoğu'nun İngiliz çıkar alanı içinde olduğu ve Sovyetler Birliğinin Mısır'ın işlerine burnunu sokmayacağı gerekçesiyle geri çevirmiştir.¹⁷²

1953'te ekonomik açıdan önemli ölçüde kriz yaşamayan, uluslararası arenada da kendini güçlü hissededen SSCB'de Nikita Hruşev'in yönetime gelmesi ile bu ölkenin Ortadoğu'ya ilişkin stratejik algılamalarında aşamalı olarak ama ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin resmi adı 'SSCB Komünist Partisinin 14-25 Şubat 1956'da yapılan 20. kongresinde 'Barış içinde bir arada yaşama' olarak ilan edilmiştir.¹⁷³ Bu geçiş döneminde yine 'barış' ve 'bir arada yaşama' söylemleri Ortadoğu'da etkin olmak için uygun ideolojik zemin oluşturmuştur. Barış içerisinde bir arada yaşama ilkesi SSCB'nin üçüncü dünya politikasında uygulamaya konmuş ve üçüncü dünya ölkelerinde tutunamayan küçük komünist partiler yerine geleneksel ulusal kurutuluş hareketlerini desteklemeye dönüşmüştür. Hruşev, bölgedeki yerel milliyetçiliği Sovyetler birliği çevresi üzerinden sıçrayarak Ortadoğu'nun kalbine yerleşmesi için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Hruşev Stalin'in aksine çevre ölkeleri

¹⁷¹ Nicolay N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, **Russian Foreign Policy: From Imperie to Nation-State**, Longman, 1997, s.238; Alıntı: Cafersoy, ROPI, s.146.

¹⁷² Cafersoy, ROPI, ss.146-147.

¹⁷³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, cilt 1, s.468.

Türkiye ve İran'la ilişkilerini iyileştirme yoluna gitmiştir. 1955'te İsrail'in Mısır'ın denetimindeki Gazze'ye saldırması, değişik stratejik nedenlerle birbirine ihtiyaç duyan SSCB ve Mısır arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Mısır'ın Doğu bloğundan silah alması ile Ortadoğu'da silah tekeli kırılmış ve SSCB, Mısır üzerinden Ortadoğu'ya doğrudan ilişkileri olan ve bundan böyle bölgedeki gelişmelerde hesaba katılması gereken diğer süper güç olarak öne çıkmıştır. Kremlin'in Ortadoğu'ya ilişkin stratejisi Amerika'nın bölgedeki müttefikleri İsrail'le çatışma halinde olan Arap müttefiklerinin konumunu güçlendirmek olmuştur.¹⁷⁴ Sovyetlerin bu politikalarının en açık örnekleri 1967'den sonra daha net biçimde ortaya çıkmıştır. Sovyetlerin Gorbaçev dönemine kadar esasen Arap eksenli ve ABD/İsrail karşıtı politika uyguladığı Ortadoğu'daki Batı karşıtı milliyetçilikler Sovyetlerin bu bölgedeki askeri ve politik etkisinin hızla arttırmasını sağlamıştır. 1950'lerin ortalarındaki bu tür etkinlik girişim süreci, 1970'lerin başında Mısır, Suriye, Irak, Cezayir, Libya, Sudan ve Yemen eksenini içine alacak kadar önemli boyutlara varmıştır. 1970'lerin ortasına kadar SSCB'nin Ortadoğu politikasında esas ağırlık Mısır üzerinde yoğunlaşmıştır. Daha sonra ağırlık noktası Suriye üzerine kaymıştır. Mart 1979'da Mısır'ın İsrail ile barış anlaşması imzalamasını engelleyememesi ve Mısır'ın Sovyet yanlısı konumundan uzaklaşması ile birlikte Sovyetler birliği bu ülkeyi Arap dünyasından izole etmeye çalışarak ağırlığı Suriye'ye vermiştir.

Gorbaçev döneminde ise, Sovyetlerdeki ekonomik ve siyasi faktörler başta olmak üzere genel değişimin etkisiyle, ABD'ye karşı rekabet alanı olmaktan çıkan Sovyetlerin Ortadoğu politikasında radikal değişiklikler gerçekleşmiştir. Gorbaçev 'Biz Yakın ve Ortadoğu'da, Orta Amerika'da, Güney Afrika'da dünyanın bütün sıcak noktalarındaki sorunları ortak çabalarla çözmeyi tercih ediyoruz' ifadesiyle kendi bakış açısını kısaca özetlemiştir.¹⁷⁵ Bölgede gerginliği arttırıcı Arap devletlerine destek azaltılmış, Batı ile iyi ilişkiler içerisinde olan Mısır'la ilişkilerde iyileşme yaşanmış, İsrail'le diplomatik ilişkiler yeniden kurularak iyileşme sürecine girmiş, Filistin sorununda daha dengeli bir politika izlenmiş ve Yahudi azınlığın göçü konusunda toleranslı davranılmıştır. Gorbaçev dönemindeki Sovyet dış politikasının esas

¹⁷⁴ Ömer Taşlı, **Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri**, İstanbul: Fikir Yayınları, 1991, s.66.

¹⁷⁵ Cafersoy, ROPI, s.150.

özelliklerinden biri 'yeni politik düşünce' (novoe političeskoe mişlenie) doktriniyle bütünleşmiş olmasıdır. Yeni Sovyet düşüncesinin beş temel ilkesi genelde üçüncü dünya ve özelde Ortadoğu'yla ilgilidir. 1. Nükleer savaş tehdidi süper güçleri, insan yaşamını devletlerin, sınıfların ve ideolojilerin çıkarlarının önüne geçirmeye sevk etmektedir. 2. Üçüncü dünyaya ilişkin 'kuvvet pozisyonu', 'hayati çıkarları', 'etki alanları' gibi konseptleri ve sıfır toplamlı oyun yaklaşımından vazgeçmek gerekmektedir. 3. Uluslararası ilişkilerin temelini SSCB, ABD ve bölgesel güçlerin meşru çıkarlarını hesaba katan yeni çıkarların dengelenmesi anlayışı oluşturmalıdır. 4. Bölgesel sorunların çözülmesinde politik yöntemler, eğer mümkün ise birleşmiş milletler kullanılmalıdır. 5. Bölgesel sorunlar ve süper güçlerin rekabeti arasında organik ilişki bulunmaktadır, bu nedenle de ABD-Sovyet ilişkilerinde yumuşamanın sağlanması için süper güçlerin ciddi bölgesel sorunların çözüme ulaştırılmasında, özellikle Ortadoğu'da ortak hareket etmesi gerekmektedir.¹⁷⁶ Bu dönem SSCB'nin artık süper güç olmayan ve problemlerin çözülmesinde hesaba katılması gereken ülke olma iddiasından çok problemlerin kolektif bir şekilde ele alınmasından yana tavır sergileyen bir devlet haline gelmişti. SSCB'nin ömrünün sonuna denk gelen bu dönemi, kendini SSCB'nin mirasçısı ilan eden Rusya Federasyonu devralacaktır. Bu dönem SSCB'nin zayıf düştüğü zamanlarda nasıl bir strateji izlediği açısından önemli olmakla beraber, mirası ekonomik ve siyasi kriziyle beraber devralan Rusya'nın da ilk senelerinde aynı stratejik geleneği devam ettirmesine tanıklık etmemiz açısından önemlidir.

Ortadoğu'ya ilgisini Arap devletleri ile sıkı ilişkiler ve Arap-İsrail anlaşmazlığı üzerinden yürütmeye çalışan ve SSCB'nin uluslararası arenada çok güçlü bir konumda olduğu Hruşev-Brejnev dönemlerinin geleneksel Ortadoğu politikasının Gorbachev döneminde ciddi bir evrim geçirmesinden sonra, Aralık 1991'de SSCB'nin çöküşünün ardından Rusya'nın Ortadoğu'daki stratejik öncelikleri kökünden değişmiştir. Batı yanlısı Rusya Dışişleri Bakanı Kozirev döneminde (1991-1995) Rusya'nın Ortadoğu politikası bir Sovyetler Birliğinin ilk ve son dönemlerdeki Ortadoğu politikasını andırmıştır. Bu dönemde Rus dış politikası, ülkenin egemenliğinin korunması, bağımsızlık ve bütünlüğünün muhafaza edilmesi, güvenliğinin her bakımdan

¹⁷⁶ Robert O. Freedman, 'Moscow and the Middle East since the Collapse of the Soviet Union: Preliminary Analysis' ['MMCSU'], **The Foreign Policy of the Russian Federation**, Roger E. Kanet ve Alexander V. Kozhemiakin (der.), New York: St. Martin's Press, 1997, s.125; Alıntı: Cafersoy, ROPI, ss.150-151.

güçlendirilmesi, piyasa ekonomisi temelinde kalkındırılması gibi temel ulusal çıkarlara uygun olmalıydı. Bunlar, Rusya'nın büyük güç olması için gerekliydi.¹⁷⁷ Bağımsızlığın hemen ardındaki dönemde Yeltsin Ortadoğu'daki sorunlara az ilgi göstermiş, Arap-İsrail anlaşmazlığı, Irak ve Libya gibi konularda ABD'ye tam destek vermiştir. Bu bölgeye olan ilgisizlik, kendisinin 1970'lerden beri Arap-İsrail görüşmelerine katılmayı hedefleyen Sovyetler Birliğinin mirasçısı ilan eden Rusya'nın devlet Başkanı Yeltsin, Ocak 1992'de Moskova'da yapılan Arap-İsrail barış görüşmeleri yerine Rus Denizcilerinin Karadeniz gösterisine katılmayı tercih edebilecek boyutlardaydı.¹⁷⁸ Bu durum Stalin'in Mısır'ın askeri yardım talebine kayıtsız kalan tavrını akla getirmektedir. Moskova'nın dış politikasında Ortadoğu bölgesine ilişkin duyarlılıklar Yakın Çevre (Ukrayna, Beyazrusya, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkasya), ABD ve Avrupa'yla ilişkilerin gerisine itilmiştir.¹⁷⁹ Artık tarih tekerrür etmektedir ve bu tercih değişikliği Sovyet devriminden hemen sonra Sovyetlerin ekonomik kriz nedeniyle uluslararası arenada pasifleşmesi ve savunmacı pozisyona düşmesini ve bunun devamında Stalin'in Ortadoğu'daki önceliklerini hatırlatan bir strateji çerçevesinde somutlaşmıştır. Hatırlanacağı üzere, bu dönemde bölge üzerindeki öncelikleri Türkiye ve İran ekseninde yoğunlaştığını ifade etmiştik. Sıralaması itibariyle bu durumla örtüşmekte olan Kozırev'in ilk dönem dış politikasında kaybettiği mevzilerini koruma çabası içine giren Rusya'nın Ortadoğu önceliklerini şöyle sıralaya biliriz: 1. Rusya'nın Ortadoğu'daki ilk önceliği Türkiye ve İran'dı. Her iki ülke Kafkaslarda ve Orta Asya'daki kaybedilen mevzileri doldurabilecek rakipler olarak değerlendirilmekteydi. Öte yandan, İran'la ilişkiler Rusya'nın Ortadoğu'da Amerika'ya rağmen geliştirmeye devam ettirdiği tek ülkeydi. Rusya için, Türkiye ise Rus geleneksel algılamaları içerisinde hep olumsuz imajı ve Adriyatik'ten Çin sınırına Türk dünyası söylemi çerçevesinde rakip olarak görülen, fakat aynı zamanda sıkı ticari ilişkiler içerisinde değerlendirilen bir ülkeydi. 2. Rusya'nın Ortadoğu'daki ikinci önceliği Körfez bölgesiydi. Moskova zengin petrol kaynakları ve stratejik konumu nedeniyle fazla büyük çaba harcamadan Irak ve Körfez işbirliği konseyi ülkeleri ile dengeli

¹⁷⁷ Ömer Göksal İşyar, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**[SRDP], İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s.15.

¹⁷⁸ Freedman, 'MMCSU', s.128.

¹⁷⁹ Alain Gresh, 'Russia's Return to the Middle East', *Journal of Palestine Studies*, cilt 28, no. 1, Güz 1998, s.67, <http://www.jstor.org/view/0377919x/di009668/00p0031k/0>, (10.04.07)

politika yürütmekteydi. 3. Moskova için üçüncü öncelikli tercih İsrail, Suriye, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Filistin'i kapsayan Arap-İsrail anlaşmazlık bölgesi olmuştur.¹⁸⁰

Rusya'nın yeni Ortadoğu politikası ancak Aralık 1992'de Rusya dışişleri bakanlığı Ortadoğu ve Afrika dairesi başkanı Viktor Pasuvalik tarafından ilan edilmiştir. Bu yeni politikanın temel öncelikleri aşağıdaki biçimde sıralanmıştır. 1. Rusya'nın karşılaştığı ekonomik sorunların çözümünde Arap ülkelerinin olanaklarının verimli kullanılması. 2. Rusya ulusal güvenliğini sağlamak. 3. Politik ve askeri gerginliklerin gelişmesini önlemek. 4. Ortadoğu barış sürecini aktif biçimde desteklemek ve bu süreci baltalayacak İran-Irak savaşı ve Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi girişimlere karşı çıkmak. 5. İmzalanan silah sağlama anlaşmalarını üçüncü ülkelere zarar vermeyecek şekilde aşamalı olarak yerine getirmek. 6. Arap ülkeleriyle ortak yarara dayanan ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirmek.¹⁸¹ Burada da görüldüğü gibi bu dönemde ekonomik kriz içinde olan ve ABD başta olmak üzere AB ülkelerinden ekonomik yardım alan Rusya'nın dış politikası ekonomik temele dayalı öncelikler içermektedir. Posuvalik ayrıca borçlu ülkelerin borçlarını ödemelerini umduklarını da belirtmesi de bu açıdan önemlidir. Arkasından da ulusal güvenlik gelmektedir ve bu komşu ülkeler tehdit algılaması açısından değil, ülke içerisindeki bazı bölücü örgütlere destek veren Ortadoğu ülkeleri açısından ifade edilmektedir. Yoksa genel anlamda ulusal güvenliği hep ilk sırada olduğu gibi, yakın çevredeki güvenliğin güçlendirilmesi ve İran ve Türkiye ile ilişkiler zaten o dönemde vardı.

Rus dış politikasının Amerikan yanlısı bir tutum sergilediği 1992 boyunca, ABD'nin Ortadoğu politikası desteklenirken ve İsrail dâhil bölge devletleri ile iyi ve dengeli ilişkiler sürdürülmeye çalışılmıştır. Posuvalik'in tespitlerinden etkilenmiş gibi gözükten Kozırev döneminin 1993 yılından itibaren bu durum kısmen değişmiş, Rusya Irak'a ilişkin Amerikan politikasını eleştiren, Amerika'ya rağmen İran'la stratejik işbirliğini geliştiren ve Arap-İsrail sorununda daha özgün bir politika yürütme çabası gösteren ülke olmuştur. Bu tür gelişmelerin yanı sıra, Kozırev'in büyük payının olduğu 1993-Dış Politika Konsepti, kimi Batıcı fikirleri açık bir şekilde

¹⁸⁰ Zaten bu dönem SSCB'nin son döneminin bir devamı idi. Alain Gresh, 'Russia's Return to the Middle East,' *Journal of Palestine Studies*, cilt 28, no. 1, Güz 1998, s.67, <http://www.jstor.org/view/0377919x/di009668/00p0031k/0>, (10.04.07); Cafersoy, ROPI, s.155.

¹⁸¹ Freedman, 'MMCSU', s.128.

yansıtmaktaydı. Rusya'nın ulusal çıkarlarının korunmasını ve güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan Konsepte ABD ile 'stratejik ortaklık' geliştirilmeliydi ve uzun vadede bir ittifakın da kurulması düşünülebilirdi.¹⁸² Bu durum Sovyet Ortadoğu politikasının yayılmayı amaçlayan Stalin dönemine benzer nitelikteydi. Kozirev'in ardından Ocak 1996'da göreve gelen Yevgeni Primakov'un Ortadoğu politikası -Primakov'un özel ilgi duyduğu Arap-İsrail anlaşmazlığının dışında- aynen sürmekle beraber Hruşev döneminde olduğu gibi bölgeye etkin bir güç olarak girmek için her fırsatı değerlendirme şeklinde oluşmuştur. Primakov'un Dışişleri Bakanı (ve ardından da Eylül 1998'de Başbakan) olmasıyla Rusya'nın dış politikasında ABD karşıtlığını esas alan çok kutuplu bir söylem üzerine oturtulması Ortadoğu politikasında önemli bir dönemeç olmuştur. Primakov bir yandan ABD'nin Irak'a karşı güç kullanmasını önlemek için etkin çaba gösterirken, öte yandan da Irak'ı silah denetim programına geri dönmesi için ikna etmeye çalışarak bölgesel problemlerle aktif bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır.¹⁸³ Primakov'un Irak ve Ortadoğu konusunda bir nevi geleneksel Sovyet anlayışının devamı niteliğindeki çabaları Rusya'nın ekonomik açıdan daha buna müsait olmadığından dolayı Rusya'yı istenilen noktaya taşıyamamıştır.

Sovyet rejiminin hiyerarşik sağlam yapısından ve belli plan-program çerçevesinde iş yürüten sistemli yönetim geleneğinden kaynaklanan süreklilik, bize Sovyet dönemini bir bütün olarak algılama şansı vermektedir. Oysa Sovyet döneminden sonra Rusya yönetiminin böyle bir sistemli yapıya tam olarak sahip olduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla Yeltsin döneminde gerçekleşen gelişmeler Putin döneminde de tekrarlanmakla beraber, Putin'in ilk yıllarında yine Sovyetler Birliğinin ilk ve son dönemine ve Yeltsin döneminin ilk yıllarına benzer bir dış politika izlendi. Primakov'un bölgeye etkin bir güç olarak girme çabasını geliştirerek devam ettirmek yerine ilk yıllarda -Ağustos 1999'da Başbakan ve Mart 2000'de devlet başkanı olan- Putin'in de Ortadoğu stratejisinde savunmacı bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Putin döneminin ilk yıllarındaki Ortadoğu politikasında etkin olan unsurlar içerisinde ülkenin zayıflığının ve Primakov'dan farklı olarak ne devlet başkanı Putin'in ne de Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov'un Ortadoğu'ya ilişkin özel girişiminin hissedilmemesi

¹⁸² İşyar, **SRDP**, s.14.

¹⁸³ Robert O. Freedman, 'Russian Foreign Policy in the Middle East: The Primakov Era', *MERIA*, cilt 2, sayı 2, Mayıs 1998, <http://meria.idc.ac.il/journal/1998/issue2/jv2n2a1.html>, (10.04.07)

örnek verilebilir. Putin yönetime gelmesiyle beraber İsrail'in Rusya'dan gelen Yahudi faktörünü de kullanarak Rusya yönetimiyle stratejik işbirliği geliştirme çabaları ve Rusya'nın Ortadoğu'daki önceliğinin İran ve Türkiye ekseninde olması, Putin'in Ortadoğu politikasını Primakov döneminden farklı kılan unsurlardır ve aynı zamanda Putin yönetiminin de ilk dönemlerde Ortadoğu'ya kendi ulusal güvenliği açısından baktığını düşünebiliriz. Diğer yandan ekonomik temele dayanan öncelikleri ikinci sıradaydı. Özellikle, söz konusu dönemde ABD'nin Irak politikasının da belirsizlik ve sürünceme içinde bir dönemde olduğu göz önüne alınırsa, bu belirsizliğin, Rusya'ya Irak'la taktik adımlarla ilişkileri yürütmeye yönelik politikaları uygulamaya ittiği görülebilir. Rusya, Irak'ı tamamen dışlamamakla beraber, Irak'la ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır. Bu tutumunu 2000 yılının başlarında Irak'ın hava savunma sisteminin yeniden yapılanması için bu ülke ile Beyaz Rusya arasında 90 milyon dolarlık modernizasyon anlaşmasına önayak ve Irak'a BM yaptırımlar sisteminin kaldırılmasına ve 2000 yılının sonbaharında Irak'a ticari uçuşları yeniden başlamasına öncülük ederek göstermiştir. Diğer yandan Putin'in Ortadoğu konusunda ABD ile ortaklık girişimlerinde 11 Eylül olayları da etkin rol oynamıştır.¹⁸⁴

Putin'in ikinci cumhurbaşkanlık dönemi Rusya'nın son yıllarda temelde petrol fiyatlarının yükselmesinden kaynaklanan ekonomik açıdan göreceli iyi bir seyir izlemesine paralel olarak daha yayılcı bir strateji izlemiştir. Rusya Federasyonu 2000 yılında resmi olarak kabul edilen 'Dış Politika Doktrini'nde Rusya'nın uluslararası arenada daha etkin ve belirleyici konuma getirmeye yönelik stratejik kararlar alınmıştır. Rusya'nın yeni siyasal yönelimi kaçınılmaz olarak imparatorluğun canlandırılmasına yönelik bazı unsurlar taşımaya devam edecekti. Ruslar kendilerini Sovyetler Birliğinin varisi, güçlü ve uluslararası politikada etkin olacak bir devlet olduğunu Doktrin'de de belirtmişlerdi. En sağdan en sola bütün partilerin milliyetçi unsurlara ağırlık verdiği Rusya'nın dış politikası bu haliyle her geçen gün daha yayılcı ve emperyalist bir görünüm kazandı. Rusya bu politikasını daha Yeltsin döneminde belirlemesine rağmen pratiğe geçirememiştir. Özellikle Rusya, ABD'nin Irak müdahalesinin basit bir silahsızlanma ve bir diktatörü devirme amacından çok öte bir anlam ifade ettiğini

¹⁸⁴ Serhat Erkmen, 'SSCB'nin Yıkılması Ertesinde Moskova-Bağdat İlişkileri', *Stratejik Analiz*, cilt 3, sayı 26, Temmuz 2002, s.69; Cafersoy, ROPI, ss.156-157.

düşünmüş ve müdahaleyi tüm uluslararası sistemi yeniden biçimlendirmesi çabasının kilit noktası olarak görmüştür. Nitekim bazı yayınlar Putin'in Irak konusunda ABD'ye karşı çıkmasının sebebini milliyetçi çevrelerin etkisinin yayında, BM güvenlik sisteminin bozulmasına karşı çıkışında aranması gerektiğini savunmuştur. ABD'nin patronajı altında yeni bir dünya düzeni kurulmasına karşı çıkış ise Rusya'nın özünde çok kutuplu dünya düzeni hedefiyle uyum göstermektedir. Rusya'nın çok kutuplu uluslararası sistem isteği pratik manada Primakov ile simgelendirilmekle beraber, bu hedefin temel amaç olarak Putin yönetiminde de bulunduğunu belirtmek gerekir. Çok kutuplu sistem hedefiyle çelişkili gibi gözükken Rusya-ABD yaklaşması esasında Putin yönetiminin –'asıl amaca' ulaşma yolunda seçmiş olduğu- uzlaşmacı jeopolitik modelin doğasından ileri gelen bir süreçtir. Aslında Putin de Primakov'un pragmatist politika öngörülerinden etkilenmiştir. 1856 yılında Çar II. Aleksander'in Dışişleri Bakanlığı'nı yapmış olan Prens Gorçakov'un dış politik taktiklerinden etkilendiğini dile getiren Primakov, Gorçakov'un "sürekli düşmanlar yoktur; sürekli ulusal çıkarlar vardır" sözünü temel alan pragmatist yaklaşım geliştirmişti.¹⁸⁵ Kendi içinde önemli bir rasyonel bütünlüğe sahip olan bu modelin yandaşları Rusya'nın günümüz koşullarında artık bir süper güç olmadığını ve tek başına yeni bir rekabeti kaldıramayacağını kabullenmiş durumdadır. Fakat bu akımın yandaşları Rusya'nın coğrafi süper güç olduğunu, elindeki nükleer silahlar, BM güvenlik konseyindeki veto hakkı ve benzer unsurlar nedeniyle uluslararası sistemde halen büyük bir güç olduğunu da her fırsatta dile getirmektedir.¹⁸⁶

Rusya Federasyonu'nun dış politika stratejisinin tarihsel serüveni, bize Rusya'nın, kendi ulusal güvenliğini hep ilk planda tuttuğunu, dolayısıyla her zaman Yakın Çevre'den sonra, güney kısmını hep önemsedini göstermektedir. Ortadoğu'nun kendine en yakın ülkeleri İran, Türkiye ve Irak'la ilişkileri, Ortadoğu politikasında ilk sıradaki öncelikleri olmakla beraber, Körfez ülkeleri ve diğer Arap ülkeleri de değişimli olarak Rus dış politikasının önceliklerine girmiştir. Her zaman uluslararası arenada etkin ve belirleyici güç olma isteğini sürdüren Rusya dış politikasında kendine temel

¹⁸⁵ İşyar, **SRDP**, s.55.

¹⁸⁶ Cafersoy, ROPI, ss.158-159.

aldığı faktörler, kendi ulusal güvenliği, iyi bir ekonomik ve prestij politikasının sonucu olarak bölgede etkin rol alma arzusu temelinde strateji geliştirmiştir.

II.1.1.2. Rusya'nın Ulusal Güvenliği

Bölgenin Rusya açısından jeopolitik önemi, Rusya'nın güney kısmından bölgeye komşu ve yakın olmasından kaynaklanır. Bölgede oluşan -bölgede yabancı orduların sıklık ve yoğunluğu, modern silah ve askeri malzemelerin varlığı, bunların kullanılma olasılığı veya bölge ülkelerinde meydana gelen iç savaşlar, kitlesel terör eylemleri ya da sosyo-politik sorunlar gibi- her türlü askeri ve sosyal tehditler Rusya'ya yakından ilgilendirmektedir. Diğer yandan Rusya Federasyonu artık eski SSCB dönemindeki gibi Doğu Bloğu ülkelerinde kurulan güvenlik önlemleriyle güvenli bir şekilde çevrelenmiş de değildir. Dolayısıyla her zaman Ortadoğu'daki 'yakın çevre' olarak Rusya'nın güvenlik önceliklerinin temelinde değerlendirilen İran, Irak ve Türkiye Putin döneminde daha da önemli hale gelmiştir. Rusya'nın geleneksel yakın çevresi olarak nitelendirilen Orta Asya ve Kafkas ülkelerindeki Türk ve Müslüman ülkelerle ilişkiler açısından da İran ve Türkiye Rusya'nın savunmacı politikasındaki ilk akla gelen ülkelerdir. Sovyet döneminden sonra patlak veren ve bir türlü çözülemeyen Rusya Federasyonu sınırları içerisindeki etnik ve dine dayalı direnişçi hareketler açısından, İran ve Türkiye'nin dışında diğer Arap ülkeleri de Rusya'nın güvenliğini ilgilendiren ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır.¹⁸⁷ Özellikle Çeçenistan sorunda bir çözüme ulaşılamaması, bunun yanında Kuzey Kafkasya'daki bölücü hareketler, aynı zamanda Rusya'nın bütünlüğünü tehlikeye atan ve en kötü ihtimalde Rusya'nın ulusal gücünü zayıflatan -dış bağlantılı- bir iç sorun olarak karşısında durmaktadır. Finansman ve ideolojik olarak Ortadoğu ülkelerinden beslenen Vahhabilerin¹⁸⁸ Kuzey Kafkasya'nın yanı sıra Orta Asya ve Azerbaycan'da da aktif bir şekilde faaliyet göstermesi, ulusal güvenliğini eski SSCB sınırları çerçevesinde korumak gibi tarihi bir görevi olduğu inancında olan Rusya'da tedirginlik yaratmaktadır.¹⁸⁹ 27 Nisan 2007'de Çeçenistan bölgesinde direnişçi grup tarafından vurulup düşürülen Rusya Savunma

¹⁸⁷ Robert O. Freedman, 'Putin Döneminde Rusya'nın Ortadoğu Politikası' [PDRÖP], **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, Bülent Aras (der.), Ali Murat Yel (çev.), İstanbul: TASAM Yayınları, 2004, ss.61-62.

¹⁸⁸ Andrew Meier, **Black Earth: A Journey Through Russia After the Fall**, New York: W.W. Norton and Company, 2003, s.84.

¹⁸⁹ Andrej Kreutz, 'The geopolitics of post-Soviet Russia and the Middle East', *ASQ (Arab Studies Quarterly)*, 01.01.02, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-93458168.html>, (10.04.07)

Bakanlığına bağlı Mi-8 askeri uçağında bulunan 17 kişinin ölmesi, Müslüman direnişçi grupların hala Rusya'nın iç güvenliği açısından tehdit unsuru taşıdığına açık göstergesidir.¹⁹⁰

Dış politikada problemlerin -Stalin döneminde olduğu gibi- güç ve korkutmayla çözüme ulaşılamadığının farkında olan Putin, Hruşev'in politikasına benzer bir strateji geliştirmektedir. Rusya'daki bölücü hareketlere destek veren ülkelerle iyi ilişkiler kurarak, desteklerini kesmesini sağlama eğilimindedir. Bunun için ülkedeki Müslüman vatandaşları kullanarak kendisini de Müslümanların eşit hak ve özgürlük içerisinde yaşadığı ülke olarak tanımlayan Rusya, İslam örgütüne gözlemci olarak katılmayı başarmıştır. Putin, Rusya'nın İslam Konferansı Örgütüne gözlemci olarak katılmasına desteği için Suriye, Türkiye, Mısır, İran ve Suudi Arabistan'a da teşekkürlerini iletmeyi ihmal etmemiştir. 2003 yılında Malezya'da yapılan İKÖ toplantısında gözlemci sıfatıyla elli yedi Müslüman ülkenin huzurunda yaptığı konuşmada, konuyu doğuda ve batıda uluslararası güvenliği sarsan dini ve etnik çatışmaların varlığına getiren Putin, bu grupların hukuk devletlerine karşı masum insanları hedefleyen terörist gruplar olduğunu söylemiş ve somut bir örnek olarak Çeçenistan'ı göstermiştir. Putin, bu terörist aktivitelerin ülkesinde yaratmış olduğu İslam fobisini de Rusya olarak ellerinden geldiğince asgari düzeye indirmeye çalıştıklarını ve 'teröristlerin' bu amaçlarında başarılı olamayacaklarını belirtmiştir.¹⁹¹ Rusların, Osmanlı devletinden destek alan Çeçenlerle ilk karşı karşıya gelmesi 1785'e kadar uzanmaktadır. Rusya'da, daha 1739'da Rusya ile Osmanlı arasında iki ülkenin Kafkaslara etkisinin sınırlandırılmasına yönelik imzalanan anlaşmaya rağmen Osmanlıların Kuzey Kafkaslıları Rusya'ya karşı kışkırttığı ve desteklediği kanaati yaygındır.¹⁹²

Bu konuda bölge ülkelerin teröristlere desteğini kesmesi için yine Müslüman çoğunluğa sahip otonom cumhuriyetlerin cumhurbaşkanlarını kullanmaktadır. 21 Eylül 2001'de Şam'da Beşar ile görüşen Çeçen lider Ahmedhacı Kadirov, Arap ülkelerinden

¹⁹⁰ 'В Чечне сбит вертолет Ми-8: 18 погибших' (Çeçenistan'da Mi-8 helikopter düşürüldü: 18 ölü), 27.04.07, <http://top.rbc.ru/index1.shtml>, (27.04.07)

¹⁹¹ Emrin Çebi, 'İslam Dünyasının Çeçenistan Sorunu Var mı?', *İHH (İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı) Yayınları*, <http://cecenistan.ihh.org.tr/uluslararasıplatform/islamdunyasi/index.html>, (11.04.07)

¹⁹² А.В. Борисов, 'Война в Чечне и Исламский Мир'[İDÇS] (Çeçenistan'da savaş ve İslam Dünyası), *Ближний Восток и современность*, О.А. Филоник (red.), 8. baskı, Moskova: RAN, 2001, s.85.

çok sayıda savaşçıların Rusya sınırlarına girdiğini, onların para karşılığı savaşçıları ve yönetimi ele geçirmeye çalıştıklarını dile getirmiştir¹⁹³ Suriye de (İsrail gibi) Çeçen başkaldırıları desteklememektedir.¹⁹⁴ Bu da bir anlamda Alevi kökenli Esad rejiminin özelliğiyle bağlantılı olarak açıklanabilir. Çünkü Suriye'deki Sünni köktendincilerin Çeçen başkaldırıları destekleme olasılığı yüksektir. Eylül 2005'te Moskova'nın desteklediği Çeçenistan Cumhurbaşkanı Alu Alhanov Suriye'de Esad ve Başbakan tarafından kabul edilmiştir.¹⁹⁵ Şam'da (özellikle Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı Ruknu'd-Din bölgesinde) Çeçenistan'dan gelen göçmenlerin sayısı kayda değer niteliktedir. Kaçkın Çeçenlere barınma izni vermekle beraber Şam yönetimi, onları kontrol altında tutmaktadır. Kuzey Kafkas kökenli insanların sadece Ürdün ve Suriye'de 35 binden fazla olduğu, Suriye'de Kuzey Kafkas kökenli birçok kişinin devlet ve parti kurumlarında üst düzey görevler aldığı, özellikle 50'den fazla Çerkezin yönetici makamlarda bulunduğu bilinmektedir.¹⁹⁶ Beşar'ın 2005'te ilk Moskova ziyaretinde iki ülke cumhurbaşkanları arasında imzalanan -Rusya ve Suriye arasında dostluk ve ortaklığın gelecekte daha da geliştirilmesine yönelik- deklarasyonda uluslararası terörizmi kınayan bildiri de yer alırken, Putin'in 20 Eylül 2005'te Beşar'a yolladığı mektubunda özellikle Çeçen konusuna değinilmiştir. Çeçenistan'daki olumsuz gelişmelere rağmen Rusya'nın İslam dünyasıyla barışık ve dostluk ilişkileri kurma eğiliminde olduğunu ve Çeçenistan'ın güvenliğinin genelde Çeçen güvenlik birimleri tarafından korunduğunu belirten Putin, Rusya'nın temel politikasının, Çeçen kültürel ve tarihsel değerlerinin geliştirilmesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁷

Rusya'nın iç güvenliği açısından Arap ülkeleriyle ilişkileri önemseydiği, Putin'in Arap ülkeleri gezisinde de kendini göstermiştir. Putin'in Katar'ı ziyareti esasen iki ülke arasında 2004 yılında bozulan ilişkilerin tamir edilmiş olduğu anlamını da taşıyor: Hatırlanacağı gibi, Katar'ın başkenti Doha'da sürgünde yaşayan Çeçen liderlerden eski Cumhurbaşkanı Selimhan Yandarbiyev, arabasının altında patlatılan

¹⁹³ Andrej Kreutz, 'The geopolitics of post-Soviet Russia and the Middle East', *ASQ*, 01.01.02, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-93458168.html>, (10.04.07)

¹⁹⁴ Musa Muradov, 'Kremlin Shows Arabs the Right Kind of Chechens', *Kommersant gazetesi*, 22.09.05.

¹⁹⁵ 'Al-Assad Receives Chechen President', *Arabicnews*, 19.09.05, <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/050919/2005091911.html>, (08.03.07)

¹⁹⁶ A.B. Borisov, *İDÇS*, s. 89.

¹⁹⁷ 'О послании Президента России В.В.Путина Президенту Сирии Башару Асаду' (Putin'in Beşar'a mektubu hakkında), Rusya Dışişleri resmi sitesi, 20.09.05, <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985fc32570820022b495?OpenDocument>, (02.03.07)

bomba sonucu 13 Şubat 2004 günü menfur bir suikasta kurban gitmiş, Katar güvenlik yetkilileri bu suikastın failleri olarak iki Rus ajanı tutuklamış ve yargılamışlardı. Yargılamada bu iki ajan suçlu bulunmuş; ama Rusya'nın baskısı sonucu bu iki ajan cezalarını bir Rus hapishanesinde çekmek üzere Rusya'ya iade edilmişlerdi.¹⁹⁸ 2001 öncesine kadar Rusya ve Arabistan arasında petrol pazarı ve Çeçen sorununa dayanan gerginliklerin, 11 Eylül sonrasında Suudi Arabistan'ın Rusya'nın İKÖ'ye katılımını desteklemesine varacak derecede azaldığı görülüyor. Suud Prensi Abdülaziz'in Eylül 2003'te Moskova'yı ziyareti ve Putin'in Ekim 2003'te İKÖ'ye davet edilişi, sonrasında da Rusya yanlısı olarak bilinen Ahmet Kadirov'un Çeçenistan Başkanı olarak Suudi Arabistan'da ağırlanışı ve İKÖ tarafından tanınması yine Rusya'nın bu süreçteki kazanımları olarak değerlendiriliyor. Bütün bu ortaklıklar sonrasında Çeçen sorunu Rusya'nın beklentilerine uygun şekilde, Suudi Prensi tarafından Rusya'nın iç meselesi olarak görülüyor ve bu problemin hukuki prosedürler ve Rusya Federasyonu'nun çözüm önerileri temelinde değerlendirilmesi gerektiği belirtiliyor.¹⁹⁹ Putin'in Arap ülkelere gezisini değerlendirirken Suudi Arabistan'ın şeriat kurallarına göre yaşayan ve Vahabbizmin merkezi olan ülke olduğuna dikkat çeken Rus siyasi analitiklere göre, bu ülke el-Kaide'nin ideolojik ve finansal açıdan beslediği ülkelerin başında gelmekteydi. Kuzey Kafkasya'daki terörist akımların belli bir kısmı Suudi Arabistan kökenli olmakta ve örgüte önemli bir katkıda bulunmaktadır. Devlet olarak Suudi Arabistan birkaç defa Rusya'nın istekleri doğrultusunda hareket etmiş ve bu tür örgütlerin faaliyetlerini ve finansal kaynaklarını engelleme çabasına gitmiştir. Dolayısıyla bu ülkeyle iş birliği Rusya'nın ulusal güvenliği için de gerekmektedir.²⁰⁰

Çeçenistan'a yaptığı yardımları kesmesi için Rusya'nın girişimde bulunduğu Yemen'de de benzer bir sürece tanık olmaktayız. Rusya'yı, İsrail-Filistin ve Irak savaşında Ortadoğu ülkeleri lehine olan yaklaşımları sebebiyle uluslararası sistemde dengeleyici unsur olarak önemli gören ve İKÖ toplantılarına katılımı konusunda bu ülkeye destek verdiğini belirten Yemen, ekonomi ve güvenlik anlaşmalarına başlangıç

¹⁹⁸ Fikret Ertan, 'Putin Ortadoğu'da', TÜRKSAM, 13 Şubat 2006, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=1191>, (05.04.07)

¹⁹⁹ Emrin Çebi, 'İslam Dünyasının Çeçenistan Sorunu Var mı?', İHH (İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı) Yayınları, <http://cecenistan.ihh.org.tr/uluslararasıplatform/islamdunyasi/index.html>, (11.04.07)

²⁰⁰ Aleksandr Latışev, 'Что интересует Россию в Саудовской Аравии?' (Suudi Arabistan Konusunda Rusya'nın İlgisini Çeken Ne?), "В колоде у России прибавилось королей" (Rusya'nın kuyusuna Krallar da katıldı), *İsvestiya gazetesi*, 13.02.07, <http://www.izvestia.ru/politic/article3101098/>, (19.02.07)

öncesi Çeçen sorununu Rusya'nın iç meselesi ve Çeçenlerin direnişini de ayrılıkçı gerillaların terörist aktiviteleri olarak değerlendirmiştir. Diğer yandan Rusya'nın stratejik ortağı olarak gördüğü İran da, Çeçenistan sorununun bütün İslam ülkelerini yakından ilgilendiren bir sorun olduğunu belirtmekle beraber, sorunu Rusya'nın iç meselesi olarak görmektedir.²⁰¹

II.1.1.3. Rusya'nın Dış Politika Doktrini ve Ortadoğu Politikası

Modern dünya Rusya'nın ve vatandaşlarının çıkarlarını ilgilendirecek şekilde temelde ve dinamik değişime uğramaktadır. İdeolojinin yerini ekonomik belirleyiciliğe bıraktığı dünya düzeninde Rusya buna göre amaçlarını ve stratejisini belirlemektedir. SSCB'nin ideolojik temele dayalı dış politikası Sovyetler Birliği'nin ekonomik kalkınmasını sağlayamadığı gibi bunun sonucunda stratejisini de geliştirememiş ve yok olmaya yüz tutmuştu. Ekonomik kalkınmayı gerektirecek kuralları başkalarının belirlemesi ve buna göre Rusya'nın hareket etmesi Rusya ekonomisine olumlu etki etmediği gibi risk yaratmaktadır. Dolayısıyla Rusya böyle konularda belirleyici konuma geçmek istemektedir. İmparatorluk geleneği olan Rusya, uluslararası arenada etkin güç olma özlemi içerisinde, fakat bu özlemi gerekli kılan faktörler değişmiştir. Sovyet döneminde ideolojik yayılmacılık dış politikanın temelini oluştururken şu anda bu özlemi belirleyen temel faktör dünya ekonomik gelişmeleri kendi çıkarına yarayabilecek şekilde düzenlemeye etkin olarak katılabilmektir.

Dünya düzenini kendi çıkarına yarar şekilde düzenleme arzusu içerisinde olan Rusya BM güvenlik kurulunun devamlı üyesi ve bu prosesin aktif katılımcısıdır. Yaşam-şartlarının bütün alanlarına yönelik kayda değer bir potansiyele ve yetkinliğe sahip olan Rusya'nın, önder ülkelerle etkin bir ilişki içerisinde dünyanın yeniden şekillenmesinde aktif rol almak için büyük bir çabası söz konusudur. Öte yandan Rusya'nın Dünya düzeni algılaması -Putin'in imzasıyla yayınlanan 'Rusya'nın Dış Politika Doktrini'nde geçtiği gibi- Rusya'nın dış politikasının temel niteliğini belirlemektedir. 2000'de resmi olarak kabul edilen ve günümüze kadar geçerliliğini korumakta olan bu Doktrin'deki algılamaya göre, uluslararası arenada Rusya'nın

²⁰¹ Emrin Çebi, 'İslam Dünyasının Çeçenistan Sorunu Var mı?', *İHH (İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı) Yayınları*, <http://cecenistan.ihh.org.tr/uluslararasıplatform/islamdunyasi/index.html>, (11.04.07)

çıkarlarını tehlikeye atacak gelişmeler de oluşmaya başlamaktadır. ABD'nin ekonomi ve güce dayanan önderliğindeki tek kutuplu dünya oluşturma girişimi kendini göstermektedir. Uluslararası güvenlik konusunda çözümlerin BM güvenlik konseyinin gücünü azaltacak şekilde Batı kaynaklı kurumların çıkarına çözülmeye çalışılmaktadır.²⁰² Tek taraflı girişim uluslararası durumu sağlamlaştırmak yerine din ve etnik ayrımcılığa dayanan anlaşmazlık ve çatışmalara götürebilir. Bunların farkında olan ve BM'nin otoritesi temelinde eşitlik, karşılıklı saygı ve çıkarlar çerçevesinde oluşan bir dünya öngören Rusya, BM'nin ve onun güvenlik konseyinin etkinliğini azaltacak her oluşuma karşıdır ve uluslararası ilişkilerde -çok taraflı çıkarların çok taraflı alternatiflerle gerçekçi bir şekilde yansımaları sağlayacak- çok kutuplu sistemin şekillenmesinden yanadır. Dolayısıyla dünya düzeni, XXI. asrın ana sorunlarını kolektif bir şekilde çözme mekanizmasını öngöreceği şekilde temellendirilmelidir.²⁰³

Putin, 10 Şubat 2007'de 43'üncü Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmada, Soğuk Savaş sonrasında öngörülen tek kutuplu dünyayla ilgili değerlendirmelerde bulunmuş, modern dünyada tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olmasının yanı sıra, aynı zamanda imkânsız olduğu görüşünü dile getirmiştir. Tek taraflı ve çoğu kez gayri meşru olan eylemlerin hiçbir soruna çare olmadığını vurgulayan Putin, bunların yeni insanlık trajedilerine sebep olduğunu ve yeni gerilim noktaları yarattığını kaydetmiştir. Putin, bugün, uluslararası ilişkilerde gücün -askeri gücün- neredeyse sınırsız kullanımına şahitlik edildiğine ve bu gücün dünyayı daimi çatışmalara sürüklemekte olduğuna dikkat çekmiştir. Sonuç olarak, bu çatışmaların hiçbirine kapsamlı bir çözüm bulacak güce sahip olunmadığını, siyasi bir çözüm bulunmasının da imkânsız hale geldiğini, diğer yandan uluslararası hukukun temel ilkelerinin her geçen gün artan bir şekilde küçümsendiğinin görüldüğüne işaret etmiştir. Putin'in "Aslına bakılacak olursa, bağımsız yasal normlar, gittikçe bir devletin hukuk sistemine benzemektedir. Bu tek devlet, en önemlisi ve en başta ABD, her yönden ulusal sınırlarının ötesine geçmiştir. Diğer uluslara dayattığı ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitimsel politikalar bunun kanıtıdır. Peki, bundan kim hoşnut? Kim bundan

²⁰² Аугіса бкз: Fouskas, **BOKS**, ss.69-73.

²⁰³ 'Концепция Внешней Политики Российской Федерации', Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Doktrini, *Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sitesi*, 28.06.00, www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/Oe9272bfa34209743256c630042d1aa/fd86620b371b0cf7432569fb004872a7?OpenDocument, (16.01.07)

memnun kalıyor?” ifadesi Putin’in modern dünya düzenine bakış açısını açıkça ortaya koymuştur.²⁰⁴ Rusya’nın politikaları değerlendirilirken unutulmaması gereken husus, Rusya’nın kendisini hala bir dünya gücü/imparatorluğu olarak görmesidir. Bu psikolojiye sahip bir devletin dünyanın diğer süper gücü ABD’den bağımsız hareket etmek istemesi de oldukça doğaldır.²⁰⁵

Krauthammer’e göre dünyada sadece bir büyük gücün olması Putin’in hoşuna gitmez. Putin, Moskova’nın -Sovyet döneminde olduğu gibi -ne ekonomik ne de askeri, hatta demografik açıdan da Amerika’yla boy ölçüşemeyeceğinin farkındadır. Dolayısıyla daha mütevazî davranmakta ve Rusya’nın başını çekeceği, Amerika’ya karşı koyabilecek bir ‘hoşnutsuzlar birliği’nden söz etmektedir. Onun dış politikada aktif bir şekilde yürüttüğü Çin’le siyasi-askeri ortaklığı, İran’la atom işbirliği, Suriye’ye, Venezuela’ya ve genositle uğraşan ve aynı zamanda da Rusya’dan diplomatik destek gören Sudan’a silah nakli ve aynı zamanda diğer Amerika hegemonyasına karşı potansiyel ortaklara dostluk eli uzatma politikalarının nedeni işte buna dayanmaktadır.²⁰⁶ Rus dış politikasında ilk kez ‘çok kutuplu dünya’ kavramını formüle eden ve bu kavramın Mayıs 1997’de kabul edilen ‘Yeni Ulusal Güvenlik Doktrini’ne konulmasında büyük rolü olan Primakov, 1998 yılında ABD’nin jeopolitik niyetlerini dengelemek için bir ‘Moskova-Delhi-Pekin Mihveri’nin oluşturulmasını önermiştir. Primakov’un bu girişimi, Rusya’nın koalisyonlar oluşturma girişimlerinin başlangıcı olarak nitelendirilebilir.²⁰⁷

İsrail’in ortadan kalkması gerektiğini söyleyen İran’ın nükleer güce sahip olmasına, nükleer santral kurmasına ve uranyum zenginleştirme programına Başta ABD ve İsrail olmak üzere Batı dünyası karşı çıkarken, Rusya’nın İran’ı desteklemesinin nedeni, İran’ın bölgede ABD karşıtı pozisyonudur. ABD karşıtı İran’ı desteklemek Rusya için stratejik bir gerekliliktir. İran, Rusya’nın her dönemde olduğu gibi, jeopolitik ve stratejik nitelikteki Rusya’nın dış güvenliği açısından birinci öncelikli öneme sahip

²⁰⁴ Metnin tamamı için bkz: ‘Putin’e Genelkurmay’dan ilgi’, Sabah gazetesi, 15.02.07, <http://www.sabah.com.tr/2007/02/15/gnd97.html>, (09.03.07); Rusça versiyonu, *İzvestiya gazetesi*, 12.02.07, <http://www.izvestia.ru/politic/article3101055/>, (17.02.07)

²⁰⁵ İhsan Çomak, ‘Rusya-İran İlişkileri’, *TÜRKSAM*, 15 Aralık 2005, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=666>, (05.04.07)

²⁰⁶ Charles Krauthammer, ‘The Putin Doctrine’, *The Washington Post*, 16.02.07, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/15/AR2007021501282.html?sub=new>, (19.02.07)

²⁰⁷ İşyar, *SRDP*, s.24.

ülke ve bölgedeki son tutunma noktasıdır. Bundan sonraki önceliği ise her zaman Irak olmasına karşın, Irak'ın ABD denetiminde olması Rusya'yı İran'a daha çok yaklaşmasını gerektirmekle beraber, Suriye'nin de Rusya açısından gerekliliğini üst düzeye çıkartan unsurların başında gelmektedir. 2005 yılındaki Beşar Esad'ın ilk Moskova ziyaretinden bir gün önce bu konuyla ilgili çıkan bir analitik haberde Rusya'nın bu güne kadar böyle bir görüşmeden bu kadar büyük beklenti içine girmediğine vurgu yapılmıştır. Aynı haberde Moskova'nın, genç liderin Rusya'nın Ortadoğu'da kendine uygun bir yer bulmasına yardım edebileceğini ve bu durumun Rusya'nın süper güç statüsünü geri kazanabileceği tahminleri yapıldığı belirtilmiştir.²⁰⁸ *İzvestiya* gazetesi Rusya'nın Suriye'yle ilişkilerine şu üç nedenden dolayı daha da sıcak bakmaya başladığını belirtmiştir. 1. Moskova Suriye'yi İsrail ile barışmasına ikna edebilir. 2. Suriye deniz kıyısındaki Tartus'a kendi askeri-deniz filosunu yerleştirebilir. 3. Şam, Suriye'nin eskirmiş Sovyet silahlarının modernizasyonu ve bazı silah (uçaksavarlar dahil) satın alımı için nakit olarak 2 milyar dolar tutarında para ödemek istemiştir.²⁰⁹ Borç silmenin sonucunda Moskova, bölgeye aktif katılım sürecini hızlandırmakla beraber, Suriye'nin Rus askeri sanayisinin en çok gereksinim duyduğu 'nakit ödeyen müşteri' kazanmasında da büyük bir katkıda bulunacaktı.

Günümüzde oluşmakta olan yenedünya düzeninin -ticari-ekonomik ilişkileri de içeren- yeni kuralları çıkmaktadır. Rusya'nın bu sürece sürekli ve aktif bir şekilde girmesi, başkalarının Rusya'nın siyasi, güvenlik ve ekonomik çıkarlarını hesaba katmasını sağlayacaktır. Ya başkalarının kurduğu düzenden Rusya'nın payına ne düşecek diye bekleyecek ya da bu düzenin Rusya'nın çıkarlarını destekleyecek şekilde kurulmasına aktif bir şekilde katılacaktır. Tabi ki Rusya'nın seçimi mutlaka ikincisi olmalıydı.²¹⁰

²⁰⁸ 'Путин готов простить Сирии 10 млрд долларов долга в обмен на поддержку на Ближнем Востоке' (Putin - Ortadoğu'da destek karşılığında- Suriye'nin 10 milyar dolar borcunu silmeye hazır), *Newsru Haber Ajansı*, 24.01.05, <http://www.newsru.com/russia/24jan2005/asad.html>, (03.04.07)

²⁰⁹ Mark N. Katz, 'Putin's Foreign Policy Toward Syria', *MERIA*, cilt 10, no. 1, Mart 2006, <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue1/jv10no1a4.html>, (08.03.07)

²¹⁰ 'Выступление Министра иностранных дел Российской Федерации И.С.Иванова' (Rusya Dışişleri Bakanı S. İvanov'un Konuşması), 29.01.03, *Rusya Dışişleri bakanlığı resmi sitesi*, <http://mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272bfa34209743256c630042d1aa/432569fa003a249e43256cbd0047c086?OpenDocument>, (14.02.07)

II.1.2. Rusya'nın Suriye'ye Yaklaşmasının Ekonomik Nedeni

II.1.2.1. Rusya'nın Dış Politika Aracı Olarak Ekonomi ve Ticaretin Rolü

İki kutuplu ideolojik mücadele döneminin sona ermesi ile temelde ekonomik çıkar rekabetinin öneme sahip olduğu, ilişkilerin ekonomik faktörlerle belirlendiği ve ülkelerin dış politikalarında ekonomik unsurların öne çıktığı bir uluslararası ilişkiler ortamı oluşmuş durumdadır. Bu ekonomik unsurlar içerisinde enerji unsuru özellikle öne çıkmaktadır. Dünyanın en önemli enerji rezervlerinden birine sahip Rusya'nın dış politikasında enerji unsurunu çok etkin stratejik araç olarak kullanma yolunda olduğu savı gündemdedir. Daha 1993-Dış Politika Konseptinde Rusya'nın ulusal çıkarlarının korunmasını ve güvenliğinin sağlanmasını amacıyla bazı dış politik öncelikler belirlenmiştir. Bu önceliklerin başında 'dış politikanın ekonomikleştirilmesi' gelmekteydi. Bunun anlamı 'linkage politics' yani, diplomasi ve askeri stratejinin iç ekonomik ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve tatbik edilmesi idi.²¹¹ Bu yaklaşım tarzı daha sonra Putin döneminde de sistemli bir şekilde geliştirilmiştir. Rusya'nın dış politikada enerji kaynaklarını ve silah satımını kullanmasının temelinde, hem ülkenin yüksek enerji potansiyeli, hem de uluslararası ortamın ekonomik çıkarlar temelinde oluşması yatmaktadır. SSCB'nin çöküşünün ardından serbest ekonomiye dönüşüm sürecinde zor günler yaşayan ve toplam 176,898 milyar dolara ulaşan borcu bulunan Rusya'nın ihracat gelirlerinin %45'ni sağlayan ve devlet bütçesine de %39 oranında ekonomik katkı yapan enerji sektörü, en önemli güç durumundadır. Bu ekonomik etkinliğin farkında olan Rusya Enerji Bakanlığı, RAO "EES Rossii", Gazprom, Lukoil ve Yukos gibi güçlü kurumların başını çektiği enerji çevreleri, özellikle dış enerji projeleri nedeniyle, dış politika alanında ciddi bir etkinlik sağlama çabasındadır. Ayrıca Rus enerji sektörünün büyük şirketlerinde devletin temel ortak olması ve bu şirketlerin yönetim kadrosunun devlet bürokrasisi ile sıkı ilişkileri, bu kurumları devlet karar verme mekanizmalarında önemli bir unsura dönüştürmektedir.²¹² Putin rejiminin dış politika uygulamaları Rusya'nın son yıllarda ekonomik açıdan göreceli olarak iyi bir seyir izlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu

²¹¹ İşyar, **SRDP**, s.14.

²¹² Nazim Cafersoy, 'Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi', *TÜRKSAM*, 2 Ocak 2006, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=709>, (05.04.07)

ekonomik yükseliş doğal olarak Rusya'nın dış politikada daha etkin bir politika izlemesini gerektirdiği gibi, ekonomik gelişmenin Rusya yönetimi açısından üst düzeyde önemsendiğini gösterir.

Ekonomi dış politikada hem ulusal güç, hem de çıkar unsuru olması açısından belirleyici ve destekleyici niteliktedir. 1970 ve 1980'lerde SSCB, Arap ülkelerine silah satan ülkelerin başında gelmekteydi. 1988'in sonlarında SSCB bölgeye 14,5 milyar dolar tutarında silah satmıştır. ABD ise aynı süre içerisinde silah satımında 12,2 milyar dolarda kalmıştır. Bu geleneği enerji konusunda da sürdürmek isteyen Rusya aynı zamanda Hazar petrolü üzerinde daha fazla kontrol sağlayıp Batıya taşımak istemektedir. Bu açıdan Batı ile rekabet sona ermiş değildir. Rusya'nın bölgedeki pasif pozisyonu, Sovyet döneminde kurulan veya başlatılan birçok sanayi, üretim ve altyapı çalışmalarında batı şirketleri aktif rol almasına yol açmıştır. Örneğin Suriye'de önemli petrol bulunan bölgelerde 'Pecten' ve 'Maraton' şirketleri faaliyet göstermektedir. Suriye'nin mobil bağlantısını Siemens şirketi üstlenmiştir. Yemen'in güney kısmında Sovyet jeologlar tarafından bulunan petrol yatakları 'Hant Oil' ve 'Eccson' şirketleri tarafından işletilmektedir. Asuan barajının borularını Amerikan şirketleri yerleştirmektedir. Bu ihaleler için Rus şirketleri başvuramamıştır.²¹³ Dolayısıyla ABD'nin bölgede petrol ve gaz konusunda somut projelerle daha etkin olma çabaları Rusya'yı endişelendirmektedir.²¹⁴ Gorbaçev'in 1985'te başlayan ekonomik reformunun başarısızlığındaki en büyük nedenlerden birinin aynı yıldan itibaren Suudi Arabistan'ın petrol musluklarını açarak fiyatları 12 dolar/varile kadar geriletmesi olduğu unutulmuş değildir. Kavramsal olarak ilk kez dönemin ABD Başkanı George Bush'un 1992'de dile getirdiği *yeni dünya düzeni* de, rekabetin ekonomik çıkarların başat unsura dönüşmesi anlayışına dayanması ve yeni dünya düzeninin Amerika merkezli bir yörüngede seyretmesi Rusya'yı endişeye sevk etmiştir. Son on yılda, özellikle Batı devletleri tarafından meşru bir rekabet anlayışı olarak öne çıkarılan ekonomik çıkarlar mevcut uluslararası ilişkiler sistematğinde meşru mücadele aracı olarak görülmektedir. Yeni Rus ulusal güvenlik ve dış politika doktrinleri de, bu ekonomik çıkar rekabetini temel

²¹³ V.A. İsaev, 'Россия и Арабские Страны: Итоги И Проблемы Сотрудничества', **Ближний Восток и современность**, 8. baskı, Moskova: RAN, 1999, O.A. Filonik (red.), s.125.

²¹⁴ Andrej Kreutz, 'The geopolitics of post-Soviet Russia and the Middle East', *ASQ(Arab Studies Quarterly)*, 01.01.02, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-93458168.html>, (10.04.07)

arak, jeo-stratejiden jeo-ekonomiye doğru değişimi benimsemiştir. Aslında bu doktrin SSCB döneminde de kısmen söz konusuydu. Sovyetler Birliğinin Ortadoğu'ya ve özellikle Basra Körfezine yönelik politikası, Batının bölgedeki etkinliğini sınırlamak, bölgenin denetimini ele geçirek Sovyetler Birliğinin de güvenliğini tehdit edecek bir süper gücün ortaya çıkarak güç dengesini bozmasına izin vermemek ve nihayet fiyatının yüksek tutulmasına çalışılması kaydıyla petrolün sevkinin sürekliliğini sağlamak şeklindeydi.²¹⁵

Bir diğer neden, Batının, Rusya'nın eski geleneksel etkinlik bölgelerinde askeri denetim sağlama çabalarına kesin biçimde karşı koymasındır. Biçim değiştiren çıkar çatışması ve rekabet anlayışı ile bağdaşmayan, -son dokuz senede de Rus dış politikasına egemen olan geleneksel askeri denetim anlayışı, Batılı devletlerde ciddi bir tepki oluşmasına neden olmuştur. Bunun en son somut örneği, Gürcistan'dan Rus askeri üstlerinin çıkarılmasının istenmesidir. Özellikle ABD'nin bu konudaki ısrarcı politikası iyi bilinmektedir. Ayrıca ABD'nin 2002'de kendi askerlerini konuşlandırdığı Gürcistan'dan çıkarılan Rus silahlarının Ermenistan'a yerleştirilmesine karşı olduğunu açıklaması ve bu silahların Rusya'ya dönmesini daha uygun olacağını belirtmesi de bu görüşü onaylamaktadır.²¹⁶ Rusya'nın, eski SSCB geleneksel etkinliğini yeniden kurma girişimlerinin yeni bağımsızlık kazanan devletlerce genelde ihtiyatlı karşılanması da dış nedenler arasında görülebilir. Bu çekince, Rusya'nın, BDT'nin SSCB benzeri bir siyasi ve askeri kuruma dönüştürme girişimlerini başarısızlığa uğratmıştır. Bu bağlamda 24–25 Ocak 2000 tarihlerinde Moskova'daki BDT zirvesinde ekonomik bütünleşme öne çekilerek, diğer bağımsız devletlerce daha olumlu karşılanan ortak ekonomik çıkarlara vurgu yapılmıştır. Bu gelişmelerin farkında olan Putin'in dış politikasında ticaret gittikçe artan önemli bir rol oynayacaktı. Putin aynı zamanda Rusya'nın ekonomisini silah, petrol ve gaz ihraç etmenin yanı sıra, Rusya'nın ekonomik ilişkilerini dışarıya doğru genişleterek gerçekleştirmek üzerinde de önemle durmaktadır.²¹⁷

Etkinlik kazanma yolunda enerjinin temel mücadele objesi olarak öne çıkması bir başka dış nedendir. Yeni Rus Ulusal Güvenlik Doktrini, öncelikli alan olarak eski

²¹⁵ Tayyar Arı, **İİA**, s.286.

²¹⁶ Fouskas, **BOKS**, s.34.

²¹⁷ Freedman, **PDROP**, s.62.

SSCB alanını ortaya koymaktadır. Etkinlik kurma yolunda en keskin mücadelenin sürdüğü alan, bu günkü ifadesiyle Hazar bölgesidir. Hazar bölgesinde etkinlik kurma girişimlerinin ekonomik alanda ve özünde enerji bağlamında ortaya çıkması, Rusya'nın bölgesel etkinlik mücadelesinde enerji faktörünü ve Rus petrol şirketlerini öne çıkarmasını sağlamıştır. Bu tür bir etkinlik girişimi, Batı'dan geleneksel askeri etkinlik sağlama kadar tepki almamakta, ekonomik anlamda Rusya'ya gelir getirmenin yanı sıra, Kazakistan, Türkmenistan ve hatta Azerbaycan gibi ülkeler tarafından ekonomik işbirliği yapma anlamında daha fazla rağbet görmektedir.²¹⁸ Moskova'nın Ukrayna'ya sattığı doğalgazı keserek Avrupa'ya hayatî bir ders verdiği 2006 krizinden sonra Avrupa'nın Kuzey Afrika doğalgazına yöneldiği ve Cezayir'in en önemli kaynak olarak görüldüğü hatırlanırsa Rusya'nın bu hamlesinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Soğuk Savaş döneminde Batı tarafından ideolojik ve askerî çevreleme politikasına maruz bırakılmış olan Rusya'nın, Batı'ya karşı 'enerjik' bir çevreleme politikası uygulamakta olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa ülkeleri için söz konusu tehlikenin farkında olan NATO ekonomi komitesi, üyelere, Rusya'nın OPEC benzeri doğalgaz karteli kurmaya çalıştığını, Moskova, Cezayir, Katar, Libya ve Orta Asya cumhuriyetleri yanında İran'ı da ikna etmeye çalıştığı doğrultusunda rapor vermiştir. Komite Rusya'yı özellikle Batı'ya yönelen Ukrayna ve Gürcistan gibi komşularının üstesinden gelmek için enerjiyi kullanmakla suçlamıştır.²¹⁹

Aynı strateji silah konusunda da geçerlidir. Son yıllarda silah satımına hem sayısal hem de çeşit olarak yoğunluk kazandıran Rusya silah sattığı devletlere belli ölçüde etki edebilecektir. Rusya, son yıllardaki Ortadoğu'da yoğunlaşan Amerika karşıtlığını iyi fark edip, genelde ABD silah müşterisi olan ülkelerle de silah satım anlaşmalarını gerçekleştirmektedir. Özellikle Ortadoğu'da ABD'nin geleneksel silah müşterilerini de kendi silah pazar alanına çekmek istemektedir. Bu konudaki temel problemler, bu ülkelerin Rus silahlarının kalitelerine karşı güvensizlikleridir. Dolayısıyla son yıllarda askeri teknik fuarlara çok sık katılım sağlanmaktadır. Putin'in Ortadoğu Arap ülkeleri ziyaretinin de Dubai'deki uluslararası askeri-teknik malzemeler

²¹⁸ Nazim Cafersoy, 'Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi', *TÜRKSAM*, 2 Ocak 2006, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=709>, (05.04.07)

²¹⁹ İrfan Sapmaz, 'Rusya'nın Silahı Doğalgaz', *TGRTHABER*, 16.11.06, http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=98f7effe-f130-4c24-aadd-38d49cb1d726, (05.04.07)

fuvarından birkaç gün önce gerçekleşmesi dikkate değerdir. Diğer yandan Rusya geleneksel müşterilerini modern silahlarla kuşatmakla yetinmeyip, bazı parçaların yapımını gerçekleştirebilecek fabrikaların bölgede kurulmasını da planlamaktadır. Bu konuda Rusya, ilk olarak, Suriye ve Ürdün ile anlaşmalar gerçekleştirmiştir. Örneğin, “Oboronprom” şirketinin toplam 25 milyon dolarlık 6 adet ‘KA-226’ helikopterin Ürdün’e satışına ilişkin anlaşma imzalayan Rusya ve Ürdün, %51 hissesi Rusya’ya ait olacak olan helikopter parçaları üretecek bir tesisin kurulması için de anlaşmaya varmıştır. Yine AvtoVAZ, Ürdün’de yılda 30 bin otomobil üretme kapasitesine sahip ortak bir tesisin kurulması için ön anlaşma yapmıştır.²²⁰ Rusya’nın ortak uluslararası projelere katılma girişiminde Suriye’nin önemini arttıran, Ürdün-Suriye-Irak; Suriye-Lübnan; Suriye-Türkiye ulaşım zincirleri gibi -ülkeyi ulaşım zinciri merkezi haline getirecek- projeler de vardır.²²¹ Suriye ile Rusya arasındaki bu tür anlaşmalar tezimizin birçok yerinde geçmektedir. En son örneklerinden birisi ise Roket savarlara ayarlanabilecek KAMAZ fabrikasının Suriye’de üretimiyle ilgili anlaşmadır. Suriye’nin önemini artıran en önemli faktör de diğer konularda olduğu gibi enerji ve silah pazarında Rusya’nın bölgesel prestijini ve çok taraflı güvenilirliğini kazanmada yardımcı olmasıdır. Rusya’nın bütün Arap göklerini Rus hava koruma sistemiyle kuşatmak istemesine karşın, bunun gerçekleşmesinin pek zor olacağını farkında olan Rus Merkezi Hava Savunma Teknolojiler Kurumu Başkanı Konstantin Makienko, bu zorluğun hava koruma sisteminin kalitesinden değil müşteri ülkelerin -güven ve çıkarı dayalı- politik tavırlarından kaynaklandığını ve bu Arap ülkeleri olunca daha da önem kazandığını belirtmiştir.²²² Devamlı müşterisi olan Suriye, silah satımı konusunda kalite, fiyat ve politik avantajlar temelinde Rusya’nın tercih edilebilir üretici olduğunu ispatlamasına yardım etmektedir.

II.1.2.2. Enerji Sektörünün Rusya Dış Ekonomisindeki Rolü

Rusya, enerji kaynakları bakımından dünyanın en önemli ülkelerinden biridir. Enerji rezervi bakımından Rusya, dünya doğal gaz rezervlerinin %27,9’na (en büyük),

²²⁰ Dmitriy Vladimirov, ‘Hod k korolyam’, *Rossiyskaya Gazeta*, 13.02.07, <http://www.rg.ru/2007/02/13/putin-vostok.html>, (13.02.07)

²²¹ A.V. Arhipov, ‘Сирия: Факторы Политико-Экономических Изменений’ (Suriye: Politik-Ekonomik Değişim Faktörleri), *Ближний Восток и Современность*, М.Р. Agunova (red.), Moskova: RAN, 16. Baskı, 2002, s.13.

²²² Vladimir Stepanov, ‘Панцирь для арабского неба’ (Arap gökleri için Pansir), *Газета газетesi*, 18.02.07, <http://gzt.ru/business/2007/02/18/220007.html>, (19.02.07)

petrol rezervlerinin %4,7'sine, kömürün %15,9'na, hidroenerji kaynaklarının %6,1'ne ve özel enerji kaynaklarının (odun, bataklık kömürü) %7,1'ne sahiptir. Üretimi itibariyle Rusya'nın dünyadaki payı, doğal gazda %22,5, petrolde %8,8 ve kömürde %5,4'dür. Dünya Bankası'nın verilerine göre Rusya'nın 1998 yılında dünya ihracatındaki yeri petrolde %7, doğal gazda %56 ve kömürde %2,1 oranında olmuştur. Rusya, dünyanın en büyük enerji üreticilerinden biri olmanın yanı sıra, dünya enerji tüketiminde %7'lik paya sahiptir.²²³

Enerji sektörünün en önemli alanlarından olan doğal gazda esas aktör, Şubat 1993'te kurulan Gazprom'dur. Dünya'da bilinen gaz rezervlerinin %17'sini ve toplam üretiminin %19,4'nü kontrol eden Gazprom, dünyanın en büyük doğal gaz şirkettir. Gazprom Rusya'nın gaz rezervlerinin %61'ni ve üretiminin %94'nü elinde bulundurmaktadır. En büyük gaz ihracatçısı olan Gazprom eski SSCB ülkelerinden Ukrayna, Moldova ve Beyaz Rusya'nın yanı sıra, Avrupa doğal gazının %25'ni karşılamaktadır. Sadece 2005'te Almanya'ya 15 sene boyunca transfer ettiği gaz kadar gaz transfer etmiştir.²²⁴ Bunun dışında Gazprom Türkiye'nin doğal gaz ithalatında da önemli paya sahiptir.²²⁵

Rus Enerjisinin en önemli diğer kolu olan petrol alanındaki esas aktörler Lukoil, Yukos, Rosneft, Surgutneft, Tumen Oil, Sidanco, Sibneft, Slavneft, Onako, Komitek, ve Transneft gibi toplam 13 şirkettir. Bu şirketler içerisinde özellikle üzerinde durulması gereken 1991 yılında kurulan ve başkanlığını Vahid Elekberov'un yaptığı Lukoil şirkettir. Rusya'nın toplam petrol üretiminin %18,3'nü üreten Lukoil, dünya petrol rezervlerinin %1,4'üne ve dünya petrol üretiminin %2,2'sine sahip olan dünyanın en büyük özel şirkettir. Yurt içindeki etkinliğinin yanı sıra, yurtdışına da ciddi açılım yapan Lukoil şirketinin toplam rezervleri içinde yurtdışındaki rezervlerinin oranı %30'dur.²²⁶ Diğer bir petrol şirketi Yukos, 2006 itibariyle 157,8 milyon/varil (21,5

²²³ 'Газпром В Цифрах: 2001–2005' (Rakamlarla Gazprom: 2001-2005), *Gazprom*, http://www.gazprom.ru/documents/Statistika_Rus_2001-2005.pdf, (05.04.07)

²²⁴ Aleksey Miller, 'Энергия для планеты' (Gezegen için enerji), *Gazprom*, 06.06.06, <http://www.gazprom.ru/articles/article19730.shtml>, (12.04.07)

²²⁵ Türkiye doğal gaz ihtiyacının %94'nü yurtdışından ihraç etmektedir. Burada Rusya %68 oranla temel ülke durumundadır. Kaynak: TPAO Genel Müdür Yardımcısı Can S. Bakiler'in konuşması, International Symposium on National Gas Markets in Europe and Turkey, NGM - 2000, Ankara: ODTÜ, 21-22 Kasım 2000.

²²⁶ 'Запасы нефти и газа' (Petrol ve gaz rezervi), *Lukoil*, http://www.lukoil.ru/materials/doc/annual_report_2005/LUKOIL_AR2005_RUS.pdf, (15.04.07)

milyon ton) petrol çıkarmıştır. Bu bütün Rus petrolünün %4,5'ine denk gelir. Petrolü tekrar işletmede Rusya'da ikinci sırada olan Yukos, 251,8 milyon/varil (34,3 milyon ton) petrol işletmiştir.²²⁷

İran'ın dini lideri Ali Hamaney'in OPEC'e benzer gaz üreten ülkelerin birliği teklifine Rusya resmi bir cevap vermemiştir. Nisan'da Katar'da yapılacak Gaz üreten ülkeler konferansında OPEK benzeri bir organizasyon kurulması ile ilgili düşüncelerin olabileceğini değerlendiren Federasyon Konseyi Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Mihail Margelov, Rusya'nın ne OPEK'e, ne de Rusya'nın pazarlık alanını sınırlayacak başka bir organizasyona üye olmaması gerektiğini, bunun yerine daha esnek her türlü işbirliğini gözden geçirebileceklerini ve Rus şirketlerinin Ortadoğu'da gaz sektörüyle ilgili birçok projeler üzerinde çalıştığını belirtmiştir.²²⁸ Rusya, OPEK'e benzer bir organizasyonun ötesinde gaz ithal eden ülkelerle belli anlaşmalara giderek daha esnek ve bölgesel şartlara uygun ortaklıklar istemektedir. Putin'in Katar gezisi bu anlamda önemlidir. Rusya, İran ve Katar'ın dünya gaz rezervinin %57'sini elinde bulundurmaktadır. İran Gazprom'a İran-Pakistan-Hindistan boru hattı kuruluşuna katılmasını istemiş, Gazprom da olumlu cevap vermiştir. Bu boru hattının Çin'e kadar uzatılması konusu görüşme aşamasındadır. Rusya bununla İran gazını -Gazprom ortaklığında- Doğu ülkelerine yönlendirmiş olacaktır.²²⁹

Başkan Putin'in Cezayir'e gerçekleştirdiği ziyaret, bu ülkenin Rusya'ya olan beş milyar dolara yakın borcunun iptal edilmesi, Putin Rusya'sının dış politikasını enerji politikası ile örtüştürmüş olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Diğer yandan Türkmenistan'la gaz üretim, işletme ve transfer konusunda uzun vadeli anlaşmalar gerçekleştiren Rusya, Cezayir ile de buna benzer anlaşmalar yapmak istemektedir. Bu durumda Avrupa Gazprom ve Cezayir'in devlet kontrolündeki Sonatrach şirketinin etki alanına girecektir. Rusya ile -ittifak halindeki dünyanın dördüncü büyük doğalgaz ihracatçısı olan- Cezayir, Avrupa'nın tükettiği doğalgazın

²²⁷ 'Итоги деятельности НК ЮКОС в 2006 году' (Yukos'un 2006 faaliyetlerinin sonucu), *Yukos*, <http://www.yukos.ru/indicators.shtml>, (15.04.07)

²²⁸ Vladimir Sajin, 'Газовая ОПЕК: реальность или миф'(Gaz OPEK'i: realite mi yoksa hayal mi), Yakınoğu Enstitüsü, 23.02.07, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/23-02-07a.htm>, (12.04.07)

²²⁹ Valeri Yaremenko, Партнерство, картель и ближневосточный мир (Ortaklık, Kartel ve Yakınoğu(Ortadoğu) Dünyası), 16.02.07, http://www.polit.ru/analytics/2007/02/16/putin_vostok.html, (18.03.07)

%40'ını kontrol etmek gibi büyük bir avantaj sağlayacaktır.²³⁰ AB Ortak Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Javier Solana, Rusya lideri Vladimir Putin'le 2006'da Lahti zirvesinde Moskova'nın Cezayir'in doğalgaz yatırımlarındaki hisselerini yabancı şirketlere satmasını engellediğini söylemiştir. Cezayir, devlete ait Sonatrach'ın her yatırımdaki hisse oranını yüzde 30'dan yüzde 51'e yükselten bir yasa çıkarmıştır.²³¹

Rusya dış politikasında enerji sektörünün diğer önemli kolu olan petrol konusunda da önemli gelişmeler kaydetmektedir. Putin'in Riyad gezisi bu açıdan da önemlidir. Enerji konusunu başarılı bir şekilde dış politika aracı olarak kullanan Rusya, dünya petrol piyasasına etkisinden dolayı S. Arabistan ile yakın işbirliği içerisinde olmak istemektedir. S. Arabistan'ın petrol rezervleri 263 milyar varil, başka bir deyişle 36 milyar ton civarındadır.²³² Riyad'daki konuşmasında Putin, enerji barındırma konusundaki iki dünya lideri olarak Rusya ve Suudi Arabistan'ın, enerji üretim ve satımında ortaklık ve işbirliği içinde hareket edeceklerine değinmiştir. Bu anlamda iki ülkeyi müttefik ve işbirlikçi olarak nitelemiştir.²³³ Ekonomisi büyük oranda petrol ve gaz satışına endekli olan ve son yıllarda yüksek seviyede seyreden petrol fiyatları sebebiyle zenginleşen ve büyüyen Rusya, petrol fiyatlarının belli bir seviyenin altına inmemesini sağlamak için Suudilerle işbirliği içerisinde hareket etmek durumundadır. Bu zorunlu işbirliğine ek olarak 2004 yılından bu yana petrol ve doğalgaz alanlarında ortak projeler üzerinde de çalışmakta olan Suudi hükümeti Lukoil'e 'A Bölgesi' diye anılan dünyanın en büyük petrol rezervlerinin bulunduğu Gavar bölgesinde petrol ve doğalgaz arama ve sondaj faaliyetleri için izin vermiştir.²³⁴ S. Arabistan'ın başkentinde yayınlanan "er-Riyad" gazetesinin 11 Şubat 2007 tarihli sayısındaki "Dostluk ve İşbirliği Yolunda Moskova ve Riyad" adlı yorumda "Çağdaş ve ekonomik olarak gelişmiş dünyamızın parçası olmasından dolayı Rusya'ya ihtiyaç duyuyoruz. Eğer konu

²³⁰ Kerim Balcı, Rusya'dan Enerjik Dış Politika Hamleleri, *TÜRKSAM* 13.03.06, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=830>, (05.04.07)

²³¹ İrfan Sapmaz, 'Rusya'nın Silahlı Doğalgaz', *TGRTHABER*, 16.11.06, http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=98f7effe-f130-4c24-aadd-38d49cb1d726, (05.04.07)

²³² Fatih Özbay, 'Rusya Ortadoğu'da Kapıları Zorluyor', *TASAM*, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1588>, (05.04.07)

²³³ Aleksandr Latışev, 'Владимир Путин назвал "союзниками и партнерами" трех арабских монархов' (Putin, üç Arap monarşisini "müttefik ve işbirlikçi" olarak nitelendirdi), "В колоде у России прибавилось королей" (Rusya'nın kuyusuna Krallar da katıldı), *İsvestiya gazetesi*, 13.02.07, <http://www.izvestia.ru/politic/article3101098/>, (19.02.07)

²³⁴ Fikret Ertan, 'Putin Ortadoğu'da', *TÜRKSAM*, 13 Şubat 2006, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=1191>, (05.04.07)

petrol ise biz rakip değil, ortağız. Tek tarafın çıkarlarını gözeten anlaşmalar yaparak birbirimizi pazardan dışlamak istemiyoruz. Teknik ve ticari işbirliğine muhtacız. Bunun delili Rus şirketlerinin Kraliyet topraklarında petrol ve gaz araması yapıyor olmasıdır. Önümüzde sanayi, tarım, demiryolu ulaşımı gibi alanları kapsayan daha geniş işbirliği imkanları var”²³⁵ şeklindeki ifadeler Suudi Arabistan’ın da Rusya ile işbirliğine sıcak baktığını göstermektedir.

Petrol konusunda hem petrol ithal eden, hem de ihraç eden ülkeler arasına giren Suriye çok da cazip bir konumda değildir. Ancak Rusya, eskiden de olduğu gibi özellikle gaz ve su enerji üretimi konusunda Suriye’de birçok projelere imza atmıştır. Gaz arama ve üretim, petrol arama ve üretim, barajların kurulması ve modernizasyonu konusunda da Rus şirketleri birçok ihale kazanmıştır.

II.1.2.3. Silah Satımının Rusya Dış Ekonomisindeki Rolü

Rusya’nın geleneksel askeri denetim anlayışını içeren dış politikası, ordunun içinde bulunduğu durum ve uluslararası şartlar gereği başarısız olmaktadır. Ordunun azalan savaş gücünün yanı sıra, bu tür askeri denetimin, zaten zor durumda olan Rus ekonomisine yüklediği harcamalar da önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Rusya’nın özellikle silah üretiminde teknik ve bilimsel altyapısının çok güçlü olmasına karşı, özellikle Yeltsin döneminde finansman yetersizliğinden birçok projeler işleme koyulamamıştır. Askeri modern helikopter yapımında en iyi projelerin elinde bulunduğunu fakat finansman yetersizliğinden dolayı aksadığını Rus yetkililer birçok defa dile getirmiştir. Putin’in yönetime gelmesiyle ekonominin iyiye gitmesinin sonucunda silah üretim sektörü de canlanmış, dünyadan birçok ülkeden sipariş alarak silah üretmeye hız verilmiştir. Silah üretim sektörü artık Rusya’da ekonomik gelişmelere göre gelişen değil kendisi bir kâr getiren sektör olarak Rus ekonomisine önemli katkıda bulunmaktadır. Rusya’nın Ortadoğu ile silah ve askeri işbirliği stratejisi temel olarak şu faktörleri göz önünde bulundurmaktadır: 1. Yeni ve kullanılmış silahların satımı. 2 Eski Sovyet silah ve askeri malzemelerini geliştirme, onarım ve modernizasyon amaçlı teknik işbirliği. 3. Rus askeri danışmanların bölge ülkelerine

²³⁵ G.G. Kosaç. ‘Vizit Rossiyskogo Prezidenta: Pervie kommentarii saudovskoy pressı’ (Rus Cumhurbaşkanı’nın gezisi: Suudi basın ilk değerlendirmeleri), *Rusya İlimler Akademisi*, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/12-02-07a.htm>, (12.02.07)

gönderilmesi ve bölgeden ülkelere Rusya askeri okul ve akademilerde eğitim olanağı sağlanması. 3. Rus teknolojilerinin üçüncü ülkelere satımı için modernizasyonunda işbirliği yapılması. 4. Siyasi ve askeri ilişkileri üst düzeyde tutmak ve bölgedeki pazarlarda Rus silahlandırma sisteminin tanıtılmasını ve satımını geliştirmek.²³⁶

Rus silah üretim sektörünün gündemdeki problemi finansman olmayıp, siparişlerin yoğunluğu ve bu talepleri zamanında karşılamak olmaktadır. Bu özellikle 2005-2006 yılı için geçerlidir. Rusya'nın 2006'da sadece Cezayir ve Venezuela ile yaptığı anlaşma 10,5 milyar doları oluşturmaktadır. Senenin sonuna kadar Rusya'nın aldığı sipariş 25 milyar dolara ulaşmıştır. 2006'da Rus silah sanayi devi 'Rosoboroneksport' %45'i Çin'le, %35'i Hindistan'la, %4'ü Vietnam'la, %2'si Yemen ve Yunanistan'la, %1,4'ü Etiyopya ve Cezayir'le, %5,2'si de diğer ülkeler olmak üzere 6,4 milyar dolarlık tutarında asker malzemesi satışı gerçekleştirdi. Bu askeri ihracat tutarı 2005'te 6,1 milyar dolar civarında olup, bu yıl daha da arttı ve Sovyet sonrası satış rekoruna ulaştı.²³⁷

ABD ve Batı dünyasının silah ambargosuyla karşı karşıya olan İran, Rusya için önemli bir silah pazarıdır. 31 Nisan 1999'da mevcut sözleşmeler sona erdiğinde Rusya'nın İran'a silah satışını durdurması hükmünü getiren 30 Haziran 1995 tarihli Gore-Chernomyrdin anlaşmasını Kasım 2000'de tek taraflı olarak feshetmekle bölgeye silah satımı konusundaki tavrını açıkça ortaya koyuyordu.²³⁸ 2005'te Rusya, İran'a toplam değeri 700 milyon dolar olan 29 adet Top-M1 (roket engelleyici) füze savunma sistemleri satmaya karar verdi. Kanatlı füze ve bombalara karşı kullanılan bu füze sistemleri savunma amaçlı olduğu için hiçbir uluslararası anlaşmaya veya karara ters değildir. Söz konusu sistemler daha önce Yunanistan'ın siparişi üzerine Rusya'nın İjevsk şehrindeki fabrikada üretilmiş, ancak Yunanistan bu silahları almaktan vazgeçmişti. ABD'nin İran'a müdahalesinin gündeme geldiği son dönemde, bu silahlar

²³⁶ Oksana Antonenko, 'Russia's Military Involvement in the Middle East', *MERIA Journal*, Mart, 2001, cilt 5, no.1, ss.32-33, <http://meria.idc.ac.il/journal/2001/issue1/antonenko.pdf>, (12.03.07)

²³⁷ Konstantin Makienko, 'Военно-техническое сотрудничество России с иностранными государствами' (Rusya'nın dış ülkelere askeri-teknik işbirlikleri), *Rosoboroneksport resmi sitesi*, 19.02.07, http://www.roe.ru/roe_ru/news/lenty/lent_07_02_19.html, (19.02.07)

²³⁸ Freedman, PDROP, s.68.

İran için büyük öneme sahiptir. Ayrıca bu füzeler İsrail'in, İran'ın nükleer tesislerini bombalama tehdidi karşısında alınmış birer önlem olarak görülüyor.²³⁹

2006'da İran'a 780 milyon dolar tutarında -2005'te imzalanan anlaşma gereği- Top-M1 roketsavar kompleksini satmıştır. Suriye'ye 100 milyon dolar tutarında 6 adet 'Tunguska' roket kompleksi satılmışsa da, özellikle Suriye'ye yönelik silah ve askeri malzeme satışında açık bir bilgi almak mümkün olmamaktadır. BAE'nin siparişi doğrultusunda yapılan 'Pansir-C1' roket kompleksinin 734 milyon dolar tutarındaki ilk 50 adeti 2007-2008 yıllarında müşteriye teslim edileceği kesinleşirken, 'Pansir' roket kompleksinin satımı için BAE'nin dışında Cezayir ve Suriye ile de kontrat imzalanmıştır²⁴⁰

Dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir konu silah ve askeri malzeme satımının sadece hacmi değil, alıcı profiline de değişmesidir. Çin, İran, Hindistan ve Yunanistan gibi geleneksel müşteri ülkelerin yanında, Etiyopya, Cezayir, Venezuela gibi ülkelerle de anlaşma gerçekleşmiştir. Özellikle 2005 ve 2006'da bu tür ilerlemenin Rusya'nın hem ekonomik hem prestij açısından daha rahat bir konuma gelmesinin bir sonucu olduğunu da söylemek mümkündür. Örneğin Venezuela daha 2002'de silah satın alımıyla ilgili talepte bulunmasına karşın Rusya, ABD'nin tepkisiyle karşı karşıya olan bir ülkeyle anlaşma imzalamaktan kaçınmıştı. Venezuela Cumhurbaşkanı Ugo Çavez'in de 2006 gezisinde iki ülke arasında 3 milyar dolarlık bir anlaşma paketi imzalanmıştır.²⁴¹ Putin'in Mart 2006'daki Cezayir gezisinde -Rusya ekonomi bakanlığının karşı çıkmasına karşın Putin'in kişisel girişimiyle Cezayir'in Rusya'ya olan 4,7 milyar dolarlık borcu silinmiş ve 7,5 milyar dolar tutarında askeri-teknik anlaşma imzalanmıştır. Bu borcun silinmesine gerekçe olarak Putin, "anlamsız bir borç

²³⁹ İhsan Çomak, 'Rusya-İran İlişkileri', *TÜRKSAM*, 15 Aralık 2005, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=666>, (05.04.07)

²⁴⁰ Vladimir Stepanov, 'Панцирь для арабского неба' (Arap gökleri için Pansir), *Газета gazetesini*, 18.02.07, <http://gzt.ru/business/2007/02/18/220007.html>, (19.02.07)

²⁴¹ Konstantin Makienko, 'Военно-техническое сотрудничество России с иностранными государствами' (Rusya'nın dış ülkelerle askeri-teknik işbirlikleri), *Rosoboroneksport resmi sitesi*, 19.02.07, http://www.roe.ru/roe_ru/news/lenty/lent_07_02_19.html, (19.02.07)

yüzünden elde edeceğimiz çok önemli gelirlerden olmaktadır” açıklamasını yapmıştır.²⁴²

Putin, Suudi Arabistan, B.A.E. Katar, Ürdün gibi Arap ülkeleri gezisinde de silah satımı anlaşmasını ön plana koymuştur. Ziyaretin amaçlarından birisi iki ülke arasındaki enerji ve silah ticareti başta olmak üzere ticari-ekonomik ilişkilere yeni bir ivme kazandırmaktır. Riyad’da düzenlenen Rus-Suudi ticari forum’a katılanlar arasında bulunan ‘Rus Demir Yolu’ işletmesi başkanı Vladimir Yakunin, Suudi Arabistan’da gerçekleştirilecek olan 300-400 km uzunluğundaki ‘Kuzey-Güney’ demir yol projesine katılmayı düşündüklerini, bunun için toplam giderin 960 milyon dolar olarak belirlendiğini ifade etti. Rosoboroneksport Başkanı Sergey Çemezov’un bildirdiğine göre Suudi Arabistan Rus roket ve helikopterlerine ilgi duymaktadır.²⁴³ Suudi Dışişleri Bakanı Saud el-Faysal 14 Şubat 2007’de Rusya’dan silah satın alabileceklerini ve özellikle atom enerjisi geliştirme gibi birçok konuda ortak hareket edeceklerini belirtti. Bu konuların arasında teknik, eğitim ve bilimsel alanlarda yeni işbirliği imkânları öne çıkarken, askerî alanda da özellikle 150 adet yeni model ‘T-90C’ tanklarını ve çok amaçlı ‘Mi-17’ helikopteri satacağı bildirildi. Nitekim Federasyon Konseyi Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Mihail Margelov da bu haberi doğrulayarak Rusya’nın Suudilere bu tankları satma konusunda umutlu olduğunu söyledi.²⁴⁴

Rusya Moskova’da gerçekleşen -Tataristan Cumhurbaşkanı Mintimer Şaymiyev ile Beşar Esad görüşmesinde imzalanan- anlaşma gereği Suriye’de 2006-2007 yılında kuruluşu tamamlanacak olan ‘KAMAZ’ marka ağır taşıt otomobil fabrikası senede bin adet otomobil üretecek olup yarısını bölgedeki diğer ülkelere satacaktır.²⁴⁵ Dünyada yedinci şubesinin Suriye’ye açılması özellikle askeri-ekonomik boyutu ağır basan bir anlaşmadır. Çünkü KAMAZ’lar hem taşıt aracıdır hem de Rus

²⁴² Konstantin Makienko, ‘Военно-техническое сотрудничество России с иностранными государствами’ (Rusya’nın dış ülkelerle askeri-tekniik işbirlikleri), *Rosoboroneksport resmi sitesi*, 19.02.07, http://www.roe.ru/roe_ru/news/lenty/lent_07_02_19.html, (19.02.07)

²⁴³ Aleksandr Latışev, ‘Владимир Путин назвал "союзниками и партнерами" трех арабских монархов’ (Putin, üç Arap monarşisini “müttefik ve işbirlikçi” olarak nitelendirdi), “В колоде у России прибавилось королей” (Rusya’nın kuyusuna Krallar da katıldı), *İzvestiya gazetesi*, 13.02.07, <http://www.izvestia.ru/politic/article3101098/>, (19.02.07)

²⁴⁴ Fikret Ertan, ‘Putin Ortadoğu’da’, *TÜRKSAM*, 13 Şubat 2006, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=1191>, (05.04.07)

²⁴⁵ ‘Через год в Сирии появится предприятие по сборке КамАЗов’ (Bir Sene Sonra Suriye’de KAMAZ’ın Toplama Kurumu Kurulacak), *Regnum’ Haber Ajansı*, 01.04.06, www.regnum.ru/news/616481.html, (19.02.07)

yapımı askeri malzemeler için özellikle araç üzerine yerleştirilen roket ve roket fırlatıcılarda kullanılmaktadır. BAE SK komutanlığının, Rusya'dan temin edeceği 'Pansir-C1' roket kompleksini KAMAZ'a ayarlı yapımına sıcak bakmadıkları, bunun yerine MAN veya Renault platformunda yapılmasını istediklerini göz önünde bulundurursak,²⁴⁶ KAMAZ fabrikasının Suriye'de kurulmasının, hem aracın bölgede tanıtılması, hem fabrikada üretilecek yedek parçaların ve araç için gerekli servisin bölgede yaygınlaşması açısından yakın gelecekte Rusya'nın askeri-ticari çıkarlarının hesaba katıldığı görülür.

II.2. SURİYE'NİN RUSYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ

II.2.1. Güç Dengesi Politikası

II.2.1.1. Güç Dengesi Oluşturma ve İnisiyatif Kullanma Kapasitelerini Artırma

Suriye'nin denge politikasını değerlendirirken, Suriye'nin hem Arap ülkeleri içerisinde hem de bölgede dengeye etki edebilecek ülkeler arasında en çok manevra alanı bulunan ülke olduğu göze çarpar.

1. Suriye'nin denge politikasını birkaç alana ayırmak mümkündür. Bunlardan en önemlisi bölgesel faktördür. Ortadoğu ülkeleri içerisinde denge politikası göz önünde bulundurulduğunda Suriye'nin Türkiye, İran, Irak, Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail'e karşı farklı manevralar gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Bölgesel denge politikasında İran ve İsrail ön plana çıkarken, yakın zamana kadar daha çok Batıya entegre olma eğiliminde olan Türkiye'nin bölgede etkin güç olma politikası pek fark edilmezken, son zamanlarda bu doğrultuda girişimlerde bulunduğu görülmektedir.

Suriye, bölgede İsrail ile sınırdaş ve Akdeniz'e açılan bir Arap ülkesi olarak jeopolitik öneme sahiptir. Bu avantajını stratejik açıdan her zaman değerlendirmeye çalışmakta, bölge ve Arap dünyasındaki denge politikasında bunu

²⁴⁶ Vladimir Stepanov, 'Панцирь для арабского неба' (Arap gökleri için Pansir), *Газета gazetesini*, 18.02.07, <http://gzt.ru/business/2007/02/18/220007.html>, (19.02.07)

yansıtmak istemektedir. Bütün bu özelliklerine rağmen bölgede ekonomik açıdan ciddi sorunlar yaşayan ülkeler arasında yer alan Suriye, özellikle AB'nin Akdeniz ülkeleri ile işbirliği çerçevesinde oluşturulan projeleri önemsemektedir. Ortak serbest ticari bölgeyi öngören bu işbirliğinin aynı zamanda Kuzey Afrika, Doğu ve orta Avrupa ülkelerini de kapsamı planlanmıştır. Bu çerçevede Suriye jeopolitik durumunu güçlendirmek ve kendi bölgesinden transit taşımacılık ve geçişleri geliştirmek istemektedir. Bu doğrultuda bütün bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirme çabasına hız vermiştir.²⁴⁷

2. İkinci denge alanı etnik temele dayalı ideolojik faktördür. Bölgede Türkiye, İran ve İsrail'in dışında, Arap Dünyası da kendi içerisinde bir denge politika alanına sahiptir. Bunun yanında Irak, Suudi Arabistan ve Mısır hem bölgede hem de Arap dünyasında lider ülke olma eğilimini her zaman sürdürmüş ve buna göre politika geliştirmişlerdir. Suriye de bu konuda, özellikle Hafız Esad döneminden başlayarak başarılı bir politika izlemiş, her fırsatta ülkesini Arap Dünyasının kalesi olarak lanse etmiş, Arap Dünyasının lideri olma eğilimini hep saklı tutmuştur. Bu tür denge politikasının temel aktörleri, Tikriti Baas'ın hakim olduğu Irak, Nasır döneminde popülaritesini arttırmayı başaran Mısır ve ekonomik-teknolojik açıdan son zamanlarda hızlı bir ilerleme sağlayan Suudi Arabistan idi. Günümüzde Saddam rejiminin sona erdirilmesiyle Irak'ın şu anlık, Arap Dünyası liderliği iddiası zayıflarken, Suudi Arabistan ve Mısır'ın lider olma girişimleri ciddi anlamda devam etmektedir.

3. Üçüncü denge alanı mezhepsel temele dayalı dini ideoloji faktörüdür. Şii İslam ideolojisi temelinde kurulmuş olan, Şii rejim temsilcisi İran ile genelde Arap Dünyasında yaygın olan Sünni İslam taraftarları arasında denge politikası söz konusudur. Yayılımacı nitelik taşıyan Şii ideolojisi her zaman Sünni çoğunluğa sahip Arap ülkeleri açısından ulusal tehdit niteliği taşımıştır. Başta Irak olmak üzere Suudi Arabistan, Lübnan, BAE ve diğer ülkelerdeki Şii azınlığın İran tarafından desteklenmesi, söz konusu ülkeleri rahatsız etmektedir. Aynı politikayı

²⁴⁷ A.V. Arhipov, 'Сирия: Факторы Политико-Экономических Изменений'[СФПЭ](Suriye: Politik-Ekonomik Değişim Faktörleri), **Ближний Восток и Современность**, М.Р. Arunova (red.), Moskova: RAN, 16. Baskı, 2002, s.13.

Suriye de çok sık olarak kullanmıştır. Bu denge politikasında en avantajlı ülke Suriye'dir. Nüfusunun %75'lik kısmı Sünni olan Suriye, Şii ekole bağlı Alevi'ler tarafından yönetilmektedir. Bu yapılanma aynı zamanda Suriye'nin devlet yapılanmasıyla da orantılıdır. Suriye Arap milliyetçiliği temeline dayalı ideolojiye sahip bir cumhuriyettir. Herhangi bir resmi din veya mezhebin anayasasında belirtilmemesine karşın, Cumhurbaşkanı'nın Müslüman olma şartını getirerek, dini duyarlılığa sahip ezici bir çoğunluğun eleştirilerini önemli bir ölçüde azaltmayı başarmıştır. Suriye'nin cumhuriyet yapısı, dış politikada devletin karar alma mekanizmasını daha esnek hale getirmektedir. Gerek ülke nüfusu açısından Sünni ekolün, gerekse yönetim ve karar alma mekanizmasındaki ağırlığı açısından Şii/Alevi ekolün temsilcisi olarak Suriye, bu iki farklı mezhep taraftarları arasında daha çok manevra alanına sahiptir. Böyle bir konumda olan Suriye, bölge ülkelerinin iç politikasına karışmak için her iki mezhebi de kullanma avantajını her zaman değerlendirmiştir. Suriye, Sünni kesimi Baas partisi temelinde kendi kontrolü altında tutarak, mezhebe dayalı örgütleri köktendinci olarak nitelendirmekte ve ülkede siyasi faaliyetlerine izin vermemektedir. Geçmişte İhvan-ı Muslimin başta olmak üzere dinci grupları ülke içinde örgütlenmesine izin vermezken, bu örgütlerin özellikle Mısır'daki faaliyetlerini desteklemiştir. Günümüzde ise kendi çıkarı doğrultusunda bu örgütlere desteği bilinmemekle beraber, gerektiğinde yine destekleme ihtimali vardır.

4. Dördüncü denge alanı ise, askeri güç ve donanım temeline dayalı denge politikasıdır. Suriye özellikle 1970'lerden 1990'ların başına kadar, askeri yapılanma, silah sayısı ve çeşitleri bakımından bölgedeki en güçlü ülkelerdendi. Suriye'nin ekonomik yapılanması genelde Suriye'nin askeri güçlenmesini öngören bir yapıya sahipti. Bölgedeki sorunlarda Suriye genelde askeri gücüne dayanarak ağırlığını koyabiliyordu. Özellikle Lübnan konusunda Suriye silahlı Kuvvetleri Lübnan'da barışın sağlanmasını kendine görev edinmişti.²⁴⁸ Suriye bölgede ve Arap Dünyasındaki iki kola ayrılmış silah pazarının Rusya kolunu temsil etmektedir. Genelde, ABD ve taraftarlarının silahlarıyla silahlanmış, Türkiye, Körfez ülkeleri, Ürdün gibi ülkelere karşın Suriye, bölge silah pazarına aktif bir

²⁴⁸ Arhipov, СФПЭ, s.10.

şekilde katılmak isteyen Rusya'nın en önemli müşterisi ve temsilcisidir. Sovyetler birliğinin dağılmasıyla Rusya ile askeri işbirliğini üst düzeyde devam ettiremeyen Suriye 1990'lı yıllarda Ukrayna, Beyazrusya, Çekoslovakya, Çin, Kuzey Kore gibi ülkelerden silah satın alımı ve askeri teknik onarım konusunda yardım aldıysa da askeri yapılanmada bölgedeki askeri-teknik gücünü kaybetmişti. 3 Şubat 1999 tarihinde Suriye askeri uzmanlarından oluşan bir heyet Moskova'ya giderek, İsrail'in elindeki Amerikan yapımı Patriot füzelerine karşı kullanılmak üzere S-300 füzeleri ile İsrail'in Markava tanklarını etkisiz kılacak olan Kornet-3 füzeleri konusunda anlaşma isteklerine karşın Yeltsin yönetimi, Mig uçakları ile eski model Sovyet tanklarının modernizasyonu dışında bir teminata bulunamadı. Buna karşın İsrail'in modern askeri teknolojilerle donanması ve askeri-istihbarat birimlerinin çok hızla gelişmesi, bölgede ve Arap ülkeleri içerisinde de askeri-teknik konuda Suudi Arabistan'ın, Mısır'ın ve özellikle İran'ın silahlanma konusundaki ilerlemeleri Suriye'yi de askeri açıdan güçlenmesini zorunlu kılmıştır. Suriye'nin askeri konuda silahlanma konusunda hızla ilerleyen bölge ülkeleriyle denge sağlaması, Rusya ve Suriye için stratejik bir gerekliliktir. İsrail ile sınırdaş olan Suriye'yi, askeri potansiyelinden ötürü bölgedeki Arap ülkelerinin olası İsrail tehdidine karşı desteklemek durumunda olduğu geçmişte de görüldüğü gibi, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. 1999'da Arap monarşileri Şam'a 'İsrail ve Türkiye askeri ortaklığının olası tehditlerine karşı savunma gücünü artırması için' 1,5 milyar dolar değerinde yardım sağlamıştır.²⁴⁹ Bu durumun devam etmesi için de Suriye bölge ülkelere belli bir noktaya kadar askeri gücü açısından güven vermesi gerekir.

Eskiden olduğu gibi günümüzde de Beşar Esad Suriye'si, kendi çıkarı için her türlü avantajı kullanarak strateji geliştirme eğilimini sürdürmektedir. Baba Esad gibi Beşar'ın da dış politikadaki önceliği İsrail ile ilişkileridir. Hafız Esad, Primakov ile bir görüşmesinde "belki de kendi başımıza sorunun tamamını çözemeyiz, ama her ne olursa olsun, Suriye'nin tek başına İsrail ile karşı karşıya

²⁴⁹ Yurçenko, СІІНБ, ss.244-250.

kalmasına izin vermeyiz” sözü,²⁵⁰ Beşar dönemi için de geçerlidir ve bu doğrultuda Suriye yönetimi her türlü taktik denemesine başvurması beklenebilir.

Beşar yönetime geldikten sonra dış politikada ABD/İsrail ile ilişkilerin yanında, özellikle Irak konusu, bölgedeki barış süreci, direnişçi örgütler gibi bölgedeki kilit konularda babasının çizgisinde ilerlemektedir. Beşar böylece bölgede ve uluslararası arenada kendi pozisyonunu güçlendirmek istemektedir. Bütün Arap ülkeleriyle iyi ilişki kurmaya çalışan Esad, dış gezilerinde kendini *panarabist* bir lider olarak sunmaktan da kaçınmamaktadır.²⁵¹ Suriye, ABD ve İsrail’e karşı strateji geliştirmede İran ile özel ve yakın bir işbirliği içine girerken, Arap dünyasını ancak Arap milliyetçiliği temelinde kendi stratejisine entegre edebileceğini düşünmektedir. Suriye, ABD ve İsrail’in, ekonomik ve bütünleştirici merkezde İsrail’in bulunduğu ve Ürdün, Türkiye, Filistin devleti ve yenilenmiş Irak’ın katılımıyla güvenlik birliği oluşturma projesine karşıdır. Zamanında ABD, bu proje çerçevesinde Hafız Esad ile de diyaloga geçmiş ve Suriye-İsrail görüşmelerini başlatmıştı. Bu projeye karşı Beşar yönetimi tarafından önerilen ‘Ortak Arap Güvenlik Birliği’ oluşturma girişimi Mısır tarafından da desteklenmektedir.²⁵² Diğer yandan Lübnan, Suudi Arabistan ve son on senedir Irak ile iyi ilişkiler içinde olan Suriye, özellikle Beşar’ın yönetime gelmesiyle ‘eskiden iyi geçinemeyen’ komşuları Ürdün ve Türkiye ile de birçok konuda işbirliği içine girmektedir.²⁵³ Yukarıda saydığımız denge politikasını oluşturan faktörlerin Suriye’ye geniş bir manevra alanı yaratmasından yararlanan Suriye, strateji belirlemede ve uygulamada çok esnek davranmakta ve kolay bir şekilde strateji değiştirebilmektedir. Buna en belirgin örnek, Lübnan ve İran’a yönelik politikalarından ve bölgedeki direnişçi ve terörist örgütleri desteklemesinden dolayı, Bölge ülkelerinin ve özellikle Körfez Arap ülkelerinin tepkisi karşısında Suriye’nin geliştirdiği stratejidir. Suriye, jeopolitik strateji geliştirerek Kuveyt’i açık ve aktif bir şekilde desteklemiş, 1991 Martında Körfez bölgesinde ‘Arap Güvenlik Sistemi’ temelinde Suriye, Mısır ve Körfez Arap Ülkeleri ortak Askeri-Siyasi Birliğini öngören Şam deklarasyonunu ortaya atmış

²⁵⁰ Yevgeniy Primakov, **Kapalı Kutu Rusya**[KKR], Nuri Eyyupoğlu (çev.) İstanbul: Mataş Matbaası, 2002, s.199.

²⁵¹ Ahmedov, **СрєВн**, s.114.

²⁵² Ahmedov, **СрєВн**, ss.121-122.

²⁵³ Arhipov, **СФПД**, s.13.

ve takipçisi olmuştur. Bu proje tam anlamıyla gerçekleşmediyse de Suriye gerek ABD ile gerekse Mısır başta olmak üzere bölgedeki ülkelerle ilişkilerini geliştirme ve bölgesel güç olma pozisyonunu güçlendirebilmişti.²⁵⁴ Beşar'ın inisiyatifiyle ortaya atılan 'Arap Güvenlik Birliği' de istenilen düzeyde başarıya ulaşmasa bile en kötü ihtimalde Suriye'nin güncel bazı beklentilerini karşılayacağı düşünülebilir.

Bölgesel sorunları Arap Birliği temelinde çözmeyi yoğun bir şekilde savunan Suriye, İran ile stratejik iş birliği içerisindedir. 1979'da İran devriminde Ayetullah Humeyni'yi tanıyan ikinci ülke olan Suriye bugüne kadar genelde İran'la iyi ilişkiler içerisinde bir politika izlemiştir. Özellikle ABD'nin 2003 Irak işgalinden sonra daha çok yakınlaşan İran ve Suriye, bölgede birçok konuda ortak hareket etmektedir. İkisi de ABD'nin Irak'taki varlığına karşı birleşmiştir. İkisi de İsrail'e karşı Hizbullah'a ve Hamas, İslami Cihat gibi Filistin direniş örgütlerine askeri-teknik yardımların yanında finansman sağlamaktadır. Suriye'nin İran'a yaklaşmasının sebeplerinden biri, Sünnilerin bölgedeki etkinliğini sınırlandırmak ve özellikle iç politikasında Sünni çoğunluğun ayaklanmasını ve bölge güçlerinden destek almasını engellemektir. Bunun için de Suudi Arabistan ile Mısır'ın bölgede güçlenmesini istememektedir. Suriye zamanında kendi ülkesinde yasakladığı İhvan-ı Müslimin'in Mısır'daki faaliyetlerini desteklemiştir. Şu anda böyle bir politika uyguladığı bilinmemekle beraber bölge genelinde Mısır'ın etkinliğini sınırlamak istemektedir. Suriye'nin İran'a yaklaşmasının diğer bir nedeni, İran bölgede sadece mezhep farklılığıyla tanımlanan bir ülke değil, aynı zamanda bölgede Arap olmayan sayılı ülkelerin başında gelmesidir. Bu da Suriye'ye bir Arap ülkesi olarak ve Arap Birliğinin aktif savunucusu ve temsilcisi olarak İran'la iyi geçinmesinden kaynaklanan politik bir avantaj sağlamaktadır. Bunun yanında Suriye, bölgede İran'ın daha etkin bir rol almasını da istememektedir. Çünkü bu, Suriye'nin bölgede ve Arap ülkeleri arasında aktif rol almasını engelleyecektir.²⁵⁵ İsrail ile ilişkilerinde kilit nokta olan Golan tepelerinin geri alınması konusu Suriye'nin dış politikasında stratejik öneme sahiptir. Türkiye'nin Suriye'ye karşı 1998'de savaş tehdidiyle başlayan iki ülke arasında gelişen ilişkiler, Suriye'nin bölgesel stratejisinin bir parçası olarak devam etmektedir. Türkiye bölgesel dengelerde önemli bir konuma

²⁵⁴ Ahmedov, **Срѣдн**, s.113.

²⁵⁵ Dario Cristiani, 'The Role of Iran and Syria in the Israel-Lebanon Crisis', *PINR (The Power and Interest New Report)*, 20.07.06, http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=528, (11.04.07)

sahiptir ve bölgedeki Arap olmayan ülkelerden birisidir. Türkiye'nin NATO üyesi olması, ABD ve İsrail ile yakın ilişkiler içerisinde bulunması da Suriye'nin bu ülke ile iyi geçinmesini gerektiren diğer bir etkidir.

II.2.1.2. Suriye'nin Ortadoğu Güç Dengelemesinde Rusya'ya Etkin (Dengeleyen) Taraf Olanağı Tanıma Eğilimi

Suriye, -uzun zamandır Rusya'nın Ortadoğu politikasına müttefik sıfatıyla tanıklık eden bir ülke olarak- Rusya'nın bölgede ve uluslararası arenada süper güç olma amacı olduğunun farkındaydı. Fakat ne Suriye Rusya'nın bölgeye dengeleyici güç olarak girmesini istedi, ne de Rusya buna ilişkin açık bir istek ifadesinde bulundu.²⁵⁶ Birçok ekonomik-sosyal problemlerle uğraşmakta olan Rusya, sıradan bir politikanın ötesinde aktif katılımcı olma eğilimini hissedilecek herhangi bir girişimde bulunmadı. Daha Putin Başbakan iken 1999'da Hafız Esad'ın Moskova gezisinde, Moskova Suriye'nin Rusya'ya karşı yüklü miktarda borcundan dolayı Suriye ile ilişkilerini dondurmuştu. Putin Başbakanlık döneminde Bağımsız Gazete, Moskova'nın Ortadoğu barış sürecinde başrol oynamasının tek yolunun Suriye cephesi olduğunu belirtmişti. Suriye de, Putin daha yeni Cumhurbaşkanıyken, Moskova'da düzenlenen Ortadoğu barışı için çok taraflı (çokuluslu) Yönetici Grup toplantısını boykot etmişti.²⁵⁷ 2000'de Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov Suriye'yi ziyaret etmiş ve hem Cumhurbaşkanıyla

²⁵⁶ Soğuk Savaş dönemi dengeleri sebebiyle, Batıya her zaman mesafeli durmaya özen gösteren Suriye, Körfez Savaşı sırasında Saddam Hüseyin'e karşı oluşturulan uluslararası ittifakta önemli bir rol oynayarak belki de tarihinde ilk defa Amerikan liderliğindeki bir hareketin içinde aktif şekilde yer almıştı. Şüphesiz bunda en güçlü müttefikleri Sovyetler Birliği'ni yitirmesinin rolü olduğu gibi, İsrail'den hakkını almasının yolunun 'Washington'la iyi geçinmek ve onun İsrail'e baskı yapmasını sağlamaktan geçtiğine inanmaya başlamasının etkisi de söz konusudur. Fakat Esad'ın bu politikası onun öngörülerinin aksine İsrail'in çıkarları doğrultusunda gelişmeye devam etmekle kalmayıp Suriye'ye baskı uygulama politikasına dönüşmüştür. Amerika ve İsrail'in ortaklaşa oluşturdukları böyle bir baskı ortamında, Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomi Zirvesi yoluyla İsrail'in bölgesel ekonomik düzenin içine entegrasyonunun devam ettiği ve Suriye dışındaki Arap ülkelerinin İsrail'le daha fazla nasıl işbirliği yapabileceklerini araştırdıkları bir sırada, ön koşullardan vazgeçmesi için daha fazla taviz vermeye zorlanan Esad, bu baskılara tek başına direnemeyeceğini bildiğinden ek manevralar yapma adına, uzun zamandır Amerikan politikalarına alternatif görüşlerle bölgesel sorunlarda inisiyatif kullanmaya çalışan Fransa ve Rusya'yı görmüştür. Ortadoğu'daki inisiyatifi tamamen Batıya kaptırması olmanın verdiği rahatsızlıkla, yeniden bölgeye dönmenin fırsatını kollayan Rusya, Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı İgor İvanov'u, temaslarda bulunmak üzere, beraberinde yüksek seviyeli bir heyetle Şam'a gönderdi. Rusya'yı Ortadoğu'daki pazarlıkların içine çekmeyi hesap eden Esad yönetimi, atılan adımla Tel Aviv'e ciddi bir mesaj vermek istiyordu. Bu nedenle ziyaretin seviyesi düşük olsa da, zamanlaması, barış süreci açısından oldukça önemli bir arayışı ifade ediyordu. Suriye, Rusya ile askeri yardım ve silah satışı öngören işbirliği anlaşması imzalayarak, hem SSCB'nin çöküşünden bu yana bitmiş görünen askeri işbirliğini yeniden canlandırma girişiminde bulundu ve İsrail-ABD askeri dengesine karşı Suriye-Rus askeri ortaklığını güçlendirmiş oldu. Fakat Rusya'nın ekonomik durumu ve uluslararası arenadaki prestij kaybı bu ilişkinin devamını getiremedi. Bkz: Dağ, **Suriye**, ss.203, 219.

²⁵⁷ Mark N. Katz, 'Putin's Foreign Policy Toward Syria', *MERİA, Gloria Center*, cilt 10, no. 1, Mart 2006, <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue1/jv10no1a4.html>, (08.03.07)

hem de Dışişleri Bakanı Faruk Şaraa ile görüşmüştü. 2001 Nisanda Faruk Şaraa, aynı yıl Mayıs'ta Savunma Bakanı Mareşal Mustafa Tlass Moskova'yı ziyaret etmişti.²⁵⁸ Ekonomik sorunlara öncelik veren Beşar, bölgesel problemleri askeri temelde değil, siyasi, ekonomik ve diplomatik ilişkiler çerçevesinde çözmeyi düşünmüş olmalıdır ki, 2000'de Şam'da düzenlenen Arap Yazarlar Birliği konferansında konuşan Dışişleri Bakanı Faruk Şaraa, Suriye-İsrail ilişkileriyle ilgili olarak iki ülke arasındaki askeri cephelenmeyi politik, ekonomik, ticari ve kültürel dizeye kaydırmayı düşündüklerini belirtti.²⁵⁹ Beşar yönetimi Rusya ile ilişkilerini tamamen kesmemekle beraber, bölgesel sorunların çözümünde ABD'ye alternatif olarak AB ülkelerinin (özelde Almanya ve Fransa'nın) rol almasından yanaydı. Suriye bu süreci, yani AB ülkelerinin etkin katılımını aşamalı olarak gerçekleşmesini istemekteydi ve bunu da temelde ekonomik ağırlıklı bir strateji çerçevesinde öngörmekteydi. Fakat Irak'taki gelişmeler sonucunda Suriye, ABD için hedef ülkelerin başında gelmiş, uluslararası terörü desteklediği için de sert bir şekilde eleştirilmiş ve acilen etkin bir kurtarıcı arayışına girmişti. İlk önce Avrupa'da girişimlerde bulunmuş, ancak bir yandan çok geçmeden Suriye'nin petrol ve gaz zengini ülke olmadığı anlaşılmış ve gerekli ilgiyi bulamamıştır. Diğer yandan AB ülkeleri ABD'ye karşı alternatif güç olarak rol alma konusunda kararlı ve etkin bir politika izlememiştir. Böyle bir gelişme sonucunda Şam yüzünü Moskova'ya çevirdi.²⁶⁰ Irak'taki gelişmelerin akışı belli olmaya başlayınca 2003'te Cumhurbaşkanı yardımcısı Halim Haddam Moskova'yı ziyaret etmiş ve Putin'le görüşmüştür. Böylece Irak işgalinden sonra Moskova'yla ilişkilerini geliştirerek elini güçlendirmeye çalışmış ve bunu bir ölçüde başarmıştır.²⁶¹ Artık Rusya da ekonomik birçok problemini geride bırakmış, iç sorunlarını da bir anlamda çözmeye sürecine girmiştir. Özellikle Ortadoğu'daki gelişmeleri kendi çıkarları açısından değerlendirmeye koyulmuş ve bölgeye etkin bir güç olarak katılma eğilimini hissettirmeye başlamıştır. Bu süreci tetikleyen özel neden ise Irak sorunuydu ve bu

²⁵⁸ Mark N. Katz, 'Putin's Foreign Policy Toward Syria', *MERIA, Gloria Center*, cilt 10, no. 1, Mart 2006, <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue1/jv10no1a4.html>, (08.03.07)

²⁵⁹ İ.G. Kosaç, 'Мирный Процесс На Ближнем Востоке: Сирийское Направление', *Востоковедный Сборник*, V.A. İsaev (red.), İkinci baskı, Moskova: RAN, 2001, s.134.

²⁶⁰ 'Путин готов простить Сирии 10 млрд долларов долга в обмен на поддержку на Ближнем Востоке' (Putin, Suriye'nin Yakınoğu'da(Ortadoğu'da) kendine destek olmasına karşılık 10 Milyar Dolarlık Borcunu Silmeye Hazır), *Newsru Haber Ajansı*, 24.01.05, <http://www.newsru.com/russia/24jan2005/asad.html>, (12.03.07)

²⁶¹ Mark N. Katz, 'Mideast Watch: A Russian-Syrian Alliance?', *United Press International*, 06.09.05, <http://www.spacedaily.com/news/russia-05zg.html>, (19.02.07)

gelişmeler karşısında Şam'a Moskova'nın gerektiği kadar Moskova'ya da Şam'ın gereksinim duyduğu anlaşılmıştır. 2003'ten sonraki dönemde iki ülkenin dışişleri bakanlarının telefon ve karşılıklı görüşmeleri çok sık bir şekilde devam etmiştir. Bölgedeki her gelişme öncesi ve sonrası karşılıklı fikir alışverişinde ve bilgilendirmede bulduklarını fark etmek mümkündür. Bu süreç devam ederek 2005'te gerçekleşen Beşar'ın Rusya ziyaretiyle üst seviyeye çıkmıştır.

Esad, “Bizim ortaklığımız son zamanlarda -Rusya'nın dünyadaki rolünün büyümesine paralel olarak- daha da güçlendi... Suriye'yi izole etmek isteyenler, otomatikman bölgedeki problemlerin çözülmesini izole etmektedir” derken, Suriye'nin bölgedeki her türlü problemin çözümünde düğüm noktası olduğunu vurgulamaktaydı. Bu aynı zamanda ABD'ye bir mesaj olarak algılanmakla beraber, bu konuşmanın Moskova'da yapıldığını göz önünde bulundurursak, bu mesajıyla bölgeye yönelik stratejik planları olan Rusya'ya da -kendisinin önemli bir ortak olabilme potansiyeline sahip olduğunu vurgulamış oldu. Bölgede ve Arap Dünyasında Suriye'den başka ortakları kalmayan ve “Ortadoğu'da barışın sağlanması için aktif bir şekilde katılmaya devam etmeyi düşünen” Putin'e, Suriye bu pozisyonu sağladı.²⁶² Burada söz konusu olan sadece, gerçekten de önemli ve kârlı olan askeri-teknolojik ve casusluk olanakları değil, daha önemli olan Rusya'nın Karadeniz Filosunun bir kısmının Suriye'ye yerleştirilmesini de kapsayan, Suriye limanlarını kullanma hakkını tanıyan jeopolitik platformdur.²⁶³

Rusya'nın, İsrail ve ABD'ye rağmen Suriye'ye yer-hava roket sistemini satmayı kabul etmesiyle başlayan tartışmalarda bazı değerlendirmecilerin dile getirdiği Rusya-İsrail ticari ilişki kapasitesinin Rusya-Suriye ticaret hacminden büyük olduğu ve İsrail'in Suriye'den daha öncelikli ülke olması gerektiği yönündeki değerlendirmeler yanıltıcı olabilir. Çünkü Rusya'nın Suriye'ye karşı politikasını belirleyen iki ülke arasındaki mevcut rakamlar değil, geleceğe yönelik yatırım ve Rusya'nın bölgede etkinliğini her alanda artırma isteğinin Suriye aracılığıyla gerçekleştirme düşüncesidir.

²⁶² Ekaterina Grigoreva, ‘Башар Асад пригласил Владимира Путина в союзники’ (Beşar Esad Vladimir Putin'i Ortaklığa Davet Etti), *Финансовые Известия*, 20.12.06, http://fin.izvestia.ru/cfin/tmpl-art/id_art-1090434, (08.01.07)

²⁶³ Dmitriy Trenin, ‘Москва готовится вернуться на Ближний Восток’ (Moskova Ortadoğu'ya Dönmeye Hazırlanıyor), 27.07.06, http://www.polit.ru/analytics/2006/07/27/G8_livan.html, (20.02.07) (Dmitriy Trenin: Moskova ‘Kornegi’ Merkezi ilmi konseyi başkanı, güvenlik ve uluslararası ilişkiler uzmanı)

Suriye bölgede Rusya'yı aktif bir aktör ve etkin bir arabulucu olarak görmek isterken İsrail'in böyle bir eğilimi hissedilmemektedir. 22 Nisan 2006 tarihinde İsrail Başbakanı Şimon Peres ile Kudüs'te görüşen Primakov şunları aktarır: “Peres bana şöyle dedi: “bize tek bir arabulucu lazım; onun da Birleşik Devletler olması zorunludur.” Bu kategorik beyana rağmen, biz yine havlu atmadık.”²⁶⁴ Bunun yanında Tartus'ta oluşturulacak askeri üssün kurulması ve Suriye-Rusya askeri-teknik işbirliğinin hızlı yükselişi, Suriye'yi Rusya'nın Ortadoğu'daki en güvenilir ortağı haline getirmektedir.²⁶⁵ S. Arabistan'ın başkentinde yayınlanan “er-Riyad” gazetesinin 11 Şubat 2007 tarihli sayısındaki “Dostluk ve İşbirliği Yolunda Moskova ve Riyad” adlı yorumda “Suudi Arabistan'ın Rusya'ya sahip olduğu askeri gücünden dolayı Amerika veya diğer devletlere karşı denge sağlamaya çalıştığı için ihtiyaç duymadığı” belirtildi.²⁶⁶ Bu ifadelerle bakılırsa, Rusya'nın bölge politikasında daha çok aşamalar kaydetmesi gerektiğine ve bu oranda da Suriye'nin önemi artarak devam edeceğe benziyor. Bunun farkında olan Beşar, Moskova'yı uluslararası meselelerde daha aktif rol oynamasını, bölgedeki ve üçüncü dünyanın diğer bölgelerinde ABD ile nüfuz dengelemesi sağlayacağını umduğunu belirtti. Dört günlük gezi sırasında Rusya'nın politik sürecini desteklediğini ve aynı anda da ABD'nin politik sürecine karşı olduğunu belirten Esad, açıkça Rusya'yı ABD'ye karşı denge unsuru olarak bölgeye çekmeye çalışmaktaydı.²⁶⁷ 2005'te gerçekleşen Esad ve Putin görüşmesi iki ülke arasındaki yakınlaşmayı daha da hızlandırdı. 2005 Hariri suikastı Suriye'nin bu beklentilerini daha da güçlendirdi. Baba Esad döneminin son yıllarında bölge dengelemesinde ABD'ye alternatif olarak Rusya ile Batı ülkelerini düşünen Hafız Esad, Fransa ile yakın ilişki kurmayı başarmıştı. Oysa Beşar, Hariri suikastı sonrası destekleme bir yana kendine karşı sert söylemlerle çıkış yapan ve Suriye'ye karşı bazı yaptırımlarda ABD ile aynı görüşü paylaşan bir Fransa ile karşı karşıya kaldı.²⁶⁸

²⁶⁴ Primakov, **KKR**, s.201.

²⁶⁵ İvan Safronov, ‘Россия берет под охрану главного ближневосточного союзника’ (Rusya Ortadoğu'daki baş-ortağını koruma altına alıyor), *Kommersant gazetesi*, <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=678771>, (18.02.07)

²⁶⁶ G.G. Kosaç. ‘Vizit Rossiyskogo Prezidenta: Pervie kommentarii saudovskoy pressı’ (Rus Cumhurbaşkanının gezisi: Suudi basın ilk değerlendirmeleri), *Rusya İlimler Akademisi*, 12.02.07, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/12-02-07a.htm> (12.02.07)

²⁶⁷ Nabi Abdullaev, ‘Syrian president pits Russia against US’, 26.01.05, <http://www.isn.ethz.ch/news/sw/details.cfm?id=10639>, (16.04.07)

²⁶⁸ Sovyetlerin yıkılması ardından yeni bir uluslararası partner arayan Suriye yönetimi, Fransa ile giderek artan ilişkilerini stratejik ortaklığa dönüştürmek istiyordu. Soğuk savaş sonrası gerek Avrupa Birliği ve gerekse özelde Fransa ile sistemli olarak yürüttüğü iyi ilişkilerini hep bu temel üzerine bina etmişti. Bu gezi, aslında son birkaç yıldır

Suriye'nin günümüzdeki stratejisi her yönüyle Rusya'nın Suriye ile yakın ilişki kurmasını gerektiren niteliktedir. Gerek İran'la ilişkisi, gerek anti-empyralist Arap milliyetçiliği ideolojisi, gerek jeopolitik konumu, gerek direnişçi örgütlerle ilişkisi ve gerekse İsrail ve ABD karşıtı politikası Rusya'nın Ortadoğu'da aktif bir güç olarak katılmasını sağlayan unsurlardır. Rusya, Batının Suriye'ye baskısını azaltmasını ve Suriye'nin de ABD ile fazla yakınlaşmasını istemiyor. Suriye'nin ABD ve Batı ülkeleri ile yakınlaşması ve İsrail ile barışa yönelmesi, Suriye'de ticaret ve yatırım yapmak isteyen Rus şirketlerinin Batı şirketleriyle rekabet içerisine girmesini gerektirecektir ki bunu Rusya istemez.²⁶⁹ Diğer yandan Rusya, Suriye'nin -denizde olduğu gibi diğer alanlarda da -Rusya'ya daha çok yakınlaşmasını ve ABD'nin Suriye'nin Rusya'nın etki alanı içerisinde olduğunu kabul etmesini istiyor. Rusya bölgede aktif katılım politikasını Suriye seçeneği kadar güçlü olmamakla beraber, bununla ilintili olarak, başka kanallarla da gerçekleştirme eğilimindedir. Rusya, Hamas ve el-Fetih örgütleriyle ilişkilerini geliştirerek bölgedeki Amerika karşıtlığı sırasında kendi etkinliğini arttırmak ve Ortadoğu için bir pencere olarak kullanılmak istemektedir. Çünkü Filistin'de, Güney Lübnan'da ve bölge genelinde önemli rol oynayabilmek için ve aynı zamanda da ABD, İsrail ve diğerlerinin bunu kabullenmesi için -aynı Suriye ile olduğu gibi- örgütlerle

Suriye ile Fransa arasında yaşanan yakınlaşma ve politik anlayışın sonucunda gelmişti. 1996 Nisan ayının başlarında İsrail ile varılan "Nisan uzlaşması"nın gözlemci heyetine Fransa'nın dâhil olmasını isteyen Şam yönetimi, barış sürecinde Fransa'nın daha fazla rol alması isteğinde samimi olduğunu açıkça gösterdi. Aynı yıl Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın Ortadoğu'ya gerçekleştirdiği gezi sırasında iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ikili birçok anlaşmaya imza atıldı.

Hafız Esad, tüm arka plan çalışmalar sonucunda ikili ilişkiler ve barış sürecindeki ortaklık konusunda son noktayı koymak üzere 16-18 Temmuz 1998 tarihleri arasında Fransa'nın başkenti Paris'e düzenlediği resmi gezi, zamanlaması açısından barış sürecinin en kritik anında gerçekleşmişti. Gezinin önemi, 22 yıldır hiçbir batılı ülkeyi ziyaret etmemiş olan Esad'ın bir ilki gerçekleştirmesi ve Paris yönetimi ile imzaladığı milyonlarca dolarlık yatırım anlaşmalarının yanı sıra Esad'ın barış sürecini Amerikan tekelinden kurtarmak amacıyla başlattığı uluslararası kampanyanın ilk ayağını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Paris'ten sonra Esad'ın yakın bir gelecekte gitmeyi planladığı ikinci başkent Moskova idi ve bölgesel siyasi rekabette bu iki başkent in güvenilir müttefik olacağı beklentisi hâkimdi. Bu, yıllardır Ortadoğu sorunlarını ABD'ye havale etmiş olan Avrupa'nın da eksikliğini hissettiği stratejik bir açılımı, Fransa'nın gayretleri sayesinde, AB'ye yeniden sağlamış, özellikle, barış sürecinin iyi gittiği dönemlerdeki yatırım olanakları, Avrupa'nın bölgeye daha fazla önem vermesinde itici güç olmuştur. Böyle bir ortamda Avrupa desteğini de arkasına alan Fransa, eski sömürgesi olan Suriye ile bölgede yeni bir stratejik tutunma merkezi kurma politikalarını hayata geçirdi.

Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve Başbakan Lionel Jospin ile iki gün boyunca birçok konuda görüşme yapan Hafız Esad, geziden beklediği tüm kazanımları elde etmeyi başardı. Paris görüşmeleri sırasında en önemli gündem maddesi olan Ortadoğu barış süreci tüm ayrıntıları ile ele alınarak, bu konuda iki tarafın birbirine giderek yakınlaşan görüşler teyit edildi. Fransız hükümeti, kapsamlı bir barış için İsrail tarafının uluslararası kararlardan ve barış anlaşmalarından kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini açık bir dille ifade ederken, Golan tepeleri başta olmak üzere, işgal ettiği tüm Arap topraklarından derhal çekilmesinin zaruri olduğunu kaydetti. Bkz: Dağ, **Suriye**, ss.253-256.

²⁶⁹ Mark N. Katz, 'Mideast Watch: A Russian-Syrian Alliance?', *United Press International*, 06.09.05, <http://www.spacedaily.com/news/russia-05zg.html>, (19.02.07)

ilişki kurmak gerekir.²⁷⁰ Rusya bu tür arabuluculuk ve bölge sorunlarına aktif bir şekilde katılım politikasına son dönemlerde hız vermiştir. Bunun farkında olan ABD, bu süreci sekteye uğratma girişimini her fırsatta kullanmaya çalışmaktadır. Bunun en son örneklerinden biri olarak, Bağdat'taki 'Irak'a komşu ülkeler' konferansından sonra bu konferansı Türkiye'de gerçekleştirme çabasını verebiliriz. Türkiye, Bağdat'ta yapılacak uluslararası konferansın başarılı olması halinde, İran ve Suriye dâhil Irak'a komşu ülkeler ile BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve Sekizler Grubu (G8) ülkelerinin dışişleri bakanlarını, Nisanda İstanbul'da ağırlamaya hazırlandığı yazıldı. Ankara'daki yetkililer tarafından, "Türkiye'nin planı" olarak sunulan ve "Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün ABD'li mevkidaşı Condoleezza Rice'a önerdiği" söylenen konferans fikrinin, ABD'li yetkililerce "Rice'ın girişimi" olarak yansıtıldığı iddia edildi. Bunun son örneği, 8 Mart 2007'deki Washington Post'ta, Jim Hoagland'ın sütununda yer aldı. Hoagland, "Rice'ın böyle bir konferansa ev sahipliği yapmak için Türkiye'yi ikna ettiğini, kendisinin de konferansa katılacağını" diplomatlardan öğrendiğini yazdı.²⁷¹ Bu gelişme ışığında ABD'nin Irak sorununda Arap olmayan ülkelerden bölgesel güç olan Türkiye'ye aktif bir rol vererek Rusya ve Rusya'nın bölgedeki yandaşları olan Suriye ve İran'a karşı denge politikası uygulamaya çalıştığını düşünmek mümkündür.

II.2.2. Prestij Politikası

II.2.2.1. Suriye'nin Ortadoğu'daki Prestij politikası

Bölgesel barışın kapsamlı ve adaletli çözümünden yana tavır almakla beraber, Arap ülkeleriyle ilişkilerini Arap birliği çerçevesinde geliştiren Esad, bu politikasını ikili ilişkilerle de desteklemektedir. İkinci dünya savaşından önce oluşan Arap birliği oluşumu Arap Dünyasını sömürgecilikten kurtarma temeline oturması, Suriye'yi dış güçlere karşı bu ideolojik oluşumu kullanmaya itmiştir. Körfez ülkelerinin kurduğu birçok vakıf ve kuruluşla sıkı ilişkiler kuran Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'la da ilişkilerini geliştirmektedir. Cumhurbaşkanı olduktan sonra ilk resmi ziyaretini 17 Ekim 2000'de Mısır'a gerçekleştiren Esad,

²⁷⁰ Dmitriy Trenin, 'Москва готовится вернуться на Ближний Восток'(Moskova Ortadoğu'ya Dönmeye Hazırlanıyor), (Дмитрий Тренин, Moskova 'Kornegi' Merkezi ilmi konseyi başkanı, güvenlik ve uluslararası ilişkiler uzmanı), 27.07.06, http://www.polit.ru/analytics/2006/07/27/G8_livan.html, (20.02.07)

²⁷¹ Yasemin Çongar, 'Cheney'ye rağmen İstanbul konferansı', *Milliyet gazetesi*, 09.03.07, <http://www.milliyet.com.tr/2007/03/09/dunya/axdun03.html>, (09.03.07)

daha sonra Riyad'da Suudi Kralı Fahd ve Prens Abdullah ile görüşmüştür. Her iki ülke de -Filistin 'İntifada'sı ve bölgede barış süreci konusunda Suriye'den farklı yaklaşımları olsa da- Beşar'ı desteklediklerini belirtmiştir. 2000'de el-Arişa'dan Lübnan'ın Tripoli limanına Suriye topraklarından geçmesini öngören gaz boru hattının kurumu için Suriye'nin inisiyatifiyle Suriye-Lübnan-Mısır anlaşması imzalanmıştır.²⁷² Bu tür ekonomik faktörler başta olmak üzere, geniş boyutlu anlaşmalar Suriye'nin politik hamlelerini desteklemesi açısından da önem arz etmektedir.

Beşar, Hafız Esad döneminde oluşan Ürdün Kralı Hüseyin ile arasındaki güvensizlik politikasını sona erdirerek, Ürdün-İsrail yakınlaşmasından dolayı düzeltilmesi zor görünen ilişkileri, Ürdün Kralı Abdullah'a Suriye'nin Ürdün'e karşı düşmanlık beslemediği konusunda ikna etmesiyle geliştirmeye koyulmuştur. Suriye dışişleri bakanlığı, 23 Aralık 2000'de 1993'ten bu yana ilk defa Ürdün'e büyükelçi göndermiştir. 2001'de Suriye, Mısır devlet başkanları ve Ürdün Kralı, Mısır ve Ürdün'ü bağlayan Suriye enerji-sistem bölgesinin açılışını törenle gerçekleştirmiştir. Suriye'nin Türkiye ve Ürdün ile iyi ilişkiler kurarak, özellikle güvenlik konusunda bu ülkelerin İsrail ile ilişkilerini zayıflatmayı ve bu üç ülke arasında gerçekleşecek olası birliğin sonucunda kendisine yönelecek tehdidi önlemeyi planladığı belirtilmiştir.²⁷³

Suriye'nin dış politikasında İran en yakın dış ticaret ortağı ve stratejik işbirlikçisidir. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra ve Rusya'nın bölgede etkisiz kalmasından sonra, güvenilir bir ortak arayışı içine giren Suriye için İran'ın önemi daha çok artmıştır. İki ülkenin bölgesel sorunların birçoğunda ortak yaklaşımları vardır. Beşar'ın 2001 Tahran ziyareti Arap olmayan ülkeye ilk resmi ziyareti idi. Suriye Dışişleri Bakanının 2003 Tahran ziyaretinde iki ülke dışişleri bakanları Filistin konusunda ortak hareket etme kararı almıştır. Lübnan Hizbullah konusunda da iki ülke ortak strateji geliştirmektedirler.²⁷⁴ İran'ın İsrail'e karşı sert ve katı duruşuna karşın Suriye uzlaşmaya yatkın görünümüyle ABD'nin İran'ı

²⁷² Ahmedov, **CпeBи**, s.114.

²⁷³ Ahmedov, **CпeBи**, s.116.

²⁷⁴ Ahmedov, **CпeBи**, s.117.

yalnızlaştırma politikasında ve Arap-İsrail barış sürecini başlatmada, ABD ve İsrail'in tercih konusu olabilir. Suriye Türkiye'ye yönelik de geçmişteki 'sembolik' düşmanlıkları geride bırakmış ve Suriye tarihinde görülmedik bir ilişki içerisine girmiştir.

Saddam rejiminin yıkılmasından sonra, ABD'nin Irak işgalini birçok ülkenin eleştirmesine karşın Arap ülkeleri sessiz kalırken, ABD'nin stratejik ortağı İsrail'in bölgedeki en tehlikeli komşusu olan Suriye, ABD'yi açıkça eleştiren ilk ve tek ülke oldu.²⁷⁵ Beşar Esad'ın bu çıkışı Baba Esad'ın 1997 yılındaki Irak politikasının bir devamı ve benzeriydi. 1997 yılının son aylarında Irak yönetimi ile bu ülkedeki kitle imha silahlarının kontrolünden sorumlu BM heyeti arasında patlak veren kriz, bölgesel dengelerin bir anda değişmesine neden olmuştu. Irak yönetiminin BM heyetindeki Amerikalıları kabul etmeyerek başlattığı kriz sonucunda Clinton yönetiminin askeri operasyon hazırlıklarına başlaması, İngiltere dışında hiç kimsenin desteğini kazanamadı. Körfezdeki Amerikan askeri yığınağına soğuk bakan Arap ülkeleri, bu krizle birlikte batı aleyhine dönmeye başladı. Irak sorunu, bölge ülkeleri ile Batılılar arasındaki çatlağı giderek derinleştirirken, Suriye, öncülüğünü kendi üstlendiği yeni bir muhalif blok oluşturma çabasına girdi. İsrail Başbakanı Netanyahu, barış sürecini baltalayan politikalar izlerken, ufak bir anlaşmazlık halinde bile ABD'nin Irak'a askeri operasyondan bahsetmesini açıkça eleştiren Suriye yönetimi, Irak'ın elindeki silahları bölge için tehdit olarak değerlendiren batılıların İsrail'i görmezden gelmesinin kabul edilemeyeceğini savunarak, Arap muhalefetinin sözcüsü rolünü üstlenmek için harekete geçti ve Irak'ın da aralarında bulunduğu, birçok bölge ülkesinin takdirini kazandı.²⁷⁶

Beşar ise Irak işgalinin ilk yıllarında yalnız kalmasına karşın günümüzde Suriye'nin Irak sorunu temelinde ABD'ye karşı eleştirilerini birçok ülke desteklemektedir. Irak işgalinden sonra durum değişti ve ABD'nin Ortadoğu politikasında Suriye'nin önemi artmaya başladı. Özellikle Irak ve İsrail-Arap sorununda kilit rol almaya başladı. Bölgenin ve ülkesinin kendi iç meselelerini başkalarının çözmeye kalkışmasını demokratik olarak görmeyen Beşar, bu pozisyonunu

²⁷⁵ V.F. Şennikov, 'Место Сирии В Арабском Мире После Падения Режима Саддама Хусейна' (Saddam rejiminin yıkılmasından sonra Suriye'nin Arap Dünyasındaki yeri), **Ближний Восток и современность**, M.R. Arunova (red.), sayı 18, Moskova: RAN, 2003, s.143.

²⁷⁶ Dağ, **Suriye**, ss.243-244.

günümüze kadar devam ettirerek, dış güçler tarafından kendini bölgesel bir güç olarak kabul ettirmekte ve bölge ülkeleri kamuoyu tarafından desteklenmektedir. ABD her ne kadar Suriye'yi tehdit etse de ve siyasi-diplomatik ilişkilerini kesse de, Suriye'yi sadece ABD'nin bölgeye yönelik politikasında etki edebileceği bir ülke değil, bölgedeki politik sürecin etkin bir katılımcısı olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁷⁷

II.2.2.2. Suriye'nin Bölgede Rusya'nın Prestijini Artırma Yetkinliği ve İsteği

Rusya'nın dış politikadaki hedef ve istekleri SSCB düzeyine ulaşmasına rağmen realitede Rusya'nın süper-devlet statüsünü kazanması pek mümkün olmamaktadır. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin Ortadoğu'daki nüfuzu oldukça fazlaydı ve genelde Arap ülkeleri, özelde de Filistin ile her zaman yakın ilişkisi vardı. Ancak, SSCB sonrasında Rusya Ortadoğu'da barışı koruma ve çatışmaları önleme sürecinden adeta dışlandı. Bu durum son Irak savaşında daha da fazla ortaya çıktı. Kremlin çevresindeki analitiklere göre Rusya'nın seçilmişler kulübüne üye olma şansı henüz kaybolmamıştır. Bunun için mutlaka eskimiş veya çoktan beri çözülememiş bir uluslararası problemin çözülmesinde öncülük etmek veya bunu başarmak gerekir. Bilindiği gibi bu tür bir kriz Ortadoğu'da bulunmaktadır. Bu anlamda Hamas'ı Moskova'ya davet etmekle Rusya Ortadoğu'da çok güçlü bir dış politika atağı yapmıştır. Putin'in Hamas konusundaki diplomatik atağı ile birlikte Rusya açısından Ortadoğu'da yeniden nüfuz kazanma kapısı aralanmış ve bu girişim Rusya'nın bölgede bir stratejik beklenti içerisinde olduğunu kanıtlamıştır.²⁷⁸

Rusya'nın bölgedeki stratejik beklentileri, Rusya'nın bölgede söz konusu aşamaya gelmesinde çok önemli katkıları bulunan Suriye'nin yardımıyla çözülebilir. Ancak Suriye'nin Amerika korkusu iki ülke arasındaki bu kadar yakınlaşma ve işbirliği için yetersizdir. Dolayısıyla 2005 Ocağı ortalarında Rusya Ekonomi ve Ticaret Bakanı Aleksey Kudrin ile Suriye Ticaret Bakanı Muhammed el-Huseyn'in görüşmesi sonucu eskiden kalan Suriye'nin 13,4 milyar dolar borcunun 9,78 milyarından vazgeçmesi

²⁷⁷ Yurçenko, **СІІНБ**, s.298.

²⁷⁸ **Fatih Özbay**, 'Rusya Ortadoğu'da Kapıları Zorluyor', *TASAM*, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1588>, (05.04.07)

konusunda anlaşma gerçekleşmiştir. Bu tür anlaşmalar Irak ve Cezayir başta olmak üzere birçok ülke için söz konusudur. Bu girişim Rusya'ya ekonomik açıdan bölgeye girmesinin yanında, bölge politikası, bölgede ekonomik-ticari yatırımların temelini oluşturan karşılıklı güven ve prestijin artmasına da sebep olmaktadır. Moskova SSCB döneminde olduğu gibi -Suriye'nin olası Amerika yatırımlarına karşı korkusundan yararlanarak- kendi etki alanına geçirmek istemektedir. Rusya-Suriye askeri-teknik ilişkiler çerçevesinde, 2004-2008 seneleri süresince Suriye'nin hava saldırılarına karşı savunma sistemini yeniden yapılandırma öngörülmüştür. Suriye'nin hava savunma şemsiyesini oluşturmakla beraber Moskova, -Esad'ın tek ve değiştirilemez dostu olarak- Şam'ın uluslararası arenadaki savunucu ve koruyucu rolünü de kazanmak istemektedir. Her şeyden önce Moskova, Suriye-İsrail diyalogunda baş 'patron' rolünü kapması gerekir. Esad'ın Moskova gezisinde imza atılması gereken geleceğe yönelik derinleşmiş dostluk ve işbirliği deklarasyonunda Rusya'nın geleceğe yönelik stratejilerini ana hatlarıyla okumak mümkündür. Bu deklarasyonda Suriye'nin İsrail ile herhangi bir ön şart olmadan görüşmelere katılmasına yönelik madde yer almaktaydı. Bununla beraber Rusya, -kitle imha silahlarının üretilmesine izin vermemek amacıyla- Suriye'nin askeri programlarında denetleyici rol üstlenecekti. Diğer yandan Moskova, Şam ile yakınlaşarak Lübnan'ın güneyindeki terör örgütlerini desteklememesi konusunda Suriyelileri ikna ederek-terörle mücadelede katkıda bulunmayı düşünüyordu. Rusya'nın temkinlerinin sonucu Suriye, Lübnan'daki askerlerinin bir bölümünü geri alarak BM Güvenlik Konseyi'nin 1559 no'lu kararına uyması sonucunda Rusya, uluslararası arenada büyük bir prestij kazanmayı düşündüğü gibi Çeçenistan konusu dahil bir çok meselesini çözme imkanına sahip olmayı hedefliyordu.²⁷⁹

Putin'in Münih konuşmasında dile getirildiği gibi, tek kutuplu dünyaya karşı her kesin hak ve ödevlerinin belirli ve eşit normlar temelinde dağıtıldığı ve kullanıldığı bir dünya öngörmesi, bölge ülkelerinin iç politikalarına karışmama, uluslararası sorunların BM çerçevesinde çözülmesi gibi söylemler, Rusya'ya uluslararası arenada ve özellikle sözcülüğünü yaptığı üçüncü dünya ülkeleri arasında prestij kazandıran unsurların başında gelmektedir. Suriye, Rusya'nın bu yaklaşımını ve Ortadoğu'da

²⁷⁹ 'Путин готов простить Сирии 10 млрд долларов долга в обмен на поддержку на Ближнем Востоке' (Putin - Ortadoğu'da destek karşılığında- Suriye'nin 10 milyar dolar borcunu silmeye hazır), *Newsru Haber Ajansı*, 24.01.05, <http://www.newsru.com/russia/24jan2005/asad.html>, (03.04.07)

olduğu gibi uluslararası arenada da Rusya'nın aktif katılımını açıkça destekleyen sayılı ülkelerden birisidir. Bunların yanında Rusya'nın Ortadoğu'daki prestij politikasının temel unsurlarının en önemlisi bölgedeki, kültür, din ve etnik farklılıkları kucaklama girişimidir. Özellikle Suriye'de eskiden beri devam eden geleneksel kültürel, sanat ve bilim alanındaki ilişkilerdir. Bu tür ilişkiler de, kültür ve bilimle ilgili hükümetler arası 1993'te yeniden imzalanmış olan anlaşma çerçevesinde yürütülmektedir. 2004 Aralık ayında Suriye'de Rus filmleri haftası düzenlenmiştir. 2005 Ocak ayında da Moskova'da, Suriye Tiyatro Sanatları Yüksek Enstitüsü ile Moskova Devlet Koreografi Akademisi arasında 2005–2007 arası koreografi eğitimi alanındaki faaliyetleri konu alan protokol imzalanmıştır. Moskova Devlet Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Bilim Merkezi Suriye'de Mesleki eğitim ve bilim merkezi oluşturma konusunda yardımda bulunmaktadır.²⁸⁰

Rusya, diğer batı ülkelerine göre bölgede kültürel ve dini açıdan daha güçlü bir ortak bağı olmasından kaynaklanan avantajını da kullanmak istemektedir. Bu avantaj, bir yandan Ortodoks Hıristiyanların temsilcisi olması, diğer yandan önemli ölçüde (nüfusun %15'i ve 20 milyon civarında) Müslüman vatandaşları bulunması ve İsrail'deki ezici çoğunluğu, Rusya'dan göçeden ve Rusça konuşmakla beraber Rus kültürünü benimsemiş Yahudilerin oluşturması şeklinde açıklanabilir. 1990'lardan sonra Ortadoğu'daki ülkelerden Türkiye'den sonraki ikinci ticari ortağı olan İsrail aynı zamanda 900,000'nden fazla Rusyalı İsrail vatandaşı bulunmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın Ortodoks Hıristiyanlığı ile İslam arasında bir entegrasyon formuna dayalı 'Avrasya' temelinde bir formül geliştirebileceğini ve bunun daha sonraları bölgede dış politikasının ideolojik yaklaşımının temelini oluşturabileceğini de dile getirmekte ve gündeme taşımaktalar.²⁸¹ Bu yaklaşımın siyasi öngörüsünü oluşturan 'Avrasyacılık' fikrini, Rus stratejist-uzman, Uluslararası Avrasya Hareketi Başkanı Aleksandr Dyugin'e göre Rusya'nın Avrasyacılık fikrine yaklaşımında Rusya'yı bir hegemonya

²⁸⁰ 'Российско-сирийские отношения', *Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sitesi*, 16.06.06, <http://mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256cae00347159?OpenDocument>, (17.01.07)

²⁸¹ Özellikle çok kutuplu dünya temelinde Avrasyacı Primakov'a daha yakın gözüke de, Kozirev'in kişiliğinde somutlaşan Atlantikçilerin bazı yaklaşımlarını da dış politikasında yansıtmaktadır. Rusya'yı bir Avrasya gücü olarak tanımlayan Putin, tarihsel sebeplerle ve jeopolitik konumundan yararlanarak, aktif bir şekilde 'Asya Kartını' dünya politikasında kullanma eğilimindedir. Diğer yandan Atlantikçilik fikrini 'medenî ortaklık' düşüncesine kaydıran Putin yönetimi, dış politikada daha pragmatist yol izlemektedir. Bkz: İşyar, **SRDP**, s.51; Leszek Buszynski, 'Russian Foreign Policy After the Cold War', Westport Connecticut: Praeger, 1996, s.229.

gücü olarak değil, bir uygarlık olarak değerlendirmek gerekir. Tek kutuplu dünyada Rusya'nın yeri yok. Avrasyacılık, çok kutuplu dünya oluşturulması konusunda ortak arama fikridir ve bu da stratejik müttefik ittifaklar sistemi kurma, yani Rusya gibi aynı problemlerle yüz yüze bulunan uluslarla, oluşumlarla ittifak kurmak anlamına gelir. Bu görüşün Türkiye'de de bazı kesimler tarafından desteklendiğini hatırlamakta da yarar var.²⁸²

Rusya Ortadoğu başta olmak üzere bütün İslam dünyası karşısında prestij kazanmak için Rusya Müslümanlarını kullanmaktadır. 2003 yılında Malezya'da yapılan İKÖ toplantısında Rusya'nın yoğun çabaları sonrası gözlemci olarak davet edildi. Vladimir Putin, 57 Müslüman ülkenin huzurunda yaptığı konuşmada, kendisinin ülkesindeki yirmi milyon Müslüman'ı temsilen bulunduğunu, bir Avrasya ülkesi olan Rusya ile İslam dünyası arasında yüzyıllardır süregelen ilişkilerin 'geleneksel' bağlar oluşturduğunu söyledi. Rusya'nın tarihsel olarak milyonlarca Müslüman'a ev sahipliği yaptığını belirten Putin, ülkesinin bir Avrupa ülkesi olarak İKÖ'ye katkılarının büyük olacağını belirtti. Putin konuşmasında son on yılın Rusya Müslümanları açısından yeniden doğuş olarak değerlendirilmesi gerektiğini, çünkü yıllardır Müslümanlar üzerinde devam eden gelmiş baskıların bu yıllar içerisinde sona ermiş olduğunu ve Rusya Müslümanlarının konumlarının gün geçtikçe iyileştiğini vurguladı. Bunu ispat için Rusya'da son on yılda açılan cami, medrese ve İslam üniversitelerinin sayısındaki artışı gösterdi.²⁸³ Ortadoğu'da başka bir ülkenin başaramadığı Fetih ve Hamas örgütlerinin arasını düzeltme başarısını gerçekleştirdiği Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirmeyi, bölgede yaygınlaşmakta olan Amerika karşıtlığı sırasında Rusya'nın etkinliğini artırması konusunda kaçınılmaz bir fırsat olarak gören Putin'in, yanında Tataristan Cumhurbaşkanı Mintimer Şaymiyev'i de götürdüğü Suudi Arabistan gezisi de bu çerçevede değerlendirilebilir.²⁸⁴ Suudi Arabistan gezisi sırasında Şaymiyev, Kral Faysal adına verilen 200 gram ağırlığında ve uluslararası "İslam'a Hizmet" ödülüyle ve bunun yanında 200 bin ABD dolarıyla ödüllendirilirken, Putin, ilk kez İslam'ın doğduğu

²⁸² Mehmet Perinçek, **Avrasyacılık**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006, s.41.

²⁸³ Emrin Çebi, 'İslam Dünyasının Çeçenistan Sorunu Var mı?', *İHH(İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı) Yayınları*, <http://cecenistan.ihh.org.tr/uluslararasıplatform/islamdunyasi/index.html>, (11.04.07)

²⁸⁴ Aleksandr Latışev, 'Что интересует Россию в Саудовской Аравии?' (Suudi Arabistan Konusunda Rusya'nın İlgisini Çeken Ne?), 'В колоде у России прибавилось королей' (Rusya'nın kuyusuna Krallar da katıldı), *İzvestiya gazetesi*, 13.02.07, <http://www.izvestia.ru/politic/article3101098/>, (19.02.07)

ülkede bulunması vesilesiyle bütün Suudi Arabistan vatandaşlarına ve tüm Müslümanlara sağlık, barış ve esenlikler diledi. Rusya'nın "dinsel bağına bakılmaksızın bütün insanların eşit haklarına dayalı adaletli bir dünya düzeni kurulması için" İKÖ'deki gözlemci ülke statüsünü aktif bir şekilde değerlendireceklerini belirtti.²⁸⁵ Rusya'da Ortadoğu'ya özel ilgisi ile tanınan eski Rusya Dışişleri Bakanı Evgeni Primakov'un başkanlığında kurulan 'İslam bilimlerini ve kültürünü destekleme vakfı' kuruldu. Bu vakfın kurucu üyeleri arasında bulunan Venyamin Popov aynı zamanda 2003'te Rusya dışişleri bakanlığında oluşturulan 'İslam Dünyası Masası' başkanlığı yapmaktadır. Rusya'nın İslam ülkeleri ile diyaloga önem verdiğini dile getiren Popov, yaklaşık 30 Müslüman ülkesini gezdiğini ve hepsinde Rusya ve Putin'in saygın bir yeri olduğunu vurgulamaktaydı. Batı ile İslam Dünyası arasındaki kültürel ilişkilerin öncüsü olabileceğinin altını çizerek, özellikle Ortadoğu'da bu konuda geniş çaplı bir proje üstünde çok dikkatli bir şekilde çalıştıklarını belirtti. Amerikan üst düzey diplomatlarından A. Fernandes'in ABD'nin Ortadoğu'da kibirli ve akılsızca bir tavır takındığını itiraf ettiğini örnek vererek, bunu kim yaparsa yapsın bölgedeki amaçlarına ulaşamayacağını belirtmesi Rusya'nın bölgede prestij politikası açısından oldukça önemlidir.²⁸⁶

²⁸⁵ Dmitriy Vladimirov. 'Hod k korolyam', *Rossiyskaya Gazeta*, 13.02.07, <http://www.rg.ru/2007/02/13/putin-vostok.html>, (13.02.07)

²⁸⁶ Venyamin Popov, 'Между Западом и исламским миром', *Rossiiskaya Gazeta*, 18.02.07, <http://www.rg.ru/2007/04/18/popov.html>, (24.04.07)

SONUÇ

Rusya federasyonu gün geçtikçe gerek ülke içi siyasi istikrar, gerek askeri modernizasyon açısından olsun, gerek bölgesel ve uluslararası konjonktürün getirdiği gereklilikler açısından olsun, Suriye için vazgeçilmez bir stratejik ortak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu stratejik ortaklığa Rusya da kendi uluslar arası arenadaki pozisyonu gereği ihtiyaç duymaktadır. Bu karşılıklı gereksinim gün geçtikçe iki ülkeyi birbirine daha hızlı bir şekilde yaklaştırmaktadır.

Esad rejimine muhalefet eden seküler ve İslamcı gruplar kendi temel politik görüşlerini korumakla beraber, 'ortak düşman'ına karşı birleşme konusunda yapıcı adımlar atmaktadırlar. Bu birleşme sürecine -bu iki gruba ait olmamakla beraber- rejimle ters düşen ve sürgün edilen Baasçılar, hatta Alevi fraksiyonlar da katılmaktadırlar. Gün geçtikçe seslerini daha çok yükseltmeye başlayan bu muhalif grupları Beşar yönetiminin basit karşılaması mümkün değildir. Dolayısıyla rejim taraftarları rejimin devamı temelinde devletin sürekliliği ve ülke içi istikrarın sağlanması konusunda çok titiz davranmaktadır. Hafız Esad döneminde sıkça başvurulan askeri yöntem günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Bu açıdan bakıldığında babası döneminde olduğu gibi Beşar da Rusya ile ilişkilerini ileri düzeyde tutmak zorundadır. Hafız Esad'ın bir mirası olarak değerlendirebileceğimiz -Esad rejimini özellikle dış güçler açısından garantiye alma girişimi- günümüzde de uygulanmaktadır. O da Esad yönetiminin dış güçlerle özellikle Rusya ile ilişkilerini Esad rejimi temelinde gerçekleştirmesidir. Diğer taraftan Rusya'nın desteğini arkasına alarak uluslararası arenadaki konumunu da güçlendirmek zorundadır. Uluslararası baskı ve son zamanlardaki bölgede gerçekleşen olaylardan dolayı Esad rejiminin zayıflaması muhalefeti cesaretlendirmektedir. Özellikle Kürt sorununun alevlenmemesi açısından - önceleri PKK'ya destek sağlayan ve daha sonra Saddam'ı destekleyen Esad yönetimi, artık Türkiye ve Irak ile iyi barınmak zorunda olduğunun farkında olsa da bu iki ülke, stratejik anlamda Suriye'nin siyasi ve güvenlik konusundaki önceliklerini karşılayacak güçte ve eğilimde değildir. Böyle bir durumda ABD ile sorun yaşayan, AB'nin belli ölçüde desteğini çektiği Suriye'nin önüne en güçlü seçenek olarak Rusya Federasyonu çıkmaktadır.

Rusya da rejimin değişmesinden endişeleniyor. Çünkü gelecekte Ortadoğu'ya dönme politikasını devamlı gündemde tutan ve bölgede Suriye dışında güvenilir bir ortağı kalmayan Rusya için Beşar yönetimi kaçınılmaz bir fırsat olarak görülmektedir. İki ülke arasındaki bütün anlaşmalar ve uygulamalar Esad rejiminin kurumsal tercihi üzerinde gerçekleşmiş olup, rejimin yıkılması Rusya'nın Suriye'deki ve dolayısıyla da Ortadoğu'daki çıkarlarını zedeleyecektir. Esad rejiminin yıkılması durumunda Rusya birçok anlaşmalarını, yatırımlarını ve stratejik planlarını (Tartus'taki askeri-deniz üssü dâhil) kaybeder. Bunun yanında bölgedeki en güvenilir ortağını kaybedeceği gibi, yerine gelecek yönetimin Rusya'nın bir türlü çözemediği Çeçen başkaldırcıları başta olmak üzere İslamcı hareketlerin destek noktalarından biri haline gelebilir. Rusya'nın bu stratejik duyarlılığının farkında olan Suriye yönetimi, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve sürdürülmesi için Suriye'nin mevcut siyasi durumunun devam etmesinin önemli olduğunu kabul ettirmeyi başarmıştır.

Bilindiği gibi Suriye Silahlı Kuvvetlerinin teçhizatı ağırlıklı olarak Sovyet/Rus yapımı malzemelerden oluşmaktadır. Suriye'nin bölgesel konumu, ülke içi ve bölgedeki problemler, Suriye'nin silahlanma ve askeri yapılanmayı en önemli devlet politikası haline getirmesine neden olmuştur. Füze satın alımı ve füze üretimi konusunda Suriye'nin başlıca ortaklarından olan Rusya, özellikle hava ve kara savunması konusunda Suriye'nin ihtiyaçlarını karşılayacak tek alternatifini olarak görülmektedir. Rusya sadece füze satımı konusunda değil, bütün askeri malzemelerin satımında Suriye'nin ilk başvuracağı ülke durumundadır ve Suriye askerini silahlandıran, askerini eğiten geleneksel stratejik ortağıdır. Günümüzde de uluslararası baskılara belli ölçüde dayanabilen ve bölgesel olarak da (Kuzey Kore ve Çin'e göre) yakın olan ve en önemlisi Suriye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasitede askeri malzeme çeşitlerini üretebilen bir ülkedir.

Beşar Esad yönetime geldiği ilk yıllardan itibaren Suriye askeri donanımının modernizasyonuna önem vermiştir. Askeri donanımın modernizasyonu konusunda özellikle ekonomik nedenlerden dolayı Rusya'dan tatmin edici destek bulamayan Hafız Esad'ın denemelerinden ders alan Beşar, askeri reformun ön koşulu olarak ekonomik gelişmeye ağırlık vermiştir. Aynı zamanda da Rusya ile bu konudaki ilişkilerini düşük

seviyede bile olsa devam ettirmiştir. 2003 ABD'nin Irak işgalinden sonra ve bunu takip eden İsrail'in Suriye sınırları içerisine hava saldırısından sonra silahlanma konusuna daha çok ağırlık veren Suriye, Rusya ile ilişkilerini geliştirme çabası içerisine girmiştir. Suriye son zamanlarda özellikle hava-hava, yer-hava ve deniz-hava tipindeki savunma amaçlı füzeler satın almaktadır. 2005'te tekrarlanan İsrail hava saldırısı ve 2006'daki Lübnan'daki gelişmeler, Suriye'nin Rusya'ya daha çok yaklaşmasının önemli nedenleridir. Rusya Suriye'nin bu gereksinimlerini karşılama isteğine ve kapasitesine sahiptir.

Rusya'nın Suriye açısından artan önemi, silahlanma ve askeri modernizasyon konusunda olduğu kadar ekonomide hissedilmemiştir. Hafız Esad'ın 1990 sonrası batıya yaklaşma yönündeki ekonomik politikalarına ve oğlu Beşar'ın da yönetime gelmesiyle ekonomik reformlar çerçevesinde attığı adımlara bakıldığında Rusya'nın Suriye'nin ekonomik gelişmesinde belirleyici bir konumu olduğunu söylemek zordur. Suriye'nin hem ekonomik reform çerçevesinde öngördüğü projeler, hem de karşılıklı dış ticaret ilişkilerinin göstergesi, Rusya-Suriye ilişkilerinin, ekonomik nedenlerin ötesinde siyasi ve güvenlik nedenlerden kaynaklandığını ve ekonomik ilişkilerin de diğer konuların süsleyicisi ve destekleyicisi niteliği taşıdığını göstermektedir. İlk aşamada iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin, siyasi ve güvenlik temeline dayalı ilişkilerden sonra gelmesiyle birlikte her iki devlet de ticari-ekonomik ilişkilerini şartlar el verdiği sürece maksimum düzeyde geliştirmeye istekli oldukları görülmektedir. Günümüzde Rusya Suriye'nin dış ekonomi politikasında ilk sırada olmasa da, iki ülke arasında gün geçtikçe yükselen bir ekonomik ortaklık ilişkileri söz konusudur. Beşar Esad, proje şeklinde uzun vadeli anlaşmaların yanı sıra, güncel olarak gecikmeden uygulamaya konulmasını mümkün kılan anlaşmalar da gerçekleştirmektedir. Esad'ın bu politikası Rusya'nın diğer faktörlerin yanında ekonomik çıkara dayalı olarak hem uzun vadede hem de güncel gelişmelerde Suriye'yi desteklemesini garanti altına almaktadır.

Rusya 2005'e kadar Suriye'nin en çok borcu bulunan ülke idi. Borç konusu Hafız Esad döneminde de iki ülke arasındaki birçok görüşmelerin fiyaskoyla sonuçlanmasına neden olmuştu. Suriye'nin borç konusunda iki farklı sorunu vardı. Birincisi, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için borç konusunun bir çözüme

bağlanması. İkincisi ise, yabancı sermayenin ve uluslararası finans çevrelerinin Suriye’de yatırım konusunda en önemli tereddüdü, Suriye’nin dış borçlarını ödememesinden dolayı ülkeye karşı oluşan güvensizlikti. Zaten AB ekonomik proje başarı şartlarının biri de dış borçların mümkün olduğu kadar aşağıya çekilmesidir. Dolayısıyla başka ülkelere karşı olan borçlarının yanı sıra Rusya’ya karşı borcunun çözüme bağlanması, ancak Rusya ile çıkar temeline dayalı karşılıklı anlaşma ile mümkün olmuştur. Bu sorun da Beşar’ın 2005 Moskova ziyaretinde çözülmüştür.

Diğer yandan özelleştirme konusunda da Esad rejiminin Rusya’dan destek almasını sağlayan gelişmeler söz konusudur. Stratejik öneme sahip kurumlar ve sektörler özelleştirme konusu olmaktan çıkarılmaktadır. Özelleştirmeye izin verilen önemli alanlar da Esad ailesine yakın çevrelere verilmiş ve bu çevreler de dış ticarete özellikle Rus şirketleriyle sıkı ilişki içerisinde. Bu açıdan baktığımızda da Esad rejimi Rusya’nın desteğini belli bir ölçüde garantilemiş durumdadır.

Suriye’nin Rusya’ya yönelik politikasının karar mekanizmasında yer alan yönetimdeki çekirdek elitin yanında, ilişkilerin özelliğine göre bazı bakanlar da sürece dâhil edilmektedir. Suriye’nin karar alma mekanizması tam anlamıyla Esad rejimi taraftarlarının denetimi altındadır. Baas partisi ise, gündem belirleme ve strateji geliştirme konusunda aktif bir kurum olmanın ötesinde Esad rejiminin egemenliği altında hareket ederek, Esad ailesinin ve Beşar’ın yakın çevresinin stratejilerini kamuoyunda meşru gösterme görevini üstlenmektedir. Bu süreçte yer alan grubun çoğunluğu askeri ve güvenlik kurumlarının üst düzey yöneticileri olduğundan Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesini, silah ve ekonomik ilişkilerde Rus şirketlerinin tercih edilmesini yoğun bir şekilde desteklemektedirler.

Hem kendi iç potansiyelini, hem bölgesel ve uluslararası gelişmeler karşısındaki konumunu göz önünde bulunduran Suriye, aynı zamanda Rusya’nın dış politika stratejisini de iyi okuyarak Rusya ile ilişkilerini denge ve prestij politikası çerçevesinde yürütmektedir. Bu konuda belirtilmesi gereken en önemli nokta, Suriye’nin Rusya’ya karşı dış politikasının diğer ülkelere karşı yürüttüğü politikalarından farklı olduğudur. Suriye doğrudan Rusya’ya karşı dış politika stratejisi geliştirmemektedir. Suriye Rusya’ya kendi bölgesel ve uluslararası

arenadaki stratejisini destekleyen bir faktör olarak bakmaktadır ve bir anlamda ulusal gücü içerisinde ele almaktadır. Rusya Suriye'nin dış politika stratejisinin doğrudan objesi değildir. Rusya Suriye'nin başka ülkelere karşı yürüttüğü politikalarının gereği olarak anlam kazanan bir faktördür. Suriye'nin öncelikli dış politika stratejisi, Golan tepeleri başta olmak üzere Arap-İsrail ilişkileri, Arap dünyası liderliği temelinde Arap ülkeleriyle bölgesel kuruluşlar ve ikili ilişkiler, komşu ülkeleriyle ilişkileri şeklinde oluşmaktadır. Bunların gerçekleştirilebilmesi için Suriye'nin yeterli düzeyde ulusal güce sahip olması gerekmektedir ve bunun bir ön koşulu olarak Esad rejimi temelinde ülke içi istikrarın garanti altına alınması şarttır. Suriye'nin tek başına bütün bunları gerçekleştirme gücü yoktur ve bu konuda kendine yardımcı olabilecek tek seçeneği Rusya Federasyonudur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdallah, Umar F., **The Islamic Struggle in Syria**, Berkeley: Mizan Press, 1983.
- Ağca, Kürşad, 'Suriye'nin Ekonomik Durumu', **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Türel Yılmaz (editör), Ankara: Platin Yayınları, 2005.
- Ahmedov, V.M., **Сирия на рубеже столетий: Власть и политика (Suriye yüzyılın ülke dışında: yönetim ve siyaset)**, Moskova: RAN, 2003.
- Ahmedov, V.M., 'Офицерство Как Особая Социально-Политическая Сила в Сирии', (Suriye'de sosyo-politik bir özel güç olarak komutanlık) **Офицерский Корпус Ближневосточных Государств**, V.M. Ahmedov (editör) Moskva: RAN, 2004.
- Aleksandrov, A.İ., 'Политика Сирии: Долговременная Стабильность Или Затянувшаяся Неопределенность?' (Suriye Politikası: Uzun süreli istikrar mı, yoksa dayatılmış belirsizlik mi?), **Арабский Мир В Конце XX Века**, B.G. Seyranyan, A.O.Filonik (Red.), Moskova: RAN, 1996.
- Andersen, Roy R., **Politics and Change in the Middle East**, New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2004.
- Arhipov, A.V., 'Сирия: Факторы Политико-Экономических Изменений' (Suriye: Politik-Ekonomik Değişim Faktörleri), **Ближний Восток и Современность**, M.P. Arunova (red.), Moskova: RAN, 16. Baskı, 2002.
- Arı, Tayyar, **Irak, İran ve ABD**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.
- Atlıoğlu, Yasin, **Beşşar Esad'ın Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları**, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul: 2006.
- Bingöl, Nevzat, **Suriye'nin Kimliksizleri Kürtler**, İstanbul: Elma Yayınları, 2004.
- Blank, Stephen, 'Большой Ортодогу ve Stratejik Profili', **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, Bülent Aras (der.), İstanbul: TASAM Yayınları, 2004.
- Bora, Tanıl (editör), **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, Erol Özbek (çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1997.
- Borisov, A.B., 'Война в Чечне и Исламский Мир' (Çeçenistan'da savaş ve İslam Dünyası), **Ближний Восток и современность**, O.A. Filonik (red.), Sekizinci baskı, Moskova: RAN, 2001.

- Bregman, Ahron, **A History of Israel**, 1. baskı, London: Palgrave Macmillan, 2003.
- Cafersoy, Nazim, 'Rusya'nın Ortadoğu Politikasında Irak', **Irak Krizi (2002-2003)**, Ümit Özdağ (editör), Ankara: ASAM, 2003.
- Cobham, David, **Financial systems for developing countries, with particular reference to Egypt, Iraq, Jordan, Lebanon and Syria**, Department of Economics, Scotland: 1994.
- Çelebi, Serdar, 'Suriye'nin Silahlı Kuvvetleri ve Silahlanma Faaliyetleri', **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Türel Yılmaz (editör), Ankara: Platin Yayınları, 2005.
- Dağ, Ahmet Emin, **Suriye: Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH Yayınları, 2004.
- Dawisha, Adeed I., **Syria and the Lebanese Crisis**, London: The Macmillan Press, 1980.
- DEİK (dış ekonomik ilişkiler kurulu), **Suriye Ekonomisi ve Türkiye-Suriye Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Mart 2003.
- Filonik, A.O., 'Госсектор и Бюрократия в Сирии' (Suriye'de devlet sektörü ve bürokrasi), **Арабские Страны**, 2.baskı, Moskova: RAN, 1995.
- Freedman, Robert O., 'Putin Döneminde Rusya'nın Ortadoğu Politikası', **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, Bülent Aras (der.), Ali Murat Yel (çev.), İstanbul: TASAM Yayınları, 2004.
- Freedman, Robert O., 'Moscow and the Middle East since the Collapse of the Soviet Union: Preliminary Analysis', **The Foreign Policy of the Russian Federation**, Roger E. Kanet ve Alexander V. Kozhemiakin (der.), New York: St. Martin's Press, 1997.
- İsaev, V.A., 'Россия и Арабские Страны: Итоги И Проблемы Сотрудничества' (Rusya ve Arap Ülkeleri: Ortaklığın sonuçları ve problemleri), **Ближний Восток и современность**, O.A. Filonik (red.), 8. baskı, Moskova: RAN, 1999.
- İşyar, Ömer Göksal, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Kanet, Roger E. ve Kozhemiakin, Alexander V. (der.), **The Foreign Policy of the Russian Federation**, New York: St. Martin's Press, 1997.
- Kosaç, İ.G., 'Мирный Процесс На Ближнем Востоке: Сирийское Направление' (Ortadoğu'da barış süreci), **Востоковедный Сборник**, V.A. İsaev (red.), 2.baskı, Moskova: RAN, 2001.

- Lo, Bobo, **Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy**, Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Lobmeyer, Hans Gunter, 'Suriye: Leviathan'ın Diyarı', **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, Tamıl Bora (editör), Erol Özbek (çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1997.
- Meier, Andrew, **Black Earth: A Journey Through Russia After the Fall**, New York: W.W. Norton and Company, 2003.
- Ovendale, Ritchie, **The Origin of the Arab-Israel Wars**, 3. baskı, London: Longman, 1999.
- Özdağ, Ümit (editör), **Irak Krizi (2002-2003)**, Ankara: ASAM Yayınları, 2003.
- Özel, Levent, **Ortadoğu Ülkelerin Gıda Güvenliği ve Gıda Politikaları**, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: 2003.
- Perinçek, Mehmet, **Avrasyacılık**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006.
- Perthes, Volker, 'State Building, National Security and War Preparation in Syria', **War, Institutions and Social Change in the Middle East**, Steven Heydemann (editör), Berkeley: University of California Press, 2000.
- Petro, Nicolay N. ve Rubinstein, Alvin Z., **Russian Foreign Policy: From Imperie to Nation-State**, Longman 1997.
- Pir-Budagova, E.P., 'Некоторые Особенности Межгосударственных Отношений России и Сирии На Современном Этапе' (Rusya ve Suriye'nin çağdaş etapta devletler arası ilişkilerinin bazı özellikleri), **Арабский Мир В Конце XX Века**, B.G. Seyranyan (red.), Moskova: RAN, 1996.
- Primakov, Yevgeniy, **Kapalı Kutu Rusya**, Nuri Eyyupoğlu (çev.) İstanbul: Mataş Matbaası, 2002.
- Roy R. Andersen, **Politics and Change in the Middle East**, 5. baskı, New Jersey: Pearson Prentic Hall, 2004.
- Seale, Patrick, **Asad: The Struggle for the Middle East**, California: University Colifornia Press, 1996.
- Şen, Sabahattin, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, İstanbul: Birey Yayınları, 2004.
- Şennikov, V.F., 'Место Сирии В Арабском Мире После Падения Режима Саддама Хусейна' (Saddam Hüseyin rejiminin çöküşünden sonra Suriye'nin Arap dünyasındaki yeri), **Ближний Восток и современность**, M.R. Arunova (red.), sayı 18, Moskova: RAN, 2003.

- Taşlı, Ömer, **Ortadoğu'da Süper Güçlerin Etkileri**, İstanbul: Fikir Yayınları, 1991.
- Türk Demokrasi Vakfı (TDV), **Suriye ve Uluslararası Terörizm**, Ankara: TDV Özel Yayını 1996.
- Van Dam, Nikolas, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, Semih İdiz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Yıldız, Yavuz Gökalp, **Global Stratejide Ortadoğu**, İstanbul: Der Yayınları, 2000.
- Yılmaz, Türel (editör), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara: Platin Yayınları, 2005.
- Yurçenko, V.P., **Сирия: Проблемы Национальной Безопасности (Suriye: ulusal güvenliğin problemleri)**, Moskova: RAN, 2004.

Sürekli yayınlar

- Abdelnour, Ziad K., 'The Syria Accountability Act and Lebanon', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 4, no. 10, Ekim 2002, http://www.meib.org/articles/0210_13.htm, (02.03.07)
- Antonenko, Oksana, 'Russia's Military Involvement in the Middle East', *MERIA Journal, (The Middle East Review of International Affairs)*, Mart, 2001, cilt 5, no. 1, <http://meria.idc.ac.il/journal/2001/issue1/antonenko.pdf>, (09.02.07)
- Bardan, Tony, 'Divided They Stand: The Syrian Opposition', *Mideastmonitor*, cilt 1, no. 3, Eylül-Ekim 2006, http://www.mideastmonitor.org/issues/0609/0609_3.htm, (14.03.07)
- Dowaliyah, Qadhaya, 'Political Weekly Report', *The Institute of Policy Studies (IPS)*, Islamabad: sayı 289, 17 Temmuz 1995.
- Erkmen, Serhat, 'SSCB'nin Yıkılması Ertesinde Moskova-Bağdat İlişkileri', *Stratejik Analiz*, cilt 3, sayı 26, Temmuz 2002.
- Freedman, Robert O., 'Russian Foreign Policy in the Middle East: The Primakov Era', *MERIA*, cilt 2, sayı 2, Mayıs 1998, <http://meria.idc.ac.il/journal/1998/issue2/jv2n2a1.html>, (10.04.07)
- Gambill, Gary C., 'The Kurdish Reawakening in Syria', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 6, no. 4, Nisan 2004, http://www.meib.org/articles/0404_s1.htm, (13.03.07)
- Gambill, Gary C., 'Under Duress, Syria Pulls Troops out of Beirut', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 3, no. 6, Haziran 2001, http://www.meib.org/articles/0106_12.htm, (12.02.07)
- Gambill, Gary C., 'Why Assad Stepped Foot in Beirut...Twice', *Middle East Intelligence Bulletin*, cilt 4, no. 3, Mart/Nisan 2002, http://www.meib.org/articles/0203_11.htm, (12.02.07)
- Ghadry, Farid N., 'Syrian Reform: What Lies Beneath', *The Middle East Quarterly*, cilt 12, No:1, Kış 2005, <http://www.meforum.org/article/683>, (17.02.07)
- Gresh, Alain, 'Russia's Return to the Middle East,' *Journal of Palestine Studies*, cilt 28, no. 1, Güz 1998, <http://www.jstor.org/view/0377919x/di009668/00p0031k/0>, (10.04.07)
- Katz, Mark N., 'Putin's Foreign Policy Toward Syria', *MERIA, Gloria Center*, cilt 10, no. 1, Mart 2006, <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue1/jv10no1a4.html>, (08.03.07)
- Orhan, Oytun, 'ABD Suriye İçin Kürt Kartını Hazırlıyor', *Stratejik Analiz dergisi*, Nisan 2006.

- Orhan, Oytun, 'Fırtına yaklaşıyor: Suriye ve Mehlis Raporu', *Stratejik Analiz dergisi*, Aralık 2005.
- Orhan, Oytun, 'Irak Operasyonu Gölgesinde Suriye-ABD İlişkileri', *Stratejik Analiz dergisi*, Mart 2003.
- Orhan, Oytun, 'Orta Doğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak', *Avrasya Dosyası-Irak Özel*, cilt 6, sayı 3, Sonbahar 2000.
- Steinberg, Gerald, 'Israel and the United States: Can the Special Relationship Survive the New Strategic Environment?', *MERIA Jurnal (Middle East Review of International Affairs)*, cilt 2, no.4, Kasım-Aralık 1998.
- Zisser, Eyal, 'Appearance and Reality: Syria's Decisionmaking Structure', *MERIA Journal*, cilt 2, no. 2, Mayıs 1998, <http://meria.idc.ac.il/journal/1998/issue2/jv2n2a5.html>, (03.02.07)
- Zisser, Eyal 'Bashar al-Assad's Gamble', *Middle East Quarterly*, Sonbahar 2006, <http://www.meforum.org/article/1021>, (03.03.07)
- Zisser, Eyal, 'Syrian Foreign Policy Under Bashar al-Assad', *JERUSALEM ISSUE BRIEF*, cilt 4, no. 2, 29 Ağustos 2004, <http://www.jcpa.org/brief/brief4-2.htm>, (09.03.07)

Diğer yayınlar

a. Makaleler

- Abdullaev, Nabi, 'Syrian president pits Russia against US', 26.01.05,
<http://www.isn.ethz.ch/news/sw/details.cfm?id=10639>, (16.04.07)
- Ahmedov, Vladimir, 'Сирия – США: возможен ли конструктивный диалог?' (Suriye-ABD: Yarıcı Bir Diyalog Mümkün mü?), *Novosti Haber Ajansı*, 18.02.05, <http://www.rian.ru/world/20050218/34213990.html>, (19.02.07)
- Amanpour, Christiane, 'President Bashar al-Assad's interview with CNN', 13.10.05,
<http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/051013/2005101306.html>, (06.03.07)
- Balcı, Kerim, 'Rusya'dan Enerjik Dış Politika Hamleleri', *TÜRKSAM*, 13.03.06,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=830>, (05.04.07)
- Barr, Cameron W., 'Syrian Test new signs of freedom', *The Christian Science Monitor*, 13.02.01, <http://www.csmonitor.com/durable/2001/02/13/p1s4.htm>, (12.01.07)
- Blanford, Nicholas, 'Hopes for Political Eclipsed in Syria', *The Cristhian Science Monitor*, 20.05.02, <http://www.csmonitor.com/2002/0520/p09s01-wome.html>, (10.01.07)
- Cafersoy, Nazim, 'Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi', *TÜRKSAM*, 2 Ocak 2006,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=709>, (05.04.07)
- Cristiani, Dario, 'The Role of Iran and Syria in the Israel-Lebanon Crisis', *PINR (The Power and Interest New Report)*, 20.07.06,
http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=528, (11.04.07)
- Çebi, Emrin, 'İslam Dünyasının Çeçenistan Sorunu var mı?', *İHH(İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı) Yayınları*,
<http://cecenistan.ihh.org.tr/uluslararasıplatform/islamdunyasi/index.html>, (11.04.07)
- Çomak, İhsan, 'Rusya-İran İlişkileri', *TÜRKSAM*, 15 Aralık 2005,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=666>, (05.04.07)
- Çongar, Yasemin, 'Cheney'ye rağmen İstanbul konferansı', *Milliyet gazetesi*, 09.03.07,
<http://www.milliyet.com.tr/2007/03/09/dunya/axdun03.html>, (09.03.07)
- Dyupin, Sergey, 'Ивана Сафронова довели до смерти' (İvan Safronov'u ölüme ittiler), *Kommersant*, 06.03.07, <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=747802>, (12.04.07)

- Ertan, Fikret, 'Putin Ortadoğu'da', *TÜRKSAM*, 13 Şubat 2006, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=1&yazi=1191>, (05.04.07)
- Ghadry, Farid, 'Jumblatt Proposes the Muslim Brotherhood', *Washington DC*, 02.03.07, <http://www.reformsyria.org/blog/?p=27>, (18.03.07)
- Grigoreva, Ekaterina, 'Башар Асад пригласил Владимира Путина в союзники' (Beşar Esad Vladimir Putin'i Ortaklığa Davet Etti), *Финансовые Известия*, 20.12.06, http://fin.izvestia.ru/cfin/tmpl-art/id_art-1090434, (08.01.07)
- Katz, Mark N., 'Mideast Watch: A Russian-Syrian Alliance?', *United Press International*, 06.09.05, <http://www.spacedaily.com/news/russia-05zg.html>, (19.02.07)
- Kosaç, G.G., 'Vizit Rossiyskogo Prezidenta: Pervie kommentarii saudovskoy pressii' (Rus Cumhurbaşkanı'nın gezisi: Suudi basının ilk değerlendirmeleri), *Rusya İlimler Akademisi*, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/12-02-07a.htm> (12.02.07)
- Krauthammer, Charles, 'The Putin Doctrine', *The Washington Post*, 16.02.07, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/15/AR2007021501282.html?sub=new>, (19.02.07)
- Kreutz, Andrej, 'The geopolitics of post-Soviet Russia and the Middle East', *ASQ (Arab Studies Quarterly)*, 01.01.02, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-93458168.html>, (10.04.07)
- Latışev, Aleksandr, 'Владимир Путин назвал "союзниками и партнерами" трех арабских монархов' (Putin, üç Arap monarşisini "müttefik ve işbirlikçi" olarak nitelendirdi), "В колоде у России прибавилось королей"(Rusya'nın kuyusuna Krallar da katıldı), *İsvestiya gazetesi*, 13.02.07, <http://www.izvestia.ru/politic/article3101098/>, (19.02.07)
- Latışev, Aleksandr, 'Что интересует Россию в Саудовской Аравии?' (Suudi Arabistan Konusunda Rusya'nın İlgisini Çeken ne?), "В колоде у России прибавилось королей", *İsvestiya gazetesi*, 13.02.07, <http://www.izvestia.ru/politic/article3101098/>, (19.02.07)
- Makienko, Konstantin, 'Военно-техническое сотрудничество России с иностранными государствами' (Rusya'nın dış ülkelerle askeri-teknik işbirlikleri), *Rosoboroneksport resmi sitesi*, 19.02.07, http://www.roe.ru/roe_ru/news/lenty/lent_07_02_19.html, (19.02.07)
- Markus, Yoel, 'Просто сказать 'да' Сирии' (Suriye'ye 'evet' demek düşer), 19.12.06, <http://www.inosmi.ru/translation/231776.html>, (19.02.07.)
- Miller, Aleksey, 'Энергия для планеты' (Gezegen için enerji), *Gazprom*, 06.06.06, <http://www.gazprom.ru/articles/article19730.shtml>, (12.04.07)

- Muradov, Musa, 'Kremlin Shows Arabs the Right Kind of Chechens', *Kommersant gazetesi*, 22.09.05.
- Nsouli, Saleh M., 'The Euro-Mediterranean Partnership Ten Years On: Reassessing Readiness and Prospects', *IMF resmi sitesi*, 23.06.06,
<http://www.imf.org/external/np/speeches/2006/062306.htm>, (06.03.07)
- Orhan, Oytun, 'İsrail-Lübnan "Savaşı": Taraflar, Çıkarlar, Stratejiler', *ASAM*, 26 Temmuz 2006,
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1055&kat1=33&kat2>, (01.03.07)
- Orhan, Oytun, 'Suriye'de Gerçekleşen Kabine değişikliğinin Anlamı ne?', *Levant Watch*, 06.09.04, <http://levantwatch.blogspot.com/2004/10/suriyede-gerekleen-kabine-deiikliinin.html>, (10.02.07)
- Özbay, Fatih, 'Rusya Ortadoğu'da Kapıları Zorluyor', *TASAM*,
<http://www.tasam.org/index.php?altid=1588>, (05.04.07)
- Pedhatur, Reuven, "A New Balance of Terror", *Ha'aretz gazetesi*, 15.08.1996,
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Articles/1996/A%20NEW%20BALANCE%20OF%20TERROR%20-%2015-Aug-96>, (09.03.07)
- Popov, Venyamin, 'Между Западом и исламским миром' (Batı ve İslam Dünyası Arasında), *Rossiiskaya Gazeta*, 18.02.07,
<http://www.rg.ru/2007/04/18/popov.html>, (24.04.07)
- Safronov, İvan, 'Россия берет под охрану главного ближневосточного союзника' (Rusya Ortadoğu'daki baş-ortağını koruma altına alıyor), *Kommersant gazetesi*,
<http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=678771>, (18.02.07)
- Sajin, Vladimir, 'Газовая ОПЕК: реальность или миф' (Gaz OPEK'i: realite mi yoksa hayal mi), *Yakındoğu Enstitüsü*, 23.02.07,
<http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/23-02-07a.htm>, (12.04.07)
- Salman, Talal, 'An Interview with Bashar Al-Assad', *al-Safir gazetesi*, 30.03.03,
<http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Area=sd&ID=SP48803>, (06.03.07)
- Sapmaz, İrfan, 'Rusya'nın Silahı Doğalgaz', *TGRTHABER*, 16 Kasım 2006,
http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=98f7effe-f130-4c24-aadd-38d49cb1d726, (05.04.07)
- Satanovskiy, Yevgeniy, 'Ближний Восток на пороге большой войны' (Yakın Doğu Savaşın Eşiğinde), *Novosti Haber Ajansı*, 15.03.05,
<http://www.rian.ru/analytics/20050315/39522353.html>, (19.02.07)
- Shanker, Sadhna, 'Syria's Reforms-An Overview', *Syria Comment*, 21.11.04,
http://faculty-staff.ou.edu/L/Joshua.M.Landis-1/syriablog/archives/2004_11_01_archive.htm, (23.02.07)

- Stepanov, Andrei, 'Америка возвращается в Дамаск' (Amerika Şam'a dönüyor), *Rossiyskaya Gazeta*, 04.04.07, <http://www.rg.ru/2007/04/04/siria.html>, (04.04.07)
- Stepanov, Vladimir, 'Панцирь для арабского неба' (Arap gökleri için Pansir), *Газета*, (18.02.07, <http://gzt.ru/business/2007/02/18/220007.html>, (19.02.07)
- Trenin, Dmitriy, 'Москва готовится вернуться на Ближний Восток' (Moskova Ortadoğu'ya Dönmeye Hazırlanıyor), 27.07.06, http://www.polit.ru/analytics/2006/07/27/G8_livan.html, (20.02.07)
- Vladimirov, Dmitriy, 'Hod k korolyam', *Rossiyskaya Gazeta*, <http://www.rg.ru/2007/02/13/putin-vostok.html>, (13.02.07)
- Yaremenko, Valeri, 'Партнерство, картель и ближневосточный мир' (Ortaklık, Kartel ve Yakınoğu (Ortadoğu) Dünyası), 16.02.07, http://www.polit.ru/analytics/2007/02/16/putin_vostok.html, (18.03.07)
- Zygar, Mikhail and Yaremenko, Valery, 'A Friend in Need', *Kommersant gazetesi*, 4 Mart 2005.

b. Haberler ve Bildirgeler

- 'Al-Assad Receives Chechen President', *Arabicnews*, 19.09.05, <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/050919/2005091911.html>, (08.03.07)
- 'Американский президент считает, что Израиль имеет полное право на самооборону' (Amerika Cumhurbaşkanı İsrail'in kendini koruma hakkı olduğunu düşünüyor), *Newsru Haber Ajansı*, 06.10.03, <http://www.newsru.com/world/06oct2003/right.html>, (17.01.07)
- 'Aref Dalila returns back to Damascus University', *Arabic News*, 20.09.00, <http://arabicnews.com/ansub/Daily/Day/000920/2000092020.html>, (12.01.07)
- 'Bureau of Near Eastern Affairs', *ABD Başkanlığı resmi sitesi*, Ekim 2006, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3580.htm#foreign>, (06.03.07)
- 'Bush Outlines Middle East Peace Plan', *CNN*, 24 Haziran 2002, <http://www.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/06/24/bush.mideast.speech/>, (07.02.07)
- 'В Чечне сбит вертолет Ми-8: 18 погибших' (Çeçenistan'da Mi-8 helikopter düşürüldü: 18 ölü), 27.04.07, <http://top.rbc.ru/index1.shtml>, (27.04.07)

- ‘В Кремле прошла встреча президентов России и Сирии’ (Kremlin’de Rusya ve Suriye Cumhurbaşkanlarının görüşmesi oldu), *Newsru Haber Ajansı*, 13.01.05, http://www.newsru.com/russia/19dec2006/asad_putin.html, (12.02.07)
- ‘Вопрос о приобретении Сирией российских ракет не будет темой переговоров президентов Сирии и России’ (Rus roketlerini Suriye’ye yerleştirme konusu Suriye ve Rusya devlet başkanları arasında gündeme gelmeyecek), *Newsru Haber Ajansı*, 14.01.05, <http://www.newsru.com/russia/14jan2005/nodeal.html>, (14.03.07)
- ‘Через год в Сирии появится предприятие по сборке КамАЗов’ (Bir Sene Sonra Suriye’de Kamaz’ın Toplama Kurumu Kurulacak), *‘Regnum’ Haber Ajansı*, 01.04.06, www.regnum.ru/news/616481.html, (19.02.07)
- ‘Draft Agreement on Standardization in Moscow’, *Suriye Endüstri Bakanlığı*, <http://www.syrianindustry.org/modules.php?op=modload&name=Subjects&file=index&req=viewpageext&pageid=1422>, (27.02.07)
- ‘Если бы история с поставками Сирии ракет была правдой, США нашли бы способ разорвать этот контракт’ (Suriye’ye roket nakli gerçek olsaydı, ABD bu anlaşmayı iptal edecek bir yol bulurdu), *Newsru Haber Ajansı*, 12.01.05, <http://www.newsru.com/background/12jan2005/pukhov.html>, (12.02.07)
- ‘EU Projects in Syria’, *AB Suriye temsilciliği resmi sitesi*, http://www.delsyr.cec.eu.int/en/eu_and_syria/euro_projects.htm, (27.02.07)
- ‘ФЕДЕРАЛЬНЫЙ ЗАКОН, О ратификации Соглашения между Правительством Российской Федерации и Правительством Сирийской Арабской Республики об избежании двойного налогообложения в отношении налогов на доходы’ (Rusya ve Suriye Hükümetlerinin Gelir Vergisinden İki Taraflı Vazgeçme Konusundaki Anlaşmayı Onaylayan FEDERAL KANUN), *Rusya Dışişleri Bakanlığı*, 30.06.03, <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256bdd002ca7fd?OpenDocument>, (11.03.07)
- ‘Financial assistance programs of the EU’, *AB resmi sitesi*, http://ec.europa.eu/comm/external_relations/syria/intro/index.htm, (27.02.07)
- ‘Газпром В Цифрах: 2001–2005’ (Rakamlarla Gazprom: 2001-2005), *Gazprom*, http://www.gazprom.ru/documents/Statistika_Rus_2001-2005.pdf, (05.04.07)
- ‘Главным каналом незаконных поставок запрещенного оружия в Ирак была Сирия’ (Irak’a yasak silahları kanunsuz yoldan geçiren temel ülke Suriye idi), *Newsru Haber Ajansı* 30.12.03, <http://www.newsru.com/world/30dec2003/siryia.html>, (19.01.07)
- ‘Итоги деятельности НК ЮКОС в 2006 году’ (Yukos’un 2006 faaliyetlerinin sonucu), *Yukos*, <http://www.yukos.ru/indicators.shtml>, (15.04.07)

- 'Израиль и РФ на грани разрыва отношений из-за взаимных обвинений в продаже оружия и финансировании оппозиции' (İsrail, RF ile -karşıtlarına silah satımı ve finansman sağlamadan kaynaklanan- ilişkilerinin kopma noktasında), *Newsru Haber Ajansı*, 12.01.05, <http://www.newsru.com/russia/12jan2005/scandal.html>, (10.01.07)
- 'Израильские военные атаковали тренировочную базу "Исламского джихада" в Сирии' (İsrail askeri Suriye'deki İslami Cihat kampını bombaladı), *Newsru Haber Ajansı*, 05.10.03, <http://www.newsru.com/world/05oct2003/syria.html>, (17.01.07)
- 'Khaddam warns the intellectuals: "We will not allow to convert Syria in Algeria or Yugoslavia"', *Arabic News*, 19.02.01, <http://arabicnews.com/ansub/Daily/Day/010219/2001021916.html>, (22.02.07)
- 'Концепция Внешней Политики Российской Федерации' , Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Doktrini, *Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sitesi*, 28.06. 00, www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/fd86620b371b0cf7432569fb004872a7?OpenDocument, (16.01.07)
- 'Library of Congress Country Studies, "Developments of the Syrian Military"', *ABD Kongre Kütüphanesi*, <http://lcweb2.loc.gov>, (03.01.07)
- 'Library of Congress Country Studies, "Foreign Influences in the development of the Armed Forces"', *ABD Kongre Kütüphanesi*, <http://lcweb2.loc.gov>, (03.01.07)
- 'Library of Congress Country Studies, "Syrian Regular Armed Forces-Army"', *ABD Kongre Kütüphanesi*, <http://lcweb2.loc.gov>, (03.01.07)
- 'Middle East Peace Process/Country Profile: Syria', *Foreign and Commonwealth Office*, <http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1007029394365&a=KCountryProfile&aid=1021373886647>, (08.03.07)
- 'More on New Syrian Ministers', *Syria Comment*, 08.09.04, <http://faculty-staff.ou.edu/L/Joshua.MLands-1/syriablog/2004/10/more-on-new-syrian-ministers.html>, (10.02.07)
- 'Near Eastern Affairs', 18.09.02, <http://www.claa.com/satterfield.pdf>, (11.03.07)
- NIIES resmi sitesi, http://www.niies.ru/eng/en_forign.htm, (14.03.07)
- 'О послании Президента России В.В.Путина Президенту Сирии Башару Асаду (Putin'in Beşar'a mektubu hakkında), Rusya Dışişleri resmi sitesi, 20.09.05, <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985fc32570820022b495?OpenDocument>, (02.03.07)

- ‘О российско-сирийском сотрудничестве в нефтегазовой сфере’ (Petrol ve Gaz Alanında Rus-Suriye İşbirliği Hakkında), *Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sitesi*, 26.01.05, <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985fc3256f95004fcef1?OpenDocument>, (17.01.07)
- ‘Президент Сирии не исключает новой войны на Ближнем Востоке’ (Suriye Cumhurbaşkanı Ortadoğu’da yeni savaşın olmayacağını dışlamıyor), *Newsru Haber Ajansı*, 21.09.06, <http://www.newsru.com/world/21sep2006/syria.html>, (17.01.07) ‘Syrian Authorities sentence 12 Kurds to prison’, ‘Syrian Authorities arrest Intellectual for 13 hours’, *Syria-today*, 26.02.06, http://www.syria-today.com/pkg05/index.php?page=show_cat&ex=2&dir=c&cat_id=26, (19.02.07)
- ‘Президент Сирии по приглашению Путина прибыл в Москву’ (Suriye Cumhurbaşkanı Putin’in Daveti Üzerine Rusya’ya Geldi), *Newsru Haber Ajansı*, 18.12.06, <http://www.newsru.com/russia/18dec2006/visit.html>, (09.01.07)
- ‘Президент Сирии призвал армию противостоять ‘сионистскому врагу’ (Suriye Cumhurbaşkanı Orduyu ‘Siyonist Düşmanlara’ Karşı Koymaya Çağırıldı), *Newsru Haber Ajansı*, 01.08.01, http://www.newsru.com/world/01aug2001/asad_basar.html, (16.01.07)
- ‘Президент Сирии: война в Ираке создаст благодатную почву для терроризма’ (Suriye Cumhurbaşkanı: ‘Irak’ta savaş terörizmin yayılmasına neden olur’), *Newsru Haber Ajansı*, 13.12.02, <http://www.newsru.com/world/13dec2002/asad.html>, (16.01.07.)
- ‘President Bashar al-Assad’s Adress to People’s Council’, *Damascus online*, 17.07.00, <http://damascus-online.com/history/documents/bashar.htm>, (16.02.07)
- ‘Путин готов простить Сирии 10 млрд долларов долга в обмен на поддержку на Ближнем Востоке’ (Putin, Suriye’nin Yakındoğu’da (Ortadoğu’da) kendine destek olmasına karşılık 10 Milyar Dolarlık Borcunu Silmeye Hazır), *Newsru Haber Ajansı*, 24.01.05, <http://www.newsru.com/russia/24jan2005/asad.html>, (12.03.07)
- ‘Российско-сирийские отношения’ (Rusya-Suriye İlişkileri), *Rusya Dışişleri Bakanlığı*, 16.06.06, <http://mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256cae00347159?OpenDocument>, (17.01.07)
- ‘Россия готова заблокировать резолюцию по Сирии в Совбезе ООН’ (Rusya BM’in Suriye’ye karşı kararını bloke etmeye hazır), *Newsru Haber Ajansı*, 31.10.05, <http://www.newsru.com/russia/31oct2005/syrya.html>, (10.02.07)

- ‘Россия может продать Сирии "модернизированные" ракетные комплексы, обойдя претензии США’ (Rusya modern Suriye’ye roket komplekslerini -ABD’nin karşı çıkmasına rağmen- satacak), *Newsru Haber Ajansı*, 25.01.05, <http://www.newsru.com/russia/25jan2005/worry.html>, (14.03.07)
- ‘Россия поставит в Сирию комплексы ‘Стрелец’, которые не повредят Израилю’ (Rusya Suriye’ye -İsrail’e zarar vermeyen- Sterelts kompleksini kuracak), *Newsru Haber Ajansı*, 26.04.05, <http://www.newsru.com/russia/26apr2005/streletz.html>, (14.03.07)
- ‘Россия спишет 73% сирийского долга’ (Rusya Suriye’ye Karşı Borcunun %73’ünü Siliyor), *Newsru Haber Ajansı*, 25.01.05, <http://www.newsru.com/russia/25jan2005/asad.html>, (09.01.07)
- ‘Russia's Stroytransgaz to Build Gas Processing Plant in Syria’, *ITAR-TASS*, 5.12.05 (FBIS); "Russia's Stroytransgaz to Build \$160 Mln Gas Pipe in Syria", *Prime-Tass*, 5.12.05 (FBIS); "Russian Company, Syrian Government Sign Accord on Building Oil Refining Complex", *ITAR-TASS*, 28.12.05.
- Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sitesi, 16.06.06, <http://www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/d48d796f6970779443256dcd0313e95?OpenDocument>, (05.03.07)
- ‘Сирия готова возобновить мирные переговоры с Израилем’, *Newsru Haber Ajansı*, 15.05.03, http://www.newsru.com/world/15may2003/syria_israel_neg.html, (17.01.07)
- ‘США угрожают России санкциями в случае поставок в Сирию российских ракет’ (ABD Rusya’yı Suriye’ye roket satımı konusunda uyardı), *Newsru Haber Ajansı*, 13.01.05, <http://www.newsru.com/world/13jan2005/gosdep.html>, (12.02.07)
- ‘Сирия отказалась от секретных переговоров о мире с Израилем’ (Suriye İsrail İle Gizli Görüşmeleri Reddetti), *Newsru Haber Ajansı*, 19.09.04, <http://www.newsru.com/world/09oct2004/asad.html>, (22.02.07)
- ‘Сирия признает Израиль, когда на Ближнем Востоке будет установлен мир’ (Suriye İsrail’i ancak bölgede barış yerleştikten sonra tanıyacak), *Newsru Haber Ajansı*, 22.06.01, <http://www.newsru.com/world/22jun2001/siria.html>, (17.01.07)
- ‘Сирия стремится возобновить переговоры с Израилем без предварительных условий’ (Suriye, İsrail ile ön koşul olmadan barış görüşmelerine başlama çabasında), *Newsru Haber Ajansı*, 25.01.05, <http://www.newsru.com/world/25jan2005/syria.html>, (17.01.07)

- ‘Сирия требует от "Хамас" новых терактов’ (Suriye Hamas’tan yeni saldırılar düzenlemesini talep ediyor), *Nesru Haber Ajansı*, 20.05.02,
<http://www.newsru.com/world/20may2002/siriya.html>, (12.03.07)
- ‘Сирия хочет разорвать дипотношения с Израилем (Suriye İsrail ile diplomatik ilişkilerin kesilmesini istiyor), *Newsru Haber Ajansı*, 01.09.01,
<http://www.newsru.com/world/19oct2000/siriya.html>, (03.01.07)
- ‘Сирия-США: по разные стороны ‘оси зла’’, *Newsru Haber Ajansı*, 12.09.06,
<http://www.newsru.com/background/12sep2006/oszla.html>, (06.03.07)
- ‘Сирия требует разрыва дипотношений между арабскими странами и Израилем’,
Newsru Haber Ajansı, 04.04.02,
<http://www.newsru.com/world/04apr2002/siria.html>, (17.01.07)
- ‘Syria’s International Relations/Country Profile: Syria’, *Foreign and Commonwealth Office*,
<http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1007029394365&a=KCountryProfile&aid=1021373886647>, (08.03.07)
- ‘Syria seeks European support’, *BBS News*, 02.05.01,
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1309014.stm, (17.02.07)
- ‘Suriye’de Çin Modeli Reformu’, *NTVMSNBC*, 06.03.01,
<http://ntvmsnbc.com/news/68773.asp>, (07.03.07)
- ‘Suriye Ekonomi Bakanlığı resmi sitesi’,
http://www.syrecon.org/index.php?req=trade_search&op=modload&name=Trade&file=index&kind=comp&sname=&sel_cat=&sel_country=%D1%E6%D3%ED%C7&Submit=Find#, (14.03.07)
- ‘Торгово-экономические отношения России и Сирийской Арабской Республики’ (Rusya ve Suriye’nin Ticari-Ekonomik İlişkileri), *Rusya Dışişleri Bakanlığı*, 21.04.03, <http://mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256d110027ea6a?OpenDocument>, (17.01.07)
- ‘Запасы нефти и газа’ (Petrol ve gaz rezervi), *Lukoil*,
http://www.lukoil.ru/materials/doc/annual_report_2005/LUKOIL_AR2005_RUS.pdf, (15.04.07)